

Usporedba ekonomskih uloga Venecije i Genove na istočnom Sredozemlju u kasnom srednjem vijeku

Maljković, Tin

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:301537>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-17**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za povijest

Tin Maljković

**USPOREDBA EKONOMSKIH ULOGA VENECIJE I GENOVE NA ISTOČNOM
SREDOZEMLJU U KASNOM SREDNJEM VIJEKU**

Diplomski rad

Mentor: dr. sc. Borislav Grgin

Zagreb, rujan 2021.

Kazalo

1. Uvod	1
2. Pregled izvora i literature	3
3. Povijesne i gospodarske okolnosti na Sredozemlju tijekom 13. i ranoga 14. stoljeća	8
4. Prekomorski teritoriji i ratovi Venecije i Genove u 14. stoljeću.....	17
5. Trgovačke rute Venecije i Genove na istoku Sredozemlja	27
6. Unutarnji ustroj <i>Stato da Mar</i> i <i>colonie genovesi</i>	32
6.1. Usporedba mletačkih i đenovskih posjeda te gospodarskih čimbenika.....	37
7. Urbanizacija i komercijalizacija u hanzeatskim gradovima.....	46
7.1. Usporedba ustroja i gospodarstva hanzeatskih gradova s mletačkim i đenovskim posjedima.....	50
8. Zaključak.....	59
9. Summary	62
10. Bibliografija	64

1. Uvod

Prosperitet talijanskih gradova-država u kasnom srednjem vijeku počivao je na kombinaciji više čimbenika – jakoj tradiciji obrta, intenzivnoj poljoprivredi te osobito na trgovačkoj dominaciji na Sredozemlju. U potonjoj djelatnosti pomorske republike su ostvarile velik uspjeh zahvaljujući razvoju novih tehnika i institucija, ali i širenju njihova kolonijalnoga carstva. Djela poput *La pratica della mercatura* Francesca Balduccija Pegolottija te putovanja Marka Pola pokazuju kako su težnje talijanskih trgovaca za ostvarivanjem dobiti i sklapanje novih poslova odavno nadišli granice Sredozemnog mora. Premda su talijanski trgovci djelovali na širokom prostoru od Lisabona do Kaira, nijedna ruta prema Rajni ili Gibraltaru nije bila toliko strateški važna poput onih prema istoku Sredozemlja.¹ Na tom velikom prostoru Genova i Venecija nadmetale su se za kontrolu trgovačkih ruta, a paralelno s tim su gradile opsežna prekomorska carstva. Za razliku od Venecije koja je svoju prisutnost na istoku Sredozemlja temeljila na vojnom osvajanju i porazu Bizantskoga Carstva tijekom četvrtog križarskoga rata, za Genovu su kolonije bile indirektna posljedica unutarnjih nemira u metropoli. Iako su Mlečani bili u prednosti zbog političke stabilnosti i ciljanoga naseljavanja vojnika u osvojenim područjima, oni nisu mogli izbjeći sukob s Genovom koja je istovremeno ulagala svoje napore prema atlantskoj trgovini. Mletačkom centraliziranom osnivanju i vođenju kolonija Đenovljani odgovaraju privatnim inicijativama trgovaca koji su se zbog neprilika u metropoli spretno prilagodili potrebama tržišta.²

U ovom diplomskom radu bit će uspoređene ekonomske uloge Venecije i Genove na području istočnoga Sredozemlja (obale Crnoga mora, Levant, otoci Jonskoga i Egejskoga mora) u razdoblju od 1300. do 1450. godine. Potom će dobiveni rezultati biti uspoređeni s gospodarskim kretanjima u hanzeatskim gradovima na Sjevernom i Baltičkom moru. S obzirom na dugo vremensko razdoblje i širok geografski raspon prekomorskih posjeda pomorskih republika fokus će biti na nekoliko odlučujućih elemenata. Među njih spadaju prekomorski posjedi poput trgovačkih kolonija i gradova, njihova administracija, cehovi, banke i porezna politika. Radi analize sličnosti i razlika između kolonija Genove i Venecije, bit će povezan njihov ustroj i važnost s povijesnom pozadinom. Budući da su posjedi na istoku Sredozemlja imali različite kulture i gospodarske djelatnosti, namjera ovog rada je uklopiti te elemente u

¹ Gino Luzzatto, *Ekonomika povijest Italije* (Zagreb: Naprijed, 1958.), 261 – 262.

² Matteo Salonia, "Genoese Economic Culture: from the Mediterranean into the Spanish Atlantic" (doktorski rad, University of Liverpool, 2015.), 37 – 41.

središnji proces urbanizacije i komercijalizacije koji se odvijao u kasnom srednjem vijeku diljem Europe.

U ovome radu bit će istraženo kako i pomoću kakvih sredstava su Venecija i Genova uspostavile i održavale trgovačke rute prema istočnomu Sredozemlju. Za razumijevanje uzroka iza kolonizacije na istoku Sredozemlja treba obratiti pozornost na povijesne događaje i procese koji su doveli do toga. Potom će biti obrađeno pitanje unutarnjega ustroja đenovskih i mletačkih kolonija te uspoređene sličnosti i razlike u njihovu ustroju i funkcioniranju. Zatim će procesi iza sredozemne kolonizacije biti povezani s pitanjem paralelnoga razvoja trgovine na Baltičkom i Sjevernom moru kojemu je pogodovalo širenje Hanzeatske lige diljem sjevera. Bit će uspoređen međuodnos hanzeatskih gradova te njihov ustroj s mletačkim i đenovskim kolonijama radi analize trendova komercijalizacije i urbanizacije u kasnosrednjovjekovnoj Europi. Cilj rada je prikazati centralnost trgovine u izgradnji kolonijalnoga carstva pomorskih republika te usporediti posebnosti njihova ekonomskoga i političkoga sustava s Hanzeatskom Ligom. Metodologija rada se temelji na korištenju radova koji se bave specifičnim temama poput bankarstva i institucija ili koji prikazuju regionalne primjere radi isticanja posebnosti toga područja. Koristit će se komparativni pristup radi sustavnijega prikaza sličnosti i različitosti između obrađenih područja. Ovim radom bit će dat doprinos istraživanju ekonomske povijesti Venecije, Genove i Hanzeatske lige, pravno-političkoj povijesti kasnoga srednjega vijeka te povijesti imperijalizma.

2. Pregled izvora i literature

Za istraživanje ekonomskih čimbenika i unutarnjega ustroja Đenovske i Mletačke Republike te Hanzeatske Lige postoje brojne isprave koje svjedoče o trgovačkim razmjenama, sudskim procesima i brojnim drugim svakodnevnim poslovima. Međutim, mnoge isprave nisu prevedene s izvornih jezika poput latinskoga, srednjoniskonjemačkoga ili starotalijanskoga na druge strane jezike. Unatoč nedostatku prevedene građe, jedno djelo ima izrazito važnu ulogu za proučavanje srednjovjekovne trgovine na Sredozemlju, a to je *La pratica della mercatura* Francesca Balduccija Pegolottija. Pegolotti ju je izvorno napisao između 1335. i 1343. godine, no ona nije opstala u izvorniku. *La pratica* je prošla dva prijepisa, a jedan od primjeraka iz 1472. se nalazi u Biblioteci Riccardiani u Firenci potpuno zaboravljen sve do 1766. godine kada ju je ponovno otkrio Gian-Francesco Pagnini koji je u međuvremenu pisao o prošlim bogatstvima Firence. U ovom radu služit će se američkim uređenim izdanjem od Alana Evansa iz 1936. godine s izvornim tekstom na starotalijanskom jeziku. *La pratica* je prijeko potreban izvor za ekonomsku povijest Sredozemlja ponajprije zbog veoma iscrpnih podataka o valutama i mjerama korištenim u lukama koje je Pegolotti obilazio, a za ovaj rad su najvažniji trgovački itinerar na Crnom moru te podatci o valutama i vrstama robe kojom se trgovalo u đenovskim i mletačkim lukama.³

Ostali primarni izvori za Genovu i Veneciju koji će biti korišteni u ovom radu su zbirke prevedenih isprava. Uređena zbirka *Medieval Italy - Texts in Translation* iz 2000. godine od Katherine L. Jansen, Joanne Drell i Frances Andrew sadrži mnogobrojne prevedene isprave koje tematski obrađuju odnose gradova-država s okolicom, crkvenom i svjetovnom vlašću, komercijalnu revoluciju, ratovanje, sudstvo i gradske zakone, arhitekturu, odnose s papinstvom i privatne živote obitelji. Za ovaj rad su korisne trgovačke i oporučne isprave o mletačkom bankarstvu i monetarnom sustavu.⁴ U zbirci *The Towns of Italy in the later Middle Ages* Deana Trevora nalaze se prevedene isprave koje se tiču urbanoga životnoga prostora, građanske religije, urbanoga gospodarstva, društvene organizacije i tenzija i politike sjevernotalijanskih gradova, posebice gradova poput Firence, Perugie, Pise i Milana, a u radu će koristiti ispravu koja opisuje strukturu i djelovanje gradskih cehova.⁵ Za izvore o hanzeatskim gradovima

³ Francesco Balducci Pegolotti, *La pratica della mercatura*, (Cambridge: The Mediaeval Academy of America, 1936.), IX – XV.

⁴ Katherine L. Jansen, Joanna Drell i Frances Andrew (ur.), *Medieval Italy -Texts in Translation* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2009.), V – XI.

⁵ Trevor Dean, *The Towns of Italy in the later Middle Ages* (Manchester: Manchester University Press, 2000.), IV – VI.

najpristupačnija je klasična sinteza *The German Hansa* iz 1970. godine francuskoga povjesničara Philippea Dollingera. Vrijednost toga djela je u priloženim prevedenim ispravama, poglavito iz *Hanserezesse* i *Hansisches Urkundenbuch*, o ekonomskom životu unutar Hanze. Poglavlje s ispravama je tematski podijeljeno na privilegije i sporazume, ustavne isprave i gospodarske isprave poput sklopljenih poslovnih ugovora koje dodatno popunjavaju statistike o trgovini hanzeatskih gradova.⁶

Ekonomsku povijest Genove, Venecije i Hanzeatske lige obrađuje velik broj znanstvenih radova od raznih autora unutar ili izvan njemačkoga i talijanskoga govornoga područja. Premda se većina dosadašnjih radova nije sustavno bavila sustavnom analizom đenovskih i mletačkih kolonija, ili usporedbom ekonomske strukture i razvoja između pomorskih republika i hanzeatskih gradova, u njima su svakako detaljno obrađene mnoge teme vezane za tu problematiku. Dvije sinteze imaju vrlo pristupačan i kronološki prikaz povijesti Genove i Venecije uz brojne tematske digresije – *Venice - A Maritime Republic*, klasični rad Frederica L. Lanea i *Genoa & the Genoese, 958 – 1528* Stevena A. Epsteina. U *Venice - A Maritime Republic* Lane nam prilaže prikaz mletačke povijesti od osnutka grada Venecije do propasti Republike, a uz prikaz povijesnih događaja sinteza pokriva teme poput pomorstva i mornaričke organizacije, političke strukture Republike, kulturna i gospodarska kretanja. Za ovaj rad su bitni dijelovi o ratovima između Genove i Venecije, organizaciji prekomorske trgovine, cehovima i vanjskoj politici.⁷ Epsteinov rad se fokusira na srednjovjekovnu povijest Đenovske Republike i u njemu prilaže važne statistike koje se tiču trgovine i financija, a za rad su korisni dijelovi o cehovima, unutarnjoj i vanjskoj politici Genove.⁸ Za uvodni prikaz povijesnih okolnosti nakon četvrtoga križarskoga rata koristit će se knjiga *Venice – History of the Floating City* od Joanne M. Ferraro.⁹ Poviješću mletačke unutarnje i vanjske politike, osobito odnosima s Genovom, bavi se Thomas F. Madden u knjizi *Venice: A New History*.¹⁰ Za ovaj rad je također važan Brillov priručnik *A Companion to Venetian History* zbog članaka o mletačkom sudstvu, zakonodavstvu i kolonijalnoj upravi¹¹, a slične strukture je priručnik *A Companion to Medieval Genoa* od istoga izdavača iz kojega ću koristiti poglavlja o đenovskom kolonijalizmu,

⁶ Philippe Dollinger, *The German Hansa* (Stanford: Stanford University Press, 1970.), VIII.

⁷ Frederic C. Lane, *Venice - A Maritime Republic* (Baltimore: The John Hopkins University Press, 1973.).

⁸ Steven A. Epstein, *Genoa & the Genoese, 958 – 1528* (Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 1996).

⁹ Joanne M. Ferraro, *Venice – History of the Floating City* (Cambridge: Cambridge University Press, 2012.).

¹⁰ Thomas F. Madden, *Venice: A New History* (New York: Viking, 2012.).

¹¹ Eric R. Dursteler (ur.), *A Companion to Venetian History, 1400 - 1797* (Leiden: Brill, 2013.).

prekomorskoj trgovini i političkoj povijesti grada Genove.¹² Sinteza *Before Columbus - Exploration and Colonisation from the Mediterranean to the Atlantic, 1229-1492* Felipea Fernandez – Armesta važna je za ovaj rad zbog prikaza političke i ekonomske pozadine denovskoga uspona kao kolonijalne sile.¹³

Više autora se bavilo izričito ekonomskom i trgovačkom problematikom u srednjem vijeku i u tom je nezaobilazna Luzzattova knjiga *Ekonomska povijest Italije*. Ta knjiga pruža sistematičan pregled ekonomske povijest talijanskih gradova-država, a za ovaj rad je korisno poglavlje o organizaciji trgovačkih konvoja pomorskih republika.¹⁴ Nju nadopunjava sažeta knjiga *Trgovci i bankari u srednjem vijeku* od Jacquesa Le Goffa o društvenoj ulozi trgovaca i bankara, a za ovaj rad su relevantni dijelovi knjige o mjenicama, sklapanju ugovora i o tranziciji iz „putujućih“ u „sjedeće“ trgovce.¹⁵ Fernand Braudel je autor *Civilization and Capitalism, 15th - 18th Century*, iznimno utjecajna djela u tri sveska o nastanku i razvoju europskoga kapitalizma. Za ovaj rad koristit će se poglavlje o mletačkoj trgovačkoj organizaciji i poduzećima iz 3. sveska.¹⁶ Od preostalih autora važnih za prikaz povijesnoga razvoja mletačkih i denovskih kolonija je David Abulafia čija knjiga *The Great Sea – A Human History of the Mediterranean* je važna radi pojašnjenja isprepletenosti ekonomske i vanjske politike na Sredozemlju.¹⁷ O mletačkoj trgovačkoj mreži u Egiptu i Levantu piše Francisco Appelaniz u članku *Venetian Trading Networks in the Medieval Mediterranean*.¹⁸

U komparativnom dijelu rada korišten je velik broj knjiga, doktorskih radova i članaka koji temeljito obrađuju i prikazuju kolonijalne posjede Genove i Venecije. Za analizu najbitnije denovske kolonije na Krimu nezaobilazna je knjiga *The Colonies of Genoa in the Black Sea Region - Evolution and Transformation* od autora Evgenyja Khvalkova. S obzirom na detaljne opise ustroja Gazarije, za ovaj rad su bitna poglavlja koja se bave nastankom Kaffe i organizacijom njezine uprave, odnosima s domorocima i valutama.¹⁹ U narativnom dijelu se na navedene teme nadovezuje knjiga *The Ottoman Threat and Crusading on the Eastern Border*

¹² Carrie E. Beneš (ur.), *A Companion to Medieval Genoa* (Leiden: Brill, 2018.).

¹³ Felipe Fernandez – Armesto, *Before Columbus - Exploration and Colonisation from the Mediterranean to the Atlantic, 1229-1492* (Basingstoke: Macmillan Education, 1987.).

¹⁴ Luzzatto, *Ekonomska povijest Italije*.

¹⁵ Jacques Le Goff, *Trgovci i bankari u srednjem vijeku* (Zagreb: Jesenski i Turk, 2014.).

¹⁶ Fernand Braudel, *Civilization and Capitalism, 15th - 18th Century*, Volume 3 (London: Collins, 1984.).

¹⁷ David Abulafia, *The Great Sea – A Human History of the Mediterranean* (Oxford: Oxford University Press, 2011.).

¹⁸ Francisco Appelaniz, "Venetian Trading Networks in the Medieval Mediterranean", *Journal of Interdisciplinary History* 44(2) (2013), 159 – 179.

¹⁹ Evgeny Khvalkov, *The Colonies of Genoa in the Black Sea Region - Evolution and Transformation* (Abingdon: Routledge, 2018.).

of Christendom during the 15th Century Livia Pilata i Ovidia Cristeae koja govori o đenovskoj diplomaciji prema Bizantu i Ugarskoj i o sporovima oko Tane s Venecijom.²⁰ Za usporedbu mletačke s đenovskom upravom najviše ću se referirati na knjigu *Men of empire : power and negotiation in Venice's maritime state* od Monique O'Connell koja je vrlo temeljito prikazala trodiobu vlasti u *Stato da Mar* i zakonske sustave s posebnim fokusom na otok Kretu.²¹ Ruthy Gertwagen u članku *Venice's policy towards the Ionian and Aegean islands, c. 1204 – 1423* prikazuje važnost Krete u mletačkom kolonijalnom carstvu i uspoređuje odnos prema Kreti s politikom prema jonskim i egejskim posjedima.²² Članak *One Colony, Two Mother Cities: Cretan Agriculture under Venetian and Ottoman Rule* od Allaire B. Stallsmith se osvrće na poljoprivredu i odnose između kolonista i domorodaca na Kreti.²³ Za prikaz unutarnje uprave Krete korisno je poglavlje o mletačkom periodu iz knjige *History of Crete* Chrisa Mooreya.²⁴ Za komparaciju različitih aspekata đenovske kolonijalne uprave s mletačkom važni su knjiga *The Gattilusio Lordships and the Aegean World 1355 – 1462* od autora Christophera Wrighta²⁵ i doktorski rad *Life and Local Administration on Fifteenth Century Genoese Chios* od Briana Nathaniela Beckera.²⁶ Iz prethodne knjige važna su poglavlja o karakteru lokalne uprave otoka Mitilene i grada Eneza pod obitelji Gattilusio, a potonji rad analizira ulogu *maone* na otoku Hiju te njezinu upravnu strukturu. Doktorski rad *Genoese Economic Culture: from the Mediterranean into the Spanish Atlantic* Mattea Salonie prikazuje veze između đenovskih banaka i kolonijalnih upravitelja.²⁷ Za prikaz sustava valuta i usporedbu đenovske i mletačke monetarne politike nezaobilazna je knjiga *Money and banking in medieval and Renaissance Venice* od Frederica C. Lanea i Reinholda Muellera²⁸ te uređena zbirka članaka *Il patrimonio artistico di Banca Carige – Monete, pesi e bilance monetali* od Lucie Travainija.²⁹ O poslovnim partnerstvima unutar đenovskoga gradskoga patricijata piše Quentin van Doosselaere u knjizi

²⁰ Liviu Pilat i Ovidiu Cristea, *The Ottoman Threat and Crusading on the Eastern Border of Christendom during the 15th Century* (Brill: Leiden, 2018.).

²¹ Monique O'Connell, *Men of empire : power and negotiation in Venice's maritime state* (Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2009.).

²² Ruthy Gertwagen, „Venice's policy towards the Ionian and Aegean islands, c. 1204 – 1423“. *The International Journal of Maritime History* 26., br. 3. (2014), 529 – 548.

²³ Allaire B. Stallsmith, „One Colony, Two Mother Cities: Cretan Agriculture under Venetian and Ottoman Rule“. *Hesperia Supplements* 40. (2007), 151 – 171.

²⁴ Chris Moorey, *History of Crete* (London: Haus Publishing, 2019.).

²⁵ Christopher Wright, *The Gattilusio Lordships and the Aegean World 1355 – 1462* (Leiden: Brill, 2014.).

²⁶ Brian Nathaniel Becker, "Life and Local Administration on Fifteenth Century Genoese Chios" (doktorski rad, Western Michigan University, 2010.).

²⁷ Salonia, "Genoese Economic Culture: from the Mediterranean into the Spanish Atlantic".

²⁸ Frederic C. Lane i Reinhold C. Mueller, *Money and banking in medieval and Renaissance Venice* (Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1985.).

²⁹ Lucia Travaini (ur.), *Il patrimonio artistico di Banca Carige – Monete, pesi e bilance monetali* (Milano: Silvana, 2010.).

Commercial Agreements and Social Dynamics in Medieval Genoa.³⁰ Trgovinu robova i jačine valuta u mletačkim i đenovskim kolonijama istražila je Kate Fleet u svojoj knjizi *European and Islamic Trade in the Early Ottoman States*.³¹

U završnom dijelu rada o Hanzeatskoj ligi korišteni su radovi njemačkih autora radi prikaza povijesne pozadine Hanze i njezina unutarnjega ustroja. Među njih spada zbirka članaka *Die Deutsche Hanse als Mittler zwischen Ost und West* iz koje sam koristio članak Ahasvera von Brandta o uzrocima iza trgovačkoga i političkoga povezivanja donjonjemačkih gradova.³² Knjiga *Die Hanse* od autora Rolfa Hammela – Kiesowa bavi se strukturama gradske uprave, izvršnoj vlasti i donošenju odluka unutar Hanze.³³ U knjizi *Die Hanse - Staat der Städte. Ein ökonomisches und politisches Modell der Städtevernetzung* od autora Angela Pichierrija prikazana je pomorska organizacija i tehnologija te ekonomska specijalizacija hanzeatskih gradova.³⁴ Za moj rad se osobito korisnom pokazala knjiga *Institutions of Hanseatic Trade* od Ulfa Christiana Ewerta i Stephana Selzera koja sustavno obrađuje teme poput hanzeatske političke elite, društvenoga statusa, cehova, bankarstva i poduzeća.³⁵ Od autora izvan njemačkoga govornoga područja važna su djela gore spomenutoga Philippea Dollingera za hanzeatske valute³⁶ te članci o nastanku Hanze, gradskim zakonima i sklapanju ugovora iz uređene zbirke *The Hanse in Medieval and Early Modern Europe*.³⁷ O organizaciji *Hansetaga*, *kontorima* i različitim tipovima trgovine pišu članci iz Brillova priručnika *A Companion to the Hanseatic League*.³⁸ Hanzeatskom trgovinom u Engleskoj i Norveškoj bave se knjige *England and the German Hanse. 1157-1611: a study of their trade and commercial diplomacy* Terencea H. Lloyda³⁹ i *The German Hansa and Bergen 1100 – 1600* Arnveda Nedkvitnea.⁴⁰

³⁰ Quentin van Doosselaere, *Commercial Agreements and Social Dynamics in Medieval Genoa* (Cambridge: Cambridge University Press, 2009.).

³¹ Kate Fleet, *European and Islamic Trade in the Early Ottoman States* (Cambridge: Cambridge University Press, 1999.).

³² Ahasver von Brandt et al., *Die Deutsche Hanse als Mittler zwischen Ost und West* (Wiesbaden: Springer, 1963.).

³³ Rolf Hammel – Kiesow, *Die Hanse* (München: Verlag C. H. Beck, 2000.).

³⁴ Angelo Pichierri, *Die Hanse - Staat der Städte. Ein ökonomisches und politisches Modell der Städtevernetzung* (Opladen, Leske + Budrich, 2000.).

³⁵ Ulf Christian Ewert i Stephan Selzer, *Institutions of Hanseatic Trade* (Frankfurt: Peter Lang, 2016.).

³⁶ Dollinger, *The German Hansa*.

³⁷ Justyna Wubs – Mrozewicz i Stuart Jenks (ur.), *The Hanse in Medieval and Early Modern Europe* (Leiden: Brill, 2013.).

³⁸ Donald J. Harreld (ur.), *A Companion to the Hanseatic League* (Leiden: Brill, 2015.).

³⁹ Terence H. Lloyd, *England and the German Hanse. 1157-1611: a study of their trade and commercial diplomacy* (Cambridge: Cambridge University Press, 2002.).

⁴⁰ Arnved Nedkvitne, *The German Hansa and Bergen 1100 – 1600* (Köln: Böhlau Verlag, 2014.).

3. Povijesne i gospodarske okolnosti na Sredozemlju tijekom 13. i ranoga 14. stoljeća

Nagli skok u razvoju prekomorskih trgovačkih carstava Genove i Venecije može se pratiti od početka 13. stoljeća. Ključan trenutak za ekspanziju mletačkoga *Stato da Mar* bio je četvrti križarski rat (1202. – 1204. g.) u kojem je Venecija sudjelovala financijski i materijalno u obliku križarske ratne flote. Unatoč tomu što je Mletačka Republika pod duždom Enricom Dandolom otvoreno podržala osvajanje i pljačku Carigrada, ona uspijeva uspostaviti pomorsku i trgovačku dominaciju od sjevernoga Jadrana do Bospora. Veneciji je također pripalo tri osmine bizantskoga teritorija po vrijednosti posjeda uključujući otok Kretu, Eubeju, Modon na jonskoj obali, grad Zadar u Dalmaciji te kratkotrajno otok Krk. Uspostavljena je redovita trgovačka veza između Europe i Azije sve do 1261. godine kada ponovno ujedinjenje Carstva preusmjerava trgovinu južnije prema Levantu.⁴¹ Venecija je bitno utjecala na nastanak i ustroj Latinskoga Carstva za čijeg su prvog cara, Balduina Flandrijskoga, bili odlučni mletački glasovi u izbornom komitetu. Budući da su latinskoga cara odabrali i podržavali križarski grofovi, pravo izbora patrijarha je dodijeljeno Veneciji. Svi prijašnji trgovački privilegiji mletačkim trgovcima bili su obnovljeni i mletačkim protivnicima je bio onemogućen boravak na području Latinskoga Carstva. Teritorij Bizanta podijeljen je neovisno o prethodnim dogovorima na interesna područja čim Venecija prisvaja gradove i otoke ključne za održavanje pomorske trgovine. U Carigradu je Venecija uspjela prisvojiti tri osmine grada, uključujući arsenal i luku u kojoj su održavali ratnu flotu radi obrane od napada Nikejskoga Carstva. Taj veliki kolonijalni lanac luka i otočja od Dubrovnika do Irakliona uz navedene povlastice je tvorio temelj pomorske nadmoći Mletačke Republike na istoku Sredozemlja kroz cijelo 13. stoljeće.⁴²

U međuvremenu, Đenovska Republika se do početka 13. stoljeća fokusirala na prekomorsku trgovinu s križarskim državama. Prethodno je razvijala trgovinu a kršćanskim i muslimanskim zemljama zapadnoga Sredozemlja od Sardinije i Tunisa do Ceute. Za razliku od Venecije, Genova je blisko surađivala s bizantskim vladarima čime dobivaju brojne trgovačke povlastice na području Carstva. Rastući prosperitet Genove omogućio joj je veće sudjelovanje u ratovima na Sardiniji i Korzici.⁴³ U razdoblju nakon 1150. Genova uvodi nove tehnike knjigovodstva i sklapanja trgovačkih ugovora među kojima je najosobitija bila *commenda*, oblik suradnje za jednosmjernu trgovačku plovidbu koji je limitirao rizik ulagačima te dopuštao privatnim osobama da sudjeluju u pothvatu s malim ulaganjima. Složeniji oblici ugovora

⁴¹ Ferraro, *Venice – History of the Floating City*, 32 – 33.

⁴² Lane, *Venice - A Maritime Republic*, 42 – 43.

⁴³ Beneš (ur.), *A Companion to Medieval Genoa*, 401 – 402.

odrazili su se na promjenu u strukturi izvoza poljoprivrednih proizvoda i drva u srebro i tkaninu, no uvoz se dalje uglavnom sastojao od začina i svile.⁴⁴ Oba grada su geografski bila izdvojena od svoje pozadine planinama ili otočnim položajem i time su Genova i Venecija od samog početka bili predodređeni bavljenju trgovinom i pomorstvom. U žestokoj tržišnoj utakmici starije pomorske republike poput Pise i Amalfija više nisu mogle konkurirati rastućim silama, pogotovo na području Egipta, Levanta i Male Azije. Početna prekomorska ekspanzija Genove odvijala se od kraja 11. stoljeća na Korzici i Sardiniji. Bonifacio na jugu Korzike, dobro utvrđen i naseljen samodostatnim kolonistima predvođenih *podestom* predstavljao je prototip budućih denovskih kolonija. Već u samom početku Genova se nije bitnije uplitala u unutarnje poslove domorodačkih zajednica u kolonijama niti je vodila otvorenu politiku ekspanzije poput Kraljevstva Aragona ili Venecije. U odnosu na mletačku elitu, koja je bila znakovita po političkom konsenzusu te snažnom poslovnom angažmanu u *Stato da Mar*, interesi denovskih duždeva, patricijata i admirala su se često sukobljavali. Kolonijalne ekspedicije su u pravilu bile individualni pothvati *condottiera* i trgovaca koje Genova nije vodila iz daleka.⁴⁵

Usprkos tim procesima kolonizacije, gospodarski karakter pomorskih republika nije se previše promijenio. S obzirom na nedostatnu infrastrukturu koja je stvarala velike poteškoće u kopnenom prometu, riječni i pomorski promet na rijeci Po i uz obalu Apeninskoga poluotoka dalje imaju prednost zbog znatno manjih troškova i relativne lakoće putovanja. Iako je piratstvo oduvijek predstavljalo problem za prekomorsku trgovinu, putujući trgovci su poprilično ovisili o klimatskim uvjetima koji su ograničavali kretanje prema istoku Sredozemlja, a ograničen domet i nosivost brodova nisu dopuštali duge plovidbe ili veliko teretno opterećenje.⁴⁶ Prednosti pomorske trgovine je Genova svakako nastojala iskoristiti pomoću *commenda*, no nakon poraza u ratu za Akru protiv Venecije ona se našla gotovo u potpunosti potisnuta iz Levanta. Prilika za uzvraćanje udarca mrskomu rivalu ukazala se u ožujku 1261. godine sklapanjem sporazuma u Nimfeju s Nikejskim Carstvom. Zahvaljujući njihovoj vojnoj pomoći nikejskomu, kasnije bizantskomu caru Mihaelu VIII. u osvajanju Carigrada, Genova je stekla brojne tržišne povlastice uključujući neograničen i neoporeziv izvoz žita i slobodan pristup Crnomu moru. Zauzvrat je denovska mornarica imala zadaću štititi carsku prijestolnicu od napada s mora. Za razliku od prijašnje faze ekspanzije trgovine u Levantu, denovski trgovci su sad igrom slučaja imali kompletan monopol na području Crnoga mora koji je dodatno osiguran

⁴⁴ Ibid., 402 – 403.

⁴⁵ Fernandez – Armesto, *Before Columbus - Exploration and Colonisation from the Mediterranean to the Atlantic, 1229-1492*, 97 – 100.

⁴⁶ Le Goff, *Trgovci i bankari u srednjem vijeku*, 13 – 18.

mongolskim osvajanjima i otvaranjem puta svile.⁴⁷ Takav nagli preokret nije ozbiljnije ugrozio položaj Venecije čija mornarica je redovito pratila trgovačke flote koje su ulazile ili izlazile iz Jadranskoga mora da bi ih zaštitila od gusarskih napada. S druge strane, nijedna sredozemna pomorska sila, uključujući Veneciju i Genovu, nikad nije ostvarila potpunu dominaciju nad Sredozemnim morem zbog ograničenja ratnih plovila bilo u ljudstvu, dometu, brzini ili brojnosti flota. Unatoč tim nedostacima, Venecija je mogla uspješno slati oružanu pratnju trgovačkim flotama te istovremeno zaštititi svoje udaljene kolonije pomoću kojih je projicirala svoju moć na istočnom Sredozemlju.⁴⁸

U tim uvjetima otvaranje crnomorske trgovine omogućilo je opstanak Genove kao trgovačke sile. Mongolski mir i uništenje križarskih država na Levantu preusmjerili su većinu đenovske trgovine začinima prema Cipru, Kilikiji i crnomorskim lukama na području današnje Bugarske. Od 1270-ih do 1290-ih dogodio se znatan uzlet prekomorske trgovine pomoću koje je Đenovska Republika stimulirala lokalno gospodarstvo te stvaranje financijskih institucija. Đenovska trgovina na istoku postaje centrirana na tri emporija - Kaffu, Peru i Kij, u kojima djeluju đenovski i lokalni trgovci. Važnost tih emporija proizlazila je iz robe koja se izvozila za europsko tržište poput robova s Kavkaza, krzna, voska, žita, drva, alauna i mastika. Prema kraju 13. stoljeća na crnomorsku trgovinu je otpadalo više od 50 posto prekomorskih investicija, iako su se nerijetko događale fluktuacije na godišnjoj razini kada bi godine bez investicija u Bizantu slijedili nagli skokovi. Unatoč sličnim skokovima u razini profita, ona se na crnomorskom tržištu nije spuštala ispod 15 – 20 %. Više od pola investicija bilo je malog iznosa, no njihov sveukupan učinak nije bio ravan iznosima bogatih ulagača.⁴⁹

Razvoj crnomorske trgovine je usporedno pratio transformaciju ekonomske i političke situacije na zapadu Sredozemlja. Genova je gubitak u udjelu sjevernoafričke trgovine nastojala nadoknaditi trgovinom s Flandrijom u kojoj je plasirala alaun radi uvoza tekstilne robe. Premda je Pisa doživjela konačan poraz kao trgovačka i pomorska sila 1284. godine kod Melorije, Kraljevstvo Aragon se ubrzo umiješalo u nadmetanje s Genovom nad Sardinijom i Korzikom, tada jedini sigurni prekomorski posjedi koji su tvorili agrarnu i rudarsku bazu Đenovske Republike. U svim navedenim slučajevima Genova se pokušala agresivno i oportunistički okoristiti radi postizanja tržišnoga monopola, bilo sudjelovanjem u ratovima ili privatnim

⁴⁷ Beneš, *A Companion to Medieval Genoa*, 403 – 404.

⁴⁸ Lane, *Venice - A Maritime Republic*, 67 – 68.

⁴⁹ Beneš, *A Companion to Medieval Genoa*, 404 – 407.

inicijativama. Međutim, pokušaji kompletne monopolizacije dovest će Genovu u sukob s Venecijom u više navrata.⁵⁰

Uloga Mletačke Republike na Sredozemlju bila je definirana perifernim geografskim položajem u široj europskoj ekonomiji. Venecija je trgovinom povezivala velika europska sajmišta u Champagne i emporije poput Londona i Brugesu s Levantom i Egiptom koji su služili kao odskočna daska mletačkim trgovcima prema južnoj i istočnoj Aziji. U tim okolnostima Venecija je uspješno provodila merkantilističku politiku prema kojoj je svaki strani trgovac ili trgovački brod morao proći kroz njezinu luku ili *fondace* za strance.⁵¹ Model mletačkog gospodarskog razvoja nije ovisio o inovacijama u financijama ili knjigovodstvu. Genova je bila ispred Venecije u pogledu kovanja zlatnih kovanica (od 1250. g. nadalje) i ona je održavala unosnu pomorsku trgovinu s Flandrijom i Engleskom. Geografski položaj mletačkih kolonija i njihova važnost za održavanje sigurne trgovine s Bliskim Istokom su učinili bilo kakvu trgovinu sa zapadnom Europom manje važnom ili potencijalno unosnom. Velika prednost Venecije u odnosu na konkurenciju proizlazila je iz visoke razvijenosti i zrelosti njezinih institucija poput *Zecce* i Arsenala. Postojala je snažna suradnja između bankara i trgovaca, a knjigovođe su bili nezaobilazni za provođenje transakcije na sajmovima bez čekanja ili korištenja novca. U Veneciji su također postojale burze na kojima se određivala cijena robe ili visina kamata za javne posudbe.⁵²

Mletački trgovci su na raspolaganju imali *mutuo* za posudbu novca pomoću koje su mogli izbjeći optužbe za lihvarenje. Bogatstvo stečeno u trgovini imalo je raširenu i diverzificiranu distribuciju bilo u obliku trgovačkih brodova ili nekretnina. Tržišne posudbe poput *mutuo ad negotiandum* korištene su za sklapanje *colleganza* ugovora koje se pojavljuju krajem 11. stoljeća. Postojala su dva tipa *colleganze* - unilateralna za pologe novca putujućim trgovačkim partnerima koja se otplaćivala nakon putovanja te bilateralna u kojoj je posuditelj sudjelovao s $\frac{3}{4}$ iznosa te posuđivač s $\frac{1}{4}$ i svojim radom, a profit se dijelio popola između stranki. Iako je Venecija koristila *colleganze* na isti način kao *commende* u drugim talijanskim gradovima-državama, ona se odnosila primarno na pomorsku trgovinu umjesto depozita.⁵³ Valja napomenuti da su „sjedeći“ trgovci također sudjelovali u prekomorskoj trgovini i boravili u inozemstvu te da „putujući“ trgovci nisu bili iskorištavani budući da su mogli steći veliko bogatstvo uz nekoliko uspješnih *colleganzi* ili razmjenom novca između posuditelja i dužnika.

⁵⁰ Ibid., 407 – 409.

⁵¹ Braudel, *Civilization and Capitalism, 15th - 18th Century*, 3: 124 – 125.

⁵² Ibid., 127 – 129.

⁵³ Ibid., 129 – 130.

Mletačko stanovništvo davalo je razne novčane poticaje trgovcima što je omogućilo određenu neovisnost trgovaca od komercijalnih udruženja. Taj oblik financijske samodostatnosti privlačio je strane bankare u Veneciju radi sigurnoga i zatvorenoga poslovanja unutar Republike bez potrebe za vanjskim podružnicama kao u Firenci ili Genovi. U konačnici, karakteristika mletačkih trgovaca uz već navedenu samodostatnost te kratkoročnost ugovora (koji su se u slučaju *mutua* kasnije obnavljali više puta) i političku stabilnost je neprestana potraga za što većim povratom na uloženo. Za Veneciju je taj izvor zarade predstavljala trgovina u Levantu za koju je ulagala skoro čitavu novčanu masu uz godišnji ili polugodišnji povrat na uloženo.⁵⁴

Spomenuti gospodarski čimbenici i političke okolnosti na istoku Sredozemlja doveli su Genovu i Veneciju do rivalstva te dva razorna rata u drugoj polovici 13. stoljeća. Genova je relativno gledajući bila gospodarska sila u usponu koja je uspjela uspostaviti dominaciju nad Ligurskim morem poput Venecije nad Jadranom. Za razliku od Mlečana, Đenovljani nikad nisu imali razinu unutarnje političke stabilnosti što je dovodilo do učestalih smjena vladajućih obitelji ili stranaka u đenovskoj komuni, ali one nisu imale utjecaja na gospodarske djelatnosti. Međutim, gvelfsku Veneciju i Genovu ujedinilo je zajedničko neprijateljstvo prema gibelinskoj Pisi koja je podržavala pretenzije Fridrika II. u Italiji. Nakon njegove smrti Pisa pada u drugi plan te jačaju tenzije između njihovih trgovaca u Levantu čiji vrhunac označava slijed međusobnih nasilnih okršaja trgovaca u Akri. Usprkos intervenciji pape, druge stranke poput templara, lokalnih moćnika i pisanskih trgovaca već su odabrali svoju ratnu stranu.⁵⁵

Mlečani tijekom ljeta 1257. godine šalju ratnu flotu da zaštite svoje trgovačke brodove i okupira luku u Akri, na što Genova odgovara idućega lipnja pomorskom opsadom. Mletački brodovi odnose pobjedu nad jačom đenovskom flotom te zarobljuju velik broj mornara radi mogućih mirovnih pregovora čim uspostavljaju trgovačku dominaciju u Akri. Na nesreću Venecije, četiri godine kasnije Mihael VIII. Paleolog osvaja Carigrad i obnavlja Bizantsko Carstvo. Iako je obnova Bizanta predstavljala ugrozu za mletačke kolonije, moć Paleologa počivala je na đenovskoj mornarici koja im je omogućila pobjedu nad Latinskim Carstvom što je Veneciji dalo slobodu izbora ratišta te veći broj ratnih brodova na raspolaganju. U narednim bitkama kod Settepozzija (1263. g.) i Trapanija (1266. g.) Genova doživljava poraze što navodi njihove admirale na izbjegavanje otvorene borbe. Premda je Venecija stalno pobjeđivala u pomorskim okršajima, rat ju je toliko financijski iscrpio da ni vraćanje povlastica mletačkim

⁵⁴ Ibid., 130 – 132.

⁵⁵ Lane, *Venice - A Maritime Republic*, 73 – 75.

trgovcima u Bizantu 1268. godine nije bitno poboljšalo stanje.⁵⁶ Dodatan problem Veneciji predstavljali su opetovani napadi đenovskih brodova na mletačke trgovačke flote i izdvajanje ratnih brodova za njihovu zaštitu bez ikakve mogućnosti uzvratanja udara. Đenovljani su se ubrzo prilagodili konvojima tako da su varkama odvlačili ratne brodove od trgovačkih te potom zarobljavali skupocjene terete poput napada admirala Grilla na mletački konvoj 1264. kod Drača. Suočeni s rastućim materijalnim gubicima, Venecija se odlučuje na sklapanje mira 1270. godine, a Genova konačno pristaje nakon što je francuski kralj Luj IX. zaprijetio oduzeti imovinu njihovim trgovcima ako ne prestanu s napadima na mletačko brodogradnju.⁵⁷

Tijekom sljedeća dva desetljeća Genova je nastavila sa širenjem svojega utjecaja na zapadnom Sredozemlju paralelno s učvršćivanjem trgovačkoga monopola na području Crnoga mora. Luke u Kaffi i Peri služile su Genovi za proboj prema tržištima na sjeveroistoku Europe poput Rusije, no u usporedbi s Venecijom imali su znatno manji prekomorski imperij od mletačkoga rivala.⁵⁸ Međutim, nasilno otvaranje tržišta poput crnomorskoga ponekad nije išlo na ruku Genovi što najbolje prikazuje primjer Tripolija nakon smrti vojvode Boemonda 1287. godine koji je od Genove tražio zaštitu u zamjenu za brojne trgovačke povlastice. Genova je već imala na prostoru Levanta svoje trgovce i zbog toga im nije bilo u interesu miješati se u vojne sukobe.⁵⁹ S druge strane, Venecija se usredotočila na razvoj domaće industrije te izvoz strane robe iz Flandrije i Njemačke na istok pomoću kojih su financirali otkup začina i svile u Egiptu i Levantu. Mletački brodovi počinju prevoziti sve više robe u Veneciju umjesto Carigrada zbog snažne potražnje manufakture za sirovinama.⁶⁰

S druge strane, političke okolnosti oko izbora novoga dužda 1289. godine ugrozile su njezin republikanski ustav, ponajprije zbog rastućega utjecaja trgovačkih obitelji u odnosu na tradicionalni gradski patricijat, prosvjeda pučanstva te intenzivne imigracije iz Europe ili mletačkih prekomorskih posjeda. Novi dužd Pietro Gradenigo rješenje pronalazi u postupnoj reformi koja je *de facto* omogućila i ozakonila članstvo novopečenih bogataša u Velikom vijeću. Premda je novo Vijeće četrdesetorice trebalo nadzirati ulazak dodatnih članova u Veliko vijeće, ono se do 1323. godine povodom *Serrate* i nastankom *Zlatne Knjige* u potpunosti zatvara za druge obitelji čim su spriječene daljnje spletke i urote unutar vladajuće elite. Tim reformama omogućena je društvena mobilnost i stabilnost Veneciji koja uspješno izbjegava neprestane

⁵⁶ Ibid., 75 – 76.

⁵⁷ Ibid., 76 – 78.

⁵⁸ Ibid., 78 – 79.

⁵⁹ Beneš, *A Companion to Medieval Genoa*, 456.

⁶⁰ Lane, *Venice - A Maritime Republic*, 79.

smjene vlasti kao u Genovi.⁶¹ U usporedbi s relativno mirnom političkom scenom Venecije, Genova sve više postaje središte žestokih političkih sukoba između *popolara* i *nobila*. Iako su *popolari* službeno priznati kao politička struja 1257. godine, populistički istupi poput proglašavanja Guglielma Boccanegra „kapetanom naroda“ nisu doveli do dugotrajnih promjena ili unutarnjega jedinstva *popolara*. Doduše, *nobili* su također bili međusobno podijeljeni na četiri „velike kuće“ zemljoposjednika (Doria, Spinola, Fieschi i Grimaldi) i *tette appese* koji su podržavali starije urbane plemićke obitelji. Također je važan bio sukob između gibelinskih i gvelfskih pristalica neovisno o njihovu socioekonomskom položaju. Titula đenovskoga dužda bila je rezervirana za četiri kuće *popolara* zvanih *cappellazzi* – Adorno, Fregoso, Guarco i Montaldo. Kuće *popolara* i *nobila* mogle su surađivati ili biti u sukobu ovisno o okolnostima ili zajedničkim interesima, no unutarnji sukobi su često ograničavali Genovu na moru čak i u trenutcima pobjede.⁶²

Veliki šok za Genovu i Veneciju bio je konačan pad križarske Akre 1291. godine pod vlast Mamelučka Sultanata. Zbog papine zabrane trgovine s Mamelucima u Egiptu, Cipar i Kilikija postaju glavne tranzitne točke za trgovine. Padom Akre Venecija i Genova dolaze u sukob oko Laiazza, jedine legalne trgovačke luke za kršćane. S obzirom na sve veći prodor mletačkih trgovaca na crnomorsko tržište zahvaljujući ugovorima s Mongolima, Genova 1294. godine odlučuje odbiti mletačke napade na njezine ciparske posjede uzrokovane opetovanim napadima na trgovačke flote Venecije u Egejskom moru. Mletački trgovački konvoji upućeni prema Laiazzu, unatoč većemu broju, gube pomorsku bitku protiv Genove i ona se ohrabrena pobjedom odlučuje na otvorene borbe uz pomoć do tada najveće ratne flote. Venecija preuzima đenovsku taktiku izbjegavanja bitaka iz prošloga rata fokusirajući se na pljačku konvoja ili prekomorskih posjeda poput Pere, Fokeje i Kaffe. Najveća bitka u ratu odvila se kod otoka Korčule 1298. godine, gdje se 90 mletačkih galija sukobljava s 80 đenovskih pod zapovjedništvom Lampe Dorie koji je svoju flotu usprkos teškim gubicima odveo do nove pobjede vještom plovidbom. Pirova pobjeda Genove onemogućila je pomorsku blokadu Venecije koja je uskoro uzvratila udarac iznenadnim napadom Domenica Schiava na Genovu iste godine. Mletačka pomoć gvelfskim Grimaldima u Monaku potencirala je unutarnje sukobe u Genovi i zato pristaje na sklapanje mira 1299. godine kojim su određene interesne sfere obje sile u Jadranskom i Ligurskom moru.⁶³ Unatoč sukobu oko Cipra i Levanta, područje Crnoga mora ostalo je relativno mirno izuzev mletačke ekspedicije prema Kaffi, a Veneciji je dalje

⁶¹ Madden, *Venice: A New History*, 147 – 152.

⁶² Beneš, *A Companion to Medieval Genoa*, 450 – 452.

⁶³ Lane, *Venice - A Maritime Republic*, 82 – 85.

posjedovala krimsku luku Tanu. Genova je zadržala dominantan položaj na Krimu i Bosporu zahvaljujući vrlo unosnom izvozu pontske pšenice te tatarskih i čerkeskih robova prema Mamelučkomu Sultanatu i Bizantskom Carstvu. Đenovski trgovci postupno uključuju prostor današnjih Maroka, Rumunjske i Bugarske u razgranatu trgovinu žitom prema sjevernoj Italiji i Tunisu. Rastuća potražnja za žitom početkom 14. stoljeća bila je posljedica sve veće urbane populacije i rasta cijene žita. Venecija se prilagodila novim okolnostima tako da je postala prva postaja za uvoz žita u sjevernu Italiju i stoga su sebi prisvajali veći dio uvezene količine, ponajprije radi othranjivanja 100.000 Mlečana.⁶⁴

Početkom 14. stoljeća dolazi do uspostave novog balansa sila na Sredozemlju i u zapadnoj Europi. Bizantsko Carstvo postalo je drugorazredna sila u usporedbi s rastućim Osmanskim Sultanatom u Maloj Aziji. Zbog korištenja plaćeničkih vojski i rastućih troškova bizantski carevi pristali su na devaluaciju zlatne valute koju su Mlečani redovito koristili za trgovinu. Venecija zauzvrat uvodi zlatni mletački dukat koji uskoro postaje stabilna valuta za trgovinu diljem Europe. Jačanje zapadnih monarhija poput Francuske i Engleske te postupno potpadanje istočnih bogatstava pod vlast muslimanskih vladara navelo je Veneciju na promjenu kursa u vanjskoj politici. Do tada je Venecija uspješno izbjegla uplitanje u gvelfsko-gibelinške sukobe između drugih talijanskih gradova-država sve do rata za Ferraru 1308. godine koji je za posljedicu imao ekskomunikaciju mletačkih duždeva te čitavo stanovništvo Republike od strane pape Klementa V. Ubrzo su uslijedili križarski rat i gubitak Ferrare zbog kojih je dugoročno odgođeno širenje *terraferme*.⁶⁵ Naime, pokušaj širenja na talijansko kopno direktno je utjecalo na prekomorske posjede ponajprije zbog urote Giacoma „Bajamontea“ Tiepola, upravitelja Modona u Grčkoj, protiv dužda Pietra Gradeniga i Velikog vijeća. Ta neuspješna urota iz 1309. godine toliko je uznemirila političku elitu Venecije da je novoosnovano Vijeće desetorice, osim nove stalne straže oko zgrade Velikoga vijeća, postalo zaduženo za kontrašpijunažu i otkrivanje izdajnika. Uzdrmana metropola nije bila u stanju voditi prekomorske ratove kao prije.⁶⁶

Poput Venecije ni Genova nije bila posve stabilna. Isprva se našla pod dominacijom cara Henrika VII. sve do njegove smrti 1313. godine tijekom rata u Toskani protiv gvelfskih gradova. Potom se intenzivirao sukob tijekom 1316. – 1320. između vladajućih đenovskih obitelji Spinola i Doria u Liguriji koji je dodatno ugrozio stabilnost trgovine na Krimu i snagu

⁶⁴ Abulafia, *The Great Sea – A Human History of the Mediterranean*, 355 – 358.

⁶⁵ Madden, *Venice: A New History*, 154 – 157.

⁶⁶ *Ibid.*, 157 – 160.

mornarice. Lombardski gradovi, Pisa i Venecija usprotivili su se gvelfima u Firenci, Sieni, Bologni te osobito u Napuljskom Kraljevstvu. Kralj Robert Mudri imao je velike posjede, mornaricu i ključnu podršku pape pomoću kojih je mogao utjecati na tijek sukoba. U svakom slučaju, građanski rat u Genovi osjetno je oslabio snagu trgovačke i ratne mornarice Đenovske Republike, dovevši do prevlasti stranih vladara poput milanske kuće Visconti. Robert Napuljski odlučno je intervenirao na strani gvelfa, a papa je proglasio križarski rat protiv Mattea Viscontija i njegovih gibelinskih saveznika.⁶⁷ Dugotrajno ratno stanje pogodovalo je gusarenju i političkim podjelama u prekomorskim posjedima. Kolonija Pera se otvoreno svrstala uz gibeline čim je onemogućena trgovina gvelfskim brodovima. Zauzvrat su gvelfi svojom flotom branili pristup Genovi, no pomorskim blokadama obje stranke nisu bile sposobne obraniti Sardiniju od širenja utjecaja Aragona, tim više što je sam papa dao taj otok kao feud Jakovu II. Aragonskomu 1297. godine. Intervencija Roberta Napuljskoga nije uspjela stabilizirati Genovu i rat se kasnih 1320 – ih nastavio u ligurijskom zaleđu. Obje ratne strane pristaju na primirje 2. rujna 1331. godine u Napulju ponajprije ne samo zbog prijetnje Katalonaca, već i zbog velike materijalne i financijske štete. Usprkos neriješenim međusobnim razlikama u vanjskoj i unutarnjoj politici, gvelfi i gibellini Genovi pristaju na kompromise poput objedinjenja novčanih dugova u zajednički gradski dug, uvođenjem poreza na hranu i kompletnu obnovu fortifikacija u Liguriji.⁶⁸

Tijekom tih burnih desetljeća Venecija je bila posvećena obnovi odnosa s papom i unutarnjom stabilizacijom. Dužd Giovanni Soranzo je uklonio interdikt sumom od 90 tisuća florena koju je djelomično prikupio prisilnim zajmovima od građana. Strani trgovci su se ponovno vratili u Veneciju, a u susjednim talijanskim državama postupno jača društveni i politički utjecaj *signoria*, *condottiera* i bankarskih obitelji. Osobito se problematičnom pokazala obitelj Della Scala iz Verone koja je pod vodstvom Mastina do 1329. godine proširila svoj teritorij preko Padove i Trevisa sve do mletačke lagune. Soranzov nasljednik Francesco Dandolo nije bio voljan uplitati se u kopnene sukobe s plaćeničkim vojskama, no opozicija Velikog vijeća i mletačkoga puka navela ga je na promjenu kursa. Mlečani pobjeđuju Mastina u ratu tijekom 1336. – 1337. uz vanjsku podršku Milana i Ferrare, a u osvojenom Trevisu i Padovi uvode oblik lokalne samouprave inspiriran kolonijalnim iskustvima na istoku Sredozemlja.⁶⁹

⁶⁷ Epstein, *Genoa & the Genoese, 958 – 1528*, 194 – 198.

⁶⁸ Ibid., 198 – 202.

⁶⁹ Madden, *Venice: A New History*, 160 – 162.

4. Prekomorski teritoriji i ratovi Venecije i Genove u 14. stoljeću

Prije pregleda dva velika rata između Venecije i Genove (rat za Tjesnace i Chioggiu) valja se osvrnuti na njihove prekomorske posjede na istoku Sredozemlja, *colonie genovesi* i *Stato da Mar*. Iako je Venecija posjedovala znatno veći broj kolonija, Genova je monopolizacijom crnomorskoga tržišta uspješno uspostavila svoju prevlast na moru kojom je osiguravala svoje kolonije. Već ranije navedeni posjedi poput Kija, Kaffe i Pere nalazili su se na istoku Sredozemlja gdje im je na ruku išla podrška bizantskih careva. Međutim, đenovske kolonije nisu od početka bile potpuno autonomne od bizantskih ili tatarskih interesa koji su u Đenovljanima vidjeli uporne i ambiciozne trgovce, a zauzvrat je Genova zahvaljujući stabilnoj političkoj situaciji oko Crnoga mora uživala trgovačke blagodati mira. Genova je također bila više puta protjerana s Kija, no privatni interesi i podrška javnosti osigurali su Genovi najveći izvor mastika za izvoz, a Peru su s vremenom bizantski carevi kompletno prepustili Đenovljanima.⁷⁰ U odnosu na stoljeće prije đenovske kolonije su sada imale etabliranu populaciju u komunama na čijem čelu su nerijetko bile moćne obitelji. U sva tri slučaja kolonizacije na istoku Genova se susrela s nedostatkom obradiva zemljišta, a prisutnost potencijalnih osvajača zahtijevala je stalnu prisutnost vojnih postrojbi. Okolnosti su navele malobrojne latinske doseljenike na suradnju s lokalnim stanovništvom radi opstanka kolonija.⁷¹

Đenovski položaj na Crnom moru osnažio je relativni poraz Venecije u ratu za Korčulu zbog čega Mlečani mijenjaju svoj pristup vanjskoj politici što zorno prikazuju dobiveni trgovački privilegiji u Trapezuntu (1319. g.), Zlatnoj Hordi (1332. g.) i Bugarskoj (1347. g.).⁷² Iako je Genova dobila brojne posjede sporazumom u Nimfeju, tek manji broj njih se pokazao održivim ili ekonomski isplativim. Dok se veći dio crnomorskih te osobito krimskih kolonija (Soldaia, Kerson, Copa) našao direktno pod jurisdikcijom konzula Kaffe, Pera je uspjela održati određenu autonomiju usprkos prostornim ograničenjima. Ni druge crnomorske luke poput Kilije – Licostoma ili Vicine u Bugarskoj nisu imale toliko važnosti budući da su imale primarno prometnu ulogu kao skladišta ili pristaništa. Spomenuta suradnja s domorocima je uključivala lokalnu i političku elitu te određenu vjersku toleranciju prema pravoslavnim kršćanima, muslimanima i židovima.⁷³

⁷⁰ Fernandez – Armesto, *Before Columbus - Exploration and Colonisation from the Mediterranean to the Atlantic, 1229-1492*, 100 – 103.

⁷¹ Ibid., 104 – 105.

⁷² Pilat i Cristea, *The Ottoman Threat and Crusading on the Eastern Border of Christendom during the 15th Century*, 32 – 33.

⁷³ Beneš, *A Companion to Medieval Genoa*, 507 – 509.

Ponovno osvajanje Kija 1346. uzrokovalo je reformu unutarnje uprave kojom je uspostavljena dvojna vlast *podeste* i *Mahone* zaduženima za održavanje zakona unutar komune, odnosno upravljanjem resursima poput mastika. Na otoku Lezbu, koji je Genova dobila nimfejskim sporazumom pod bizantskom jurisdikcijom, dominirala je obitelj Gattilusio koja je uredila izgled komune i unutarnju upravu prema uzoru na Kij. Unatoč neusklađenim zakonskim uređenjima, u slučaju rata Genova je bila spremna politički i vojno intervenirati u obrani svojih kolonija, no one ne bi bile održive da uz razgranatu mrežu trgovačkih luka i skladišta nisu bile uspostavljene pomorske baze u kilikijskom Laiazzu i Famagusti na Cipru radi strateškoga nadzora brodskih ruta ili osiguravanja izvoza azijske robe prema Europi.⁷⁴ U svakom slučaju, *đenovske crnomorske, egejske i ciparske kolonije prilagođavale su se specifičnim uvjetima čiji su načelnici, konzuli i pogotovo podeste bili odgovorni za kolonije na regionalnoj razini.*⁷⁵

Koliko god da su pojedine *colonie genovesi* bile bitne za prekomorsku trgovinu i projekciju moći, Kaffa je dalje bila najbitnija *đenovska kolonija* te ujedno i temelj *đenovske gospodarske prevlasti na Crnom moru*. Na području Kaffe od razdoblja kasne antike do 13. stoljeća nije bilo urbanoga kontinuiteta, no njezin položaj u podnožju planina na istočnom kraju Krima odavno je privlačio pozornost pomoraca i trgovaca. Nije poznato kako je točno osnovana *đenovska Kaffa*, a izvori iz toga vremena smještaju nastanak oko 1260. ili 1270. godine tijekom vladavine Berkea ili Mengke-Timura. Kaffa je vjerojatno nastala sporadičnim dolascima *đenovskih trgovaca bez državnoga nadzora kao posljedica suradnje trgovaca radi ostvarivanja zajedničkih interesa*. Kaffa ubrzo dobiva konzulat (1281. g.) i kao *civitas* se prvi put spominje 1313. godine čim je ostvaren preduvjet za osnivanje samostalne biskupije. Bula pape Ivana XXII. iz 1322. godine indirektno je pretvorila Kaffu u središte istočnoga katoličanstva na prostoru od Varne do Saraja.⁷⁶

Prije statusa *civitas* Kaffa je bila naznačena kao *locus* ili *hosteum* (pristanište), a s razvojem urbane komune *đenovskih trgovaca počinje se koristiti izraz comunis*. Konzul Kaffe bio je ujedno predstavnik *đenovske metropole*, načelnik latinske komune i vrhovni vladar Kaffe. Brz uspon Kaffe od 1280-ih do 1320-ih uzrokovali su siguran promet robe duž puta svile, paralelnu urbanizaciju i komercijalizaciju lokalnoga gospodarstva te izostanak prijašnje urbane zajednice nastanjene strancima. Premda Kaffa u početku nije imala velike zidine po kojima je

⁷⁴ Ibid., 509 – 511.

⁷⁵ Ibid. 512.

⁷⁶ Khvalkov, *The Colonies of Genoa in the Black Sea Region - Evolution and Transformation*, 66 – 69.

poznata, ona je bila građena po uzoru na Genovu u kojoj su različite vjerske i etničke skupine bile podijeljene na *contrade* s tim što je latinska populacija kontinuirano rasla zbog imigracije. Blagostanje kolonije ovisilo je o pragmatičnoj vanjskoj politici, osobito prema tatarskim kanovima u Starom Krimu. Izuzev kratkotrajne mletačke okupacije tijekom rata za Korčulu, veća i dugotrajnija prijetnja Kaffi bili su povremeni tatarski pljačkaški napadi poput opsade iz 1308. godine koja je kompletno razorila Kaffu do temelja.⁷⁷

Osnivanjem *Officium Gazarie* 1313. godine pokrenut je proces urbane obnove i izgrade fortifikacija kojom je Kaffa podijeljena na grad unutar zidina (s latinskom komunom) i teritorij izvan zidina napučen strancima. Bizantski građanski rat, tatarska pljačke Soldaie, požar u Tani i bula pape Ivana XXII. dodatno su učvrstili poziciju obnovljene dnevne kolonije tijekom 1320-ih. Taj period dugotrajne stabilnosti u Kaffi završio je u 1340-ima zbog propasti trgovačkih kuća Peruzzi i Bardi te obnovljenih sukoba s mletačkim trgovcima na Krimu kojima je kan Zlatne Horde dopustio povratak u Tanu. Najveća nesreća za Kaffu bila je tatarska opsada 1346. godine zbog koje je bubonska kuga dospjela na brodove upućenima za Carigrad te posljedično u ostatak Europe.⁷⁸

Stato da Mar Mletačke Republike sadržavao je većinu mletačkih urbanih središta tijekom 14. stoljeća prije početka nagloga širenja *Terraferme* nakon 1400. godine *Stato da Mar* obuhvaćao je sve mletačke prekomorske posjede od Istre do Krete, no ti teritoriji su međusobno bili vrlo kulturno i geografski heterogeni. Talijanski jezik i kultura bili su najčešće ograničeni na usku urbanu sredinu u obalnim gradovima i činili su „otoke“ latinske kulture u moru južnoslavenskih, grčkih i drugih naroda. Uz jezične postojale su vjerske razlike između katoličkih kolonista i pravoslavne većine, osobito u grčkim posjedima poput Krete. Raznolikost ustavnih poredaka u prekomorskim posjedima također je stvarala osjećaj nesigurnosti, pogotovo u razdobljima ratnih sukoba s Osmanlijama na moru i kopnu. Stoga je Venecija uporno ulagala velike svote novca u izgradnju zidina i održavanje pomorskih baza od Jadrana do Egejskoga mora kojima se koristila mletačka mornarica pod zapovjedništvom providura flote za zaštitu kolonija i trgovačkih brodova.⁷⁹ Tijekom 14. stoljeća *Stato da Mar* su pripadali zapadna i južna obala Istre, obala Dalmacije s Dubrovnikom do 1358. godine, Skadar i Drač u Albaniji, jonski otoci Krf i Paksos, Butrint, Modon i Koron na Peloponezu, cijeli otoci Kreta i

⁷⁷ Ibid., 69 – 72.

⁷⁸ Ibid., 72 – 75.

⁷⁹ Dursteler, *A Companion to Venetian History, 1400 – 1797*, 125 – 129.

Eubeja te egejski otoci Tin, Mikon i Del u Cikladima. Najudaljeniji prekomorski posjed bila je Tana na Krimu oko koje se Genova redovito sporila s Venecijom.⁸⁰

Premda je mletačko kolonijalno carstvo u odnosu na đenovsko bilo veće, stabilnije i napučenije, Venecija je uglavnom fokusirala svoj trud prema jonskim i egejskim otocima ključnim za održavanje trgovačkih ruta prema Egiptu i Levantu. Štoviše, tijekom 13. i 14. stoljeća Mletačka Republika nije imala vojnu ili gospodarsku moć za daljnje širenje *Stato da Mar* od teritorija dobivena osvajanjem Carigrada i podjele Bizantskoga Carstva nakon četvrtoga križarskoga rata.⁸¹ Egejski i jonski posjedi koje je dužd Henrik Dandolo osvojio bili su od marginalne trgovačke važnosti, obradive površine su bile oskudne i postojeće luke korištene su više za obranu i opskrbu vojnih ili trgovačkih brodova. Stoga su posjedi poput jonskih otoka, Krete i Eubeje više vrijedili Veneciji zbog geostrateškoga položaja, bilo radi borbe protiv gusara između Jonskoga i Jadranskoga mora ili lakše plovidbe morem na područjima od ekonomskoga interesa u Atici.⁸² Jedna od posljedica uplitanja Dandola i mletačkih trgovaca u odabir posjeda bila je orijentacija prema Carigradu zbog nadzora Mramornoga mora i Dardanela prema azijskoj strani radi lakše i sigurnije plovidbe. Kreta počinje dobivati na važnosti širenjem Nikejskoga Carstva prema jugu, a uz to su trajno osigurali taj otok od uplitanja đenovskih trgovaca.⁸³

Od Dandoloove „tri osmine“ Bizantskoga Carstva, do 1300. godine samo su Kreta i Modon dugoročno ostali u mletačkim rukama, a za Eubeju se izborila diplomatskim putem koja je rezultirala aneksijom 1390. godine. Davanjem građanskoga prava upravitelju jonskih otoka 1361. godine učvršćena je mletačka kontrola na izlazu Jadrana, pogotovo ako se uzme u obzir vrlo uzdrmani položaj Venecije nakon osamostaljenja Dubrovnika i gubitka Dalmacije. Od 1370-ih nadalje Venecija vodi agresivnu vanjsku politiku prema Genovi i propadajućem Bizantu zbog spora oko otoka Teneda, strateškomu otoku na putu brodova prema Carigradu. Taj spor bio je jedan od uzroka rata za Chioggiu u kojem je Venecija uspješno zadržala Tened te posljedično svoje trgovačke interese na sjeveroistoku Sredozemlja.⁸⁴

Kreta je bila najveća mletačka kolonija na istoku Sredozemlja, no njezino pripajanje *Stato da Mar* naišlo je na otpor grčkih veleposjednika koji su u nekoliko navrata s mletačkim kolonistima dizali bune protiv Venecije u 13. i 14. stoljeća. Prema statutu iz 1211. godine, otok

⁸⁰ Ibid., 132 – 135.

⁸¹ Gertwagen, „Venice's policy towards the Ionian and Aegean islands, c. 1204 – 1423“, 530 – 531.

⁸² Ibid., 533 – 535.

⁸³ Ibid., 535 – 538.

⁸⁴ Ibid., 545 – 546.

je naseljen mletačkim plemićkim kolonistima (*feudatarii*) kojima je dodijeljena većina zemlje (feuda) dok je ostatak pripao kretskim arhonima, Katoličkoj crkvi i komuni otoka. Prinosi od zemljoradnje služili su za financiranje feudalne vojske za samoobranu. Pravoslavne crkve i manastiri su zadržali svoje posjede, a pravoslavni kler nije izgubio svoje prijašnje izuzeće od plaćanje poreza. Na Kreti su postojali neslobodni seljaci *villani*, odn. *contadini* koje se kupovalo ili prodavalo s feudom i uz to su imali obvezu plaćanja trećine prinosa od zemlje feudalcu i radne rente. Slobodni seljaci *habitatores* su bili malobrojni, no imali su dovoljno sredstava za rentu u naturi i posjedovanje samostanske ili feudalne zemlje. Uz njih su postojali *gonicari* koji su uglavnom obrađivali napuštenu zemlju i stjecali svoj status dugoročnim posjedovanjem zemlje.⁸⁵ Od poljoprivrednih kultura na Kreti dominantan je bio uzgoj pšenice, maslina i vinove loze. Pšenica i vino su se izvozili u metropolu ili dalje prema zapadnoj Europi, ponajprije u doba potražnje za visokokvalitetnim kruhom za putnike te kvalitetnom malvazijom i muškatom. Dok je protekcionistička politike Venecije štitila kretske vinograde od strane konkurencije, maslinovo ulje je bilo pod strogom kontrolom proizvodnje i nije se izvozilo u metropolu.⁸⁶

Prekomorski teritoriji Venecije i Genove oduvijek su bili kamen spoticanja za obje pomorske republike najviše zbog osiguravanja trgovačkih ruta i ostvarivanja dominacije na moru. Genova je liberalno dijelila građansko pravo svojim kolonistima i oni su imali brojne privilegije kojima su privlačili potencijalne poslovne partnere od zapadne Europe do Levanta. Kaffa, Kij i Pera činili su moćnu prepreku širenju *Stato da Mar* prema Crnomu moru, no gore spomenuti građanski rat u Genovi se također prenio na *colonie genovesi*. Zbog toga Genova nije mogla odgovoriti napadu mletačke flote na Crnom moru 1328. godine. Petnaest godina kasnije, mletački trgovci protjerani iz Tane od strane Zlatne Horde potražili su utočište u Kaffi gdje su bili marginalizirani što ih navodi na obnovu trgovačkih aktivnosti u Tani. Taj potez bio je povod trećem „ratu za tjesnace“ između Genove i Venecije.⁸⁷ U desetljećima koja su prethodila ratu došlo je do promjene u odnosu vanjske politike prema kolonijama. Venecija je bila svjesna propadanja križarskoga ideala, no nastojala je iskoristiti blagonaklonost pape Klementa VI. za odobrenje „malih“ križarskih vojni protiv turskih emirata. Pobjedom u bitci kod Adramyttiona (1334. g.) i osvajanjem Smirne (1344. g.) uz pomoć pomorske lige (Rod, Cipar, Bizantsko Carstvo) Venecija jača svoju prisutnost na Egejskom moru zbog đenovske prijetnje u Dardanelima i Bosporskom tjesnacu. Papina podrška je također otvorila vrata

⁸⁵ Stallsmith, „One Colony, Two Mother Cities: Cretan Agriculture under Venetian and Ottoman Rule“, 154 - 156.

⁸⁶ Ibid., 157.

⁸⁷ Lane, *Venice - A Maritime Republic*, 174 – 175.

mletačkim trgovcima u Mamelučkom Sultanatu koji su sada nesmetano trgovali u Aleksandriji. Genova je mletačko prodiranje u Egiptu, Egejskom i Crnom moru vidjela kao životnu prijetnju koja je u konačnici rezultirala neočekivanom suradnjom povodom opsade Kaffe (1343. – 1346. g.) i protjerivanja Mlečana iz Tane.⁸⁸ Obje republike se nisu mogle složiti oko embarga prema Zlatnoj Hordi koji su trebale provesti po nalogu pape pa je na kraju Kaffa izuzeta iz interdikta. Veći dio tereta obrane pao je na đenovsku komunu, no Genova je istovremeno kršila embargo te zato su ga nastojali održati i nakon prestanka sukoba s kanom Janibegom I. da odvrate mletačke trgovce od ušća rijeke Don i Tane.⁸⁹

Mletački ratni plan uključivao je prisilno novačenje mornara iz Dalmacije i kolonija u Grčkoj s ciljem nadomještanja vojno-sposobnoga stanovništva u Veneciji koje je kuga teško pogodila. S obzirom na miješane posade i neprovođenje disciplinskih mjera, mletačka mornarica nije bila toliko uspješna u uništavanju đenovske prijetnje na moru. Kroničan nedostatak ljudstva naveo je Veneciju na traženje pomoći od Aragonskoga Kraljevstva i Bizantskoga Carstva. Bizantskomu caru su obećane đenovske kolonije na Egejskom moru dok je Aragon mogao računati na pomoć u osvajanju Sardinije.⁹⁰ Kij se našao umiješan u rat zbog skrivanja đenovske flote pod zapovjedništvom admirala Paganina Dorie, a Doria se ranije već sukobio s Pisanijevom mletačko-katalonskom flotom u Bosporskom tjesnacu 1352. godine. Mlečani nisu uspjeli uništiti đenovsku flotu u Peri što se pokazalo kobnim ponajprije zbog izlaska Bizantskog Carstva iz rata koje dopušta Genovi da zadrže Peru i Galatu kao utvrđena utočišta. Genovi se također ključnom pokazala pomoć osmanskoga sultana Orhana I. koji se htio riješiti Bizanta na Bosporu i na Mramornom moru. Povučena mletačka flota u Modonu doživljava još jedan neuspjeh u bitci kod Porta Longa 1354. godine u kojoj su zarobljeni svi brodovi i posada u luci zahvaljujući Dorijinoj taktici i vještim đenovskim mornarima. Iako je rat bio uglavnom neuspješan za Veneciju, njezina pobjeda u bitci kod Alghera na Sardiniji dovela je do unutarnje političke krize i preuzimanja vlasti u Genovi od strane milanske kuće Visconti. Milano je zbog prijetnje Svetoga Rimskoga Carstva pristao na sklapanje mira 1355. godine uz uvjet da ni Genova ni Venecija neće slati svoje flote u Tanu sljedeće tri godine.⁹¹

Budući da je treći mletačko-đenovski rat rezultirao potpunom dominacijom Genove na Crnom moru, Venecija je bila prisiljena promijeniti pristup svoje diplomacije. Međutim,

⁸⁸ Pilat i Cristea, *The Ottoman Threat and Crusading on the Eastern Border of Christendom during the 15th Century*, 33 – 35.

⁸⁹ *Ibid.*, 36.

⁹⁰ Lane, *Venice - A Maritime Republic*, 175 – 176.

⁹¹ *Ibid.*, 178 – 179.

Genova je uz Osmanlije sklopila savez s Ugarskom, još jednim mletačkim takmacem koji je ugrožavao njihove posjede u Dalmaciji. Za Veneciju je taj savez predstavljao moralnu izdaju ravnu sporazumu Genove i Bizanta u Nimfeju, no ambicije ugarskih vladara više su bile usmjerene prema srednjoj Europi nego istoku Sredozemlja. Unatoč tomu Ugarska je više puta tražila povrat izgubljenih teritorija u Dalmaciji, a kralj Ludovik Veliki 1356. godine pokreće invaziju mletačkih posjeda u Dalmaciji i Furlaniji te brzo svladavaju mletačke garnizone u obalnim gradovima. Venecija doživljava težak poraz 1357. godine gubitkom Zadra u kojem sljedeće godine sklapa mir s Ugarskom. Ugarska pobjeda otvorila je put trgovcima na Jadranu preko Transilvanije prema Crnomu moru i pomoću saveza s padovskom kućom Carrara su onemogućili mletačke pretenzije za širenjem *Terraferme*. Đenovska mornarica i ugarska vojska sada su ozbiljno ugrozili mletačku kontrolu na Jadranu te posljedično sigurnost *Stato da Mar*.⁹²

Sljedeća dva desetljeća bila su velik test za Mletačku Republiku. Uz gubitak Dalmacije i nesigurnosti na Jadranu zbog prijetnje Ugarske, mletački trgovci su povučeni s Cipra nakon uspješne intervencije Genove protiv promletačkoga kralja koji zauzvrat dobivaju važnu luku Famagustu 1374. godine. U međuvremenu se odvijao žestok ustanak mletačkih kolonista na Kreti, a njegovo suzbijanje je dodatno povećalo državni dug koji se povećao s 423.000 dukata 1343. godine na 3 milijuna do 1379. godine. Unatoč jačanju oligarhijskoga načina vladanja, politika prema prekomorskim posjedima se nije puno promijenila ponajprije zbog očuvanja mletačke moći na moru prijeko potrebne za borbe protiv gusara i čuvanje trgovačkih brodova. Štoviše, čak i bez Famaguste mletački trgovci su nastavili izvoziti sol i šećer s Cipra prema Siriji i Egiptu gdje ubrzo postaju dominantni u izvozu indijskih začina prema Europi. Iako je Genova redovito doživljavala prevrate vlade, oni nisu htjeli da Venecija dobije ulaz prema Crnomu moru na otoku Tenedu, a pristup njima ovisio je o pristanku bizantskih careva što će na kraju dovesti do obnove sukoba.⁹³

U međuvremenu političku scenu Genove obilježio je povratak Simonea Boccanegre na vlast 1356. godine zbog nezadovoljstva prema vlasti milanske kuće Visconti. Vanjska politika Genove je tada bila usmjerena protiv aragonskoga širenja na Sardiniji, no s druge strane ojačani su zidovi Kaffè. Završavanje rata s Aragonom postalo je važno zbog vraćanja dugova članovima Stare Maone koja je osvojila Kij u ime Genove. Da bi udovoljili tamošnjim stanovnicima koji su u sklopu Nove Maone ubirali prihode, stranka *popola* u Genovi odlučuje

⁹² Pilat i Cristea, *The Ottoman Threat and Crusading on the Eastern Border of Christendom during the 15th Century*, 37 – 39; 40 – 42.

⁹³ Lane, *Venice - A Maritime Republic*, 183 – 186.

1362. godine dodijeliti Kiju pravo na održavanje vlasti i obrane otoka. Trgovačke obitelji koje su bile članice Nove Maone stvorile su novi albergo sačinjen od *popola* za čisto poslovne namjene. Smjenom Boccanegre s vlasti 1363. godine uređeni su politički odnosi unutar Genove između gvelfa i gibelina te određena su novčana davanja Milanu radi održavanja mira, no *colonie genovese* svakako nisu bile izvan vida đenovskim duždevima.⁹⁴ Gore spomenuto preuzimanje Famaguste na Cipru, izvedeno u listopadu 1373. godine, je uglavnom bilo podržano od strane privatnika iz Maona, a metropola je za ekspediciju dodatno potrošila više od sto tisuća đenovskih lira na snažnu flotu od 36 brodova. Đenovska komuna na Cipru je nakon sklapanja mira zauzvrat dobila 40 tisuća florena od kralja Petra II. dok je za uzdržavanje Famaguste obećao plaćati 120 tisuća florena godišnje. Doduše, Genova je vukla mnogo starih dugova koje je mogla riješiti jedino pregovaranjem kao što to pokazuje slučaj oprosta duga Maoni s Kija zbog njihove posudbe prijeko potrebnoga novca državi. S druge strane, to je đenovskim kolonistima i dioničarima Kija i Fokeje dopustilo mirno bavljenjem trgovinom i eksploatacijom resursa. U odnosu na ogromne daće s Cipra, Pera i Kaffa su slale tek ograničene prihode od carina.⁹⁵

Đenovska Gazaria je prvi put teritorijalno definirana tijekom 1350-ih i 1360-ih zahvaljujući sukobima između kana Zlatne Horde i Tatara iz Starog Krimea. Osmanlije su tada bili zauzeti širenjem prema Anadoliji i Balkanu tako da položaj Genove na Crnom moru nije bio ugrožen. Đenovski gradovi su sada bili bolje utvrđeni nego prije. Godine 1365. Đenovljani osvajaju Soldaiu s 18 pripadajućih sela nastanjenih pravoslavnim Grcima zajedno s obližnjim šumama za brodogradnju. Osnivanjem Vospora u tjesnacu Kerča otežana je mletačka trgovina prema Tani, a 1375. godine utvrđenjem Soldaie prestaje napredak Mamajeve vojske prema jugu Krimea. Tim je Gazaria konačno postala sigurna od kopenih napada. U međuvremenu je *Officium Gazarie* nastavio širiti kapacitete luke, graditi urbanu jezgru u kojoj se isticala velebna konzulova palača i održavati dobre odnose s Grcima, Armencima i Tatarima unutar grada.⁹⁶

Uzroci sukoba Venecije i Genove oko spomenutoga otoka Tenedosa su različiti, no sve povezuje međusobno nadmetanje dviju pomorskih republika oko utjecaja nad propadajućim Bizantskim Carstvom, točnije oko Carigrada i pristupu Crnomu moru pod đenovskom dominacijom. Međutim, naglo osmansko širenje u Anadoliji i Balkanu je djelomično obnovilo križarski duh kojim se Venecija najbolje mogla okoristiti. S druge strane, bizantski carevi su

⁹⁴ Epstein, *Genoa & the Genoese, 958 – 1528*, 221 – 225.

⁹⁵ Ibid., 236 – 238.

⁹⁶ Khvalkov, *The Colonies of Genoa in the Black Sea Region - Evolution and Transformation*, 76 – 78.

nakupili velike dugove prema Mlečanima, no oni su dalje ovisili o đenovskoj floti za obranu obala Carstva i Carigrada čega se Genova nikako nije htjela odreći. Venecija je htjela oprostiti dug Bizantu ako bi zauzvrat dobili strateški otok Tened. Car Ivan V. je tu ponudu isprva odbio, ali je postupno gubio tlo pod nogama – već 1369. godine Osmanlije osvajaju Hadrijanopol (od tada Edirne) i tim je Carigrad kompletno odsječen od ostataka Carstva.⁹⁷

Traživši pomoć na zapadu, Ivan V. je prihvatio katoličku vjeru i moli Veneciju za oprost zakašnjeloga duga na što Mlečani odgovaraju zatvorom. Do 1371. godine njegov sin Manuel uspijeva skupiti dovoljno novca za otplatu duga čim Venecija, prema ranijemu dogovoru, pristaje na vraćanje kraljevskoga blaga, no njegov brat Andronik odbija predati Tened. Usprkos neuspjelomu pokušaju vojnoga udara protiv svojega oca i brata, Andronika iz zatočeništva 1376. godine oslobađaju đenovski plaćenici te zajedno s osmanskim vojnicima ga postavljaju na prijestolje. Genova je uspješno spriječila neprihvatljivu prodaju Teneda za 30 tisuća dukata Veneciji i dobivaju Tened kao nagradu za podršku vojnomu udaru. Mještani Tenedosa nisu bili zadovoljni đenovskom upravom i njihov guverner odbija oružani pokušaj Genove da preuzme otok silom. Dobrodošlica upućena Mlečanima na Tenedu navela je Đenovljane i cara Andronika IV. na uhićenje mletačkoga *baila* i vijećnika u Carigradu na što Venecija odgovara slanjem ratne flote prema Tenedu s Carlom Zenom na čelu. Udruženim napadom Genove i Bizanta na Zenovu flotu kod Teneda u studenom 1377. godine započinje posljednji veliki rat između Genove i Venecije.⁹⁸

S obzirom na važnost istočnoga Sredozemlja i Crnoga mora u izbijanju rata za Chioggia, već samo ime rata naslućuje relativno veću važnost sjevernojadranskoga bojišta u odnosu na prijašnje sukobe. Vettor Pisani, imenovan 1378. godine kapetanom generalom (*Capitano Generale da Mar*), suočen je s nedostatkom ljudstva zbog gubitka Dalmacije i ugarske prijetnje s kopna. Nakon manjih pobjeda na zapadu Sredozemlja, dobiva pojačanja na Egejskom moru i pod naredbom Senata odlučuje prezimiti u pulskoj luci. Poslije uspješne obrane žitnoga konvoja iz Apulije u proljeće 1379. godine Pisani nailazi na neugodno iznenađenje kod Pule – đenovsku flotu upućenu prema mletačkoj laguni. Iako je početno imao brojniju flotu, Pisani jedva izvlači živu glavu zbog zasjede đenovske rezervne flote. Ni kompletan gubitak unajmljenih plaćenika iz Pule niti opetovana pojačanja Zenovoj floti u Sredozemlju nisu oslabili otpor Mlečana čak i

⁹⁷ Madden, *Venice: A New History*, 191 – 194.

⁹⁸ *Ibid.*, 194 – 196.

kad je pala važna utvrda Chioggie u kolovozu 1379. godine pod naletom Đenovljana i Padovanaca s kopna i mora.⁹⁹

Dok se Venecija pripremala za protunapad protiv Genove i utvrđivala barijerama na Lidu, Carlo Zeno je u osam mjeseci osvojio znatan ratni plijen i bitno je oslabio položaj *colonie genovesi* daleko na istoku. Uz osvajanje đenovskih trgovačkih brodova u Ligurskom i Tirenskom moru, Zeno je neometano pljačkao đenovske kolonije u Carigradu i Bejrutu, prodavao ratno blago na Kreti koje je podijelio s kapetanima ratnih galija i uspješno je zarobio najveću đenovsku koku *Richignonu* s teretom u vrijednosti od pola milijuna dukata na pristaništu u Rodu. Bez obzira na snagu protivnika, Zeno se upućuje prema Veneciji nakon remonta na Kreti i tamo stiže za Novu godinu 1380. godine. Mletački dužd Andrea Contarini i Vettor Pisani u međuvremenu koriste mletačke čete za osiguranje lagune od đenovskih napada ili za opsadu Chioggie kojom su postupno iscrpili napadače.¹⁰⁰

Rat je također bio bitan za razvoj vatrenoga oružja budući da su ga koristile obje zaraćene strane. Topovi postavljeni na pramce galija korišteni su u bombardiranju Chioggie s mora zbog kojega je stradao đenovski zapovjednik Pietro Doria.¹⁰¹ S druge strane, Đenovljani su također opsežno opremili s topovima vlastitu flotu i zarobljenu utvrdu Chioggie pomoću kojih su pokušali održati svoj položaj protiv mletačkih pojačanja na moru sve do ljeta 1380. godine.¹⁰² Chioggia je konačno oslobođena u lipnju 1380. godine predajom đenovskih četa, međutim zbog slabosti obiju strana rat je priveden kraju Turinskim sporazumom 1381. godine kojim je zabranjeno trgovanje u Tani na 2 godine, obustavljeno mletačko utvrđivanje Teneda te priznate povlastice đenovskih trgovaca na Cipru. Premda su odredbe sporazuma bile nepovoljne za Veneciju, stabilnost mletačkih institucija i kolonijalne uprave doprinijele su trajnoj pomorskoj i trgovačkoj dominaciji Mletačke Republike nad Genovom.¹⁰³ Nakon rata za Chioggiu, Venecija i Genova su nastojale izbjeći sukobe definiranjem interesnih sfera njihovih trgovaca – Levant i Egipat su ostali i dalje pod mletačkom trgovačkom dominacijom zahvaljujući unosnom izvozu začina iz Bejruta i Aleksandrije dok je Genova zadržala primat u Crnom moru fokusirajući se na prijevoz alauna, žita i suhoga voća iz Anadolije i Grčke. Za razliku od stoljeća ranije, lokalna i regionalna trgovina sada dobivaju na važnosti. Dodatan izvor stabilnosti i mletačke moći na moru bio je veliki Arsenal u Veneciji koji je do kraja 14. stoljeća mogao

⁹⁹ Lane, *Venice - A Maritime Republic*, 191 – 192.

¹⁰⁰ Ibid., 194 – 195.

¹⁰¹ Ibid., 195.

¹⁰² Jansen, Drell i Andrew, *Medieval Italy -Texts in Translation*, 159.

¹⁰³ Lane, *Venice - A Maritime Republic*, 195 – 196.

izgraditi tri trgovačke velike galije u godini zahvaljujući primitivnoj varijanti proizvodne linije i standardizaciji.¹⁰⁴

5. Trgovačke rute Venecije i Genove na istoku Sredozemlja

Prije pregleda najbitnijih trgovačkih ruta, luka i robe za Genovu i Veneciju, valja se osvrnuti na razvoj trgovačke djelatnosti u 14. i 15. stoljeću. Trgovci su u tom periodu počeli sve više nadopunjavati vlastita sredstva tuđim, no moralna gledišta prema posuđivanju novca i mjenicama dovele su do brojnih inovacija. Trgovci su postali „sjedilački“ tako da su ugovarali davanje kapitala unaprijed za poslovna putovanja. Članovi gore spomenutih mletačkih *colleganza* i đenovskih *societas maris* su surađivali jedino u vezi s rizikom i profitom, a u njihovim ugovorima (najčešće za jednosmjerno putovanje) određeni su svrha i destinacija pothvata uz dodatne informacije o valutama i trgovačkim normama.¹⁰⁵ U pomorskim republikama formirani su monopolistički karteli koji su nastojali iskoristiti prekomorske kolonije za svoju korist. Među njima su najpoznatiji bili đenovski karteli koji su trgovali stipsom iz Kija i Fokeje preko društva *maone* kroz 14. i prvu polovicu 15. stoljeća.¹⁰⁶ Paralelno se osiguranje mijenja iz propusnica i jamstva dostave određene robe u formalne ugovore. Mjenicama je poslovanje trgovcima prošireno u odnosu na prije i njihov razvoj definiran je uvođenjem zlatnih valuta na zapadu Europe i postojanjem dviju paralelnih metalnih podloga (srebrne i zlatne), cijenama plemenitih metala određene ponudom i potražnjom, ulogom vlade u određivanju vrijednosti valuta i sezonskim kolebanjima.¹⁰⁷ Mjenice su trgovcima nudile sredstvo plaćanja trgovačkih operacija i transfera novca, izvor kredita te konačno mogućnost dobiti stečenoj na razlikama i promjenama valutnih vrijednosti.¹⁰⁸ Ono što je doista promijenilo način poslovanja trgovaca je uvođenje dvostrukoga knjigovodstva koje je omogućilo sustavno praćenje transakcija sa zastupnicima trgovca (*faktora*) u inozemstvu te redovitu informiranost o događajima koji su mogli utjecati na trgovačke pothvate.¹⁰⁹

Navedene promjene utjecale su na organizaciju pomorskoga prometa i trgovine. Budući da je gusarenje i dalje bilo problem, različiti oblici osiguranja i ugovori poput *societas maris/colleganze* su bili prijeko potrebni instrumenti za sprječavanje gubitaka i raspodjele

¹⁰⁴ Abulafia, *The Great Sea – A Human History of the Mediterranean*, 378 – 379.

¹⁰⁵ Le Goff, *Trgovci i bankari u srednjem vijeku*, 21 – 23.

¹⁰⁶ Ibid., 26.

¹⁰⁷ Ibid., 32 – 33.

¹⁰⁸ Ibid., 35.

¹⁰⁹ Ibid., 36 – 38.

rizika. Unatoč raznim opasnostima na moru, pomorska trgovina je bila najbrži i najpouzdaniji oblik prometa u kasnom srednjem vijeku. Premda je tonaža brodova bila relativno mala, temeljna podjela brodova na ratne galijske, transportne *nave* i trgovačke *galere de mercato* je ostala nepromijenjena. Od 13. do 15. stoljeća nosivost mletačkih trgovačkih brodova se povećala od gotovo 500 do 800 tona. Brodovi u odnosu na kopneni prijevoz zahtijevali su manje ljudi za prijevoz robe i mogli su prijeći veće udaljenosti u kraćem vremenu uz manje troškove. Uzevši u obzir troškove osiguranja, pomorska trgovina je i dalje bila povoljnija ne samo za skupu robu poput začina već i za krupni, jeftini teret kao žito, drvo ili sol.¹¹⁰

U pogledu organizacije pomorskoga prometa, državne i privatne institucije su odvojeno sudjelovale u nabavi, izgradnji i opremanju trgovačkih brodova ponajprije zbog različitih količina i vrijednosti tereta. Talijanske pomorske republike usmjeravale su gotovo sve svoje trgovačke flote prema drugim sredozemnim lukama, bile one u njihovim rukama ili ne. Početkom 15. stoljeća Genova i Venecija godišnje organiziraju 5 do 7 putovanja u kojima su najčešće sudjelovale dvije do tri trgovačke galijske pri čemu su uspjeli postići ukupan godišnji teret od 3.000 do 4.000 tona. Venecija se osobito iskazala u angažmanu državnih tijela za planiranje i opremanje trgovačkih karavana (*muda*) pomoću kojih je organizirala linijski promet prema Egiptu i Levantu. Tako je Mletačka Republika mogla računati na dobit od 200.000 dukata po galiji koja je prevozila svilu s Bliskoga istoka u Europu.¹¹¹ Doduše, mletački pomorski promet nije bio ograničen na male karavane s vrijednom robom – dužd Tommaso Mocenigo u svojem poznatom samrtnom govoru spominje 45 većih i manjih *galija*, 300 *nava* te 3000 manjih obalnih ili riječnih brodova u trgovačkoj službi. Manji obalni brodovi su bili korišteni za linijske službe posebnoga karaktera poput *muda del cotone* za pamuk koje su isplovljavale dvaput godišnje, 5 do 12 *coccha* nosivosti od 600 do 800 tona. Osim linijskih službi, za Veneciju su također bili bitni mali brodovi koji su opskrbljivali metropolu i Padsku nizinu žitom i solju. Genova se u međuvremenu više okrenula pomorskoj trgovini u dalekim zemljama nego na lokalnoj razini.¹¹²

Genova se prema kraju srednjeg vijeka sve više orijentirala na izvoz teške robe prema Flandriji i Engleskoj na karakama. Raspad mongolske dominacije nad putevima svile preusmjerio je trgovce prema Levantu i osobito Egiptu. Zajedno je s Venecijom sudjelovala u trgovini na Krimu te ujedno vršila pritisak na papu radi dopuštenja trgovine s Egiptom gdje su

¹¹⁰ Luzzatto, *Ekonomika povijest Italije*, 268 – 270.

¹¹¹ *Ibid.*, 270 – 271.

¹¹² *Ibid.*, 272 – 273.

imali manje pristojbe. Prema kraju 14. stoljeća trgovina s Istokom je činila oko četvrtine ukupne vrijednosti pomorske trgovine Genove. Na pojavu đenovskih karaka, čija nosivost je bila oko 950 tona, utjecala je pojačana tekstilna trgovina s Engleskom i one su također bile korištene za prijevoz alauna i ostalih luksuznih predmeta s istoka Sredozemlja prema Engleskoj i Flandriji. U 1420-ima prosječna godišnja količina đenovske robe u Engleskoj (7.000 tona) bila je jednaka svim sredozemnim lukama zajedno. Tijekom 15. stoljeća Đenovska Republika se koncentrirala na direktan prijevoz alauna, vina i začina iz Levanta i s obala Crnoga mora prema Flandriji i Engleskoj bez prilaženja Genovi. Tada su malobrojnim flotama velikih trgovačkih brodova sve više upravljali đenovski bankari što je označavalo velik preokret u gospodarskoj politici. Usprkos osmanskim osvajanjima Genova je aktivno trgovala robovima, začинима i žitom s turskim emiratima. Osmanskim vladarima je bilo u cilju zadržati zapadne trgovce izgradnjom tržnica i karavan-saraja radi održavanja sigurnosti duž trgovačkih ruta.¹¹³

Od *colonia genovesi* Pera i Kaffa su ostale pod upravom Genove kroz cijelo 14. i prvu polovicu 15. stoljeća. U Kaffi su uz lokalne mjere težine i valute korištene đenovske, a pravo na trgovinu za đenovske trgovce bilo je nešto više u odnosu na ostale inozemne trgovce s tim da je dio tog prihoda odlazio konzulu Kaffe koji je njom upravljao.¹¹⁴ Pera je imala, s obzirom na njezinu lokaciju u Carigradu i blizinu brojnih trgovačkih ruta, daleko intenzivniju trgovinu u odnosu na Krim. Đenovljani su u Peri najčešće prodavali indigo boju, vosak, razne tipove kože, groždice, talijanski ili grčki sapun, mljevene bademe, motani pamuk, sušene španjolske smokve, kumin, sumpor, aleksandrijski lan te vlašku i moldavsku vunu. U većim količinama (stotinama) se trgovalo paprom, šećerom, živom, bakrom, jantarom, tamjanom i morskim koraljima. Po jednoj ili desetcima funti trgovalo se šafranom, sirovom svilom, dudom, kardamomom, muškatnim oraščićima, zlatnom ili srebrnom niti iz Luce ili Genove, malim biserjem te raznim slatkišima.¹¹⁵ Osim navedene robe u Peri se također trgovalo tekstilima iz Francuske, Republike Firence i drugih udaljenih krajeva po željenoj mjeri, kuninim krznom, eteričnim uljima iz talijanskih gradova, datuljama i lješnjacima, a osobito je bila intenzivna kupoprodaja vina s Krete, Sicilije, Kalabrije i Donje Vlaške.¹¹⁶ Po pitanju kvalitete i cijene žita, najcjenjenija crnomorska pšenica uzgajana je u Gazariji blizu Kaffe, potom ona iz Mauricastra u Moldaviji, a najgorima su smatrani usjevi pšenice iz Varne. Iz Rodosta (današnjega

¹¹³ Beneš, *A Companion to Medieval Genoa*, 413 – 416.

¹¹⁴ Pegolotti, *La pratica della mercatura*, 25 – 26.

¹¹⁵ *Ibid.*, 32 – 36.

¹¹⁶ *Ibid.*, 36 – 40.

Tekirdağa) uvozili su se najbolji bizantski usjevi pšenice i ječma.¹¹⁷ Iz Pere se izvezio alaun i vosak proizvedeni u brojnim mjestima na Crnom moru, od Tane do Ayasoluka.¹¹⁸

Venecija je nakon rata za Chioggu uspjela izboriti trgovački primat na Sredozemlju i Genova ju više nije ozbiljnije ugrožavala. Crno more više nije bilo isključivo interesno područje Genove i ona ga je nastavila dijeliti s mletačkim trgovcima iz Tane koji su bili osobito aktivni na području trgovine robljem. Uz gore spomenute *mude* Venecija je organizirala slobodne plovidbe (*navigazione libera*) u kojima su sudjelovale galije i koke manje istisnine na području od Baleara do Krima. Glavni izvor robova za manje trgovačke brodove prebačen je s Balkana upravo na Crno more, ali istovremeno sve više jačaju restrikcije prema kupnji i posjedovanju robova diljem Italije. Zbog toga se slobodni konvoji preusmjeravaju prema prijevozu lake robe i nadopunjavanju *muda* u proljetnim i jesenskim mjesecima.¹¹⁹ Osmanska prijetnja od 1380-ih nadalje, osobito nakon teškoga poraza kršćanske vojske kod Nikopolja 1396. godine, dovodi do utvrđivanja postojećih utvrda radi zaštite Jadrana te akvizicije niza novih prekomorskih posjeda poput Drača i Skadra u Albaniji, Lepanta, Arga i Naupliona u Moreji te Atene.¹²⁰ Zahvaljujući slabljenju Genove te privremenom zaustavljanju širenja Osmanskoga Carstva ubrzo je obnovljena intenzivna trgovina prema istoku Sredozemlja, a otkupom Dalmacije 1409. godine od Ladislava Napuljskoga trajno je osiguran jadranski dio puta mletačkim trgovačkim konvojima te ujedno dokinuta prijetnja Ugarske na Jadranu prema Veneciji.¹²¹

Unatoč gospodarskomu oporavku i povoljnomu geopolitičkomu položaju početkom 15. stoljeća ne dolazi do bitnijih promjena u orijentaciji mletačke prekomorske trgovine. Mlečanima je trgovina s Levantom te osobito u Egiptu i dalje bila od životne važnosti. Na tom području najviše su investirali članovi starih mletačkih patricijskih obitelji (*case vecchie*) koji su nerijetko vršili službu u inozemnim konzulatima. Iako su patriciji oduvijek imali velik utjecaj u prekomorskoj trgovini, ona nije bila limitirana isključivo na njih. Nakon 1410. godine mletački patricijat postupno ulazi na egipatsko tržište na kojem su plemići već otprije imali vodeću ulogu u poslovnom životu. Njihovi primarni poslovni partneri bili su trgovci porijeklom iz udaljenih kolonija Venecije na istoku Sredozemlja te nižega socioekonomskoga statusa koji

¹¹⁷ Ibid., 42.

¹¹⁸ Ibid., 43.

¹¹⁹ Lane, *Venice - A Maritime Republic*, 132 – 133.

¹²⁰ Ibid., 198.

¹²¹ Ibid., 200.

su najčešće služili kao posrednici patricijima. Stoga su mletački trgovci u inozemstvu nerijetko bili imigranti sa statusom građana, židovi i Grci iz Moreje ili s Krete.¹²²

Premda su nemletački trgovci bili vješti u pregovaranju sa strancima, privilegiji u prekomorskoj trgovini su nesumnjivo išli na ruku mletačkim plemićkim obiteljima ili građanima metropole. Razna ograničenja u društvenoj mobilnosti otežavali su razvoj slobodne trgovine zato što su plemići i patriciji, radi zajedničkih interesa, htjeli očuvati tržišni monopol na istoku Sredozemlja. U tim okolnostima Venecija se zalagala za čvrsti tržišni protekcionizam čak i u tržištima poput Egipta ili Levanta gdje nije imala konkurencije. Prava na bavljenje prekomorskom trgovinom i korištenje galija bila su primarna odrednica građanskoga statusa koje manjine poput židova i Grka često nisu mogle dobiti. Premda su kolonijalni građani mogli dobiti *de intus* status građana, oni su bili ograničeni na bavljenje isključivo lokalnom trgovinom unutar Mletačke Republike.¹²³ Na ruku su im išli notarijati koji nisu pravili razliku između *de intus* i *de extra* statusa građana zato što su oni pratili kulturne norme umjesto pravnih. Tim je grčkim i židovskim trgovcima put prema Egiptu i Levantu bio širom otvoren, a velik broj njih se uključio u lokalnu trgovinu ili pomorstvo u Carigradu, Kreti i Eubeji. Za razliku od kolonijalnih trgovaca, mletačka dijaspora prije 15. stoljeća živi u velikim gradovima poput Kaira i Aleksandrije uz zapadnjake koji su tamo doselili u doba križarskih ratova. U međuvremenu trgovina začinima između Sredozemlja i Indijskoga oceana ovisila je o posredovanju Rasulida u Jemenu, no početkom 15. stoljeća Mamelučki Sultanat uspješno preusmjerava trgovačke konvoje prema Jeddi na obali Crvenoga mora. Sukob Mamelučkoga Sultanata s Genovom i Aragonom omogućio je patricijskim obiteljima da uz pomoć već prisutnih Grka i marginaliziranih židova iz Venecije utemelje prve trgovačke kolonije u Aleksandriji do 1420. godine.¹²⁴

Stato da Mar bio je ključan dio mletačke trgovine između Zapada i Istoka, osobito prema Egiptu. Kandija na Kreti služila je kao transferna točka za trgovce i u njoj se trgovalo lijekovima, metalima, jabukama, bademima, sapunom, velikim količinama ulja i vina te žitom i stočnom hranom. Trgovcima je Kreta bila poprilično zatvoreno tržište ponajprije zbog daća i carina koje su se plaćale za uvoz robe te raznih olakšica za kupovinu domaćih proizvoda. Uz to su Krećani također preferirali trgovce iz Levanta i Cipra nego one iz zapadnih zemalja.¹²⁵ Iako nije bila direktno pod mletačkom upravom, Tana je bila od iznimne važnosti za mletačku

¹²² Appelaniz, "Venetian Trading Networks in the Medieval Mediterranean", 157 – 159.

¹²³ Ibid., 163. – 166.

¹²⁴ Ibid., 166. – 170.

¹²⁵ Pegolotti, *La pratica della mercatura*, 105 – 106.

crnomorsku trgovinu. Premda su Mlečani u Tani bili primorani na korištenje denovskih jedinica za masu, odabir robe za trgovinu bio je zaista opširan i raznolik. U Tani se trgovalo voskom, željezom, kositrom, paprom, pamukom, lanom te raznim vrstama voća i povrća. Svila, šafran i jantar prodavani su u manjim količinama, a pojedinačno se moglo kupiti konjsku kožu, krzno lisice i kune, tepihe i platna. Pšenica, stočna hrana, grahorice, grčka i talijanska vina su se prodavali količinski, ovisno o masi ili volumenu. Za srebro i zlato se nije plaćala nikakva carina, a za ostalu robu su Đenovljani i Mlečani plaćali manje pristojbe od drugih trgovaca.¹²⁶

Za prekomorske teritorije Genove i Venecije može se reći da su uistinu bili važni za vanjsku trgovinu, no riječ je poglavito o teritorijalno malenim prostorima koji su nerijetko imali dvostruku vojnu i trgovačku namjenu. Premda se trgovačke rute u prvoj polovici 15. stoljeća obiju pomorskih republika nisu odviše mijenjale u odnosu na prijašnja stoljeća, nove tehnologije i načini vođenja poslovanja doveli su do korjenite promjene u karakteru vanjske trgovine, pogotovo zbog stalne prijetnje osmanskih osvajača.

6. Unutarnji ustroj *Stato da Mar* i *colonie genovesi*

Od svih pomorskih republika koje su postojale na području današnje Italije, jedino su Genova i Venecija uspjele održati kolonijalne teritorije na istoku Mediterana sve do kraja srednjega vijeka. Njihovoj dugovječnosti doprinijele su različite okolnosti, od vojne prisutnosti metropole do unutarnje stabilnosti. Što se tiče prekomorske trgovine, unutarnji ustroj *Stato da Mar* i *colonie genovesi* bio je vrlo važan za njihovu stabilnost i trajnost.

Glede mletačkih kolonija, dobivanje i obnašanje javnih dužnosti bilo je podložno individualnim ambicijama i kolektivnim interesima patricijata u metropoli. Tijekom 15. stoljeća, postojalo je više od 600 javnih službi u Mletačkoj Republici od kojih se 400 nalazilo izvan Venecije; od 400 *de extra* službi, između 70 i 140 položaja se direktno odnosilo na teritorijalnu administraciju *Stato da Mar*. Najbitnije upravne službe nalazile su se u Zadru, Krfu i na Kreti, a borba patricija za te položaje nerijetko je bila iznimno žestoka ponajprije zbog mogućnosti velikih primanja te proširenih ovlasti.¹²⁷ U *Stato da Mar* nadležni upravitelji bili su zaduženi ne samo za uže područje grada, već i za širu regiju. Svaki guverner je imao kapetana koji je zapovijedao mletačkim vojnim postrojbama koloniji. Premda je u teoriji guverner bio zadužen isključivo za administrativne i pravne poslove, u praksi su se uloge kapetana i

¹²⁶ Ibid., 23 – 25.

¹²⁷ O'Connell, *Men of empire : power and negotiation in Venice's maritime state*, 40 – 42.

guvernera nerijetko međusobno izmjenjivale. Za razliku od većih kolonija poput Krete ili Krfa, guverneri manjih posjeda na Peloponezu (Modon, Koron) ili Eubeji nisu imali toliko velik broj podložnika u upravi. U njima su guverneri istovremeno obnašali uloge rektora i kapetana spajajući tim vojne i administrativne nadležnosti na samom vrhu uprave, a njima su u vojnim preparacijama i fiskalnoj politici pomagali kastelani koji su također upravljali zavisnim kolonijalnim područjima (npr. Sapientza i Atena za Modon i Koron). Teritorijalno najmanje kolonijalne uprave imale su jednoga ili dvojicu mletačkih upravitelja prema kojima je Senat rijetko slao rektore. Kao što je slučaj u većim kolonijama, niže i manje prestižne pozicije u upravi poput savjetnika, kastelana ili kapetana su popunjavali politički neiskusni patriciji.¹²⁸

Mletačka prekomorska administracija je tijekom širenja svoje ovlasti gledala pridobiti lokalno stanovništvo, bilo pomoću kulturnih afiniteta ili pregovora o lokalnim zakonima i statutima. Slanje *capitola*, lista zahtjeva kolonijalnih komuna, Senatu u Veneciji bio je važno za usklađivanje odnosa s metropolom, a potvrđeni *capitoli* poprimili bi status važećega komunalnoga zakona pomoću kojih su komune održavale svoju autonomiju i unutarnju stabilnost. Premda je Venecija znala raditi iznimke u potvrđivanju „nestalih“ statuta poput onoga u Draču, u praksi je slala providure koji su prethodno bilo kakvoj potvrdi statuta proučavali lokalne običaje.¹²⁹ U mnogočemu je Kreta, kao najveći mletački prekomorski posjed, bila izniman slučaj zato što je bila istinsko kolonijalno društvo. Mletački kolonisti naseljeni na Kreti u 13. stoljeću razvili su u narednih 200 godina snažan lokalni identitet, no veze s maticom zemljom ostale su osobito snažne na području gospodarstva i unutarnje uprave ponajprije zbog dubokih i stabilnih veza kretskoga patricijata s lokalnom zajednicom.¹³⁰ Kretsko stanovništvo bilo je podložno modelu upravljanja uvezenoga direktno iz metropole kojim je uspostavljena direktna vlast te feudalna hijerarhija prema latinskomu uzoru. Kretska aristokracija nikad nije bila potpuno isključena iz uprave kao u drugim mletačkim kolonijama što dobro prikazuje mletačko priznanje određenih povlastica plemićima iz pobunjeničkih kuća.¹³¹

Kretom je upravljao knez (ponekad zvan kraljem) izabran u Veneciji na period od 2 godine. Upravi Krete pripadali su otočići Tin i Kitera i ona se dijelila na šest pokrajina (*sextarie*) nazvanih prema četvrtima u Veneciji, s tim da se Kandijom upravljalo direktno od strane metropole. *Sextarie* su tijekom 14. stoljeća reorganizirane u četiri *territorie* – Siteja, Kandija,

¹²⁸ Ibid., 42.

¹²⁹ Ibid., 31 – 33.

¹³⁰ Ibid., 12.

¹³¹ Ibid., 19

Retimon i Khanija. Venecija je postavljala sve upravitelje, od rektora koji su bili na čelu većih gradova do nižih činovnika. Vojskom Krete zapovijedao je kapetan general, a u slučaju ratne krize vodstvo preuzima generalni providur iz metropole. Svaki veći grad je imao *Loggiu* u kojima su se sastajali plemići za političke diskusije i druženja. Premda su mletački kolonisti uspješno monopolizirali vojnu i civilnu upravu Krete, Grci su mogli obavljati pravne i zapisničke poslove.¹³² Sudske dužnosti su obnašali lokalni činovnici u ruralnim područjima, a u gradovima su rektori rješavali lakše zločine dok su teži bili prepuštani knezu u Kandiji. Sudovi su bili prilično nepristrani i činovnici su često izbjegavali rješavanje pritužbi radi održavanja unutarnjega mira. Premda je Senat u Veneciji mogao primati tužbe, one su u pravilu bile dugotrajne i skupe. Korupciju unutar pravosuđa i uprave najbolje prikazuje *grazie*, praksa plaćanja za državne usluge koje su se mogle nasljeđivati i zloupotrijebiti za trajno čuvanje mjesta unutar uprave. Korumpirane suce na Kreti se najčešće teretilo za nesposobnost i metropola je takve slučajeve prepuštala kolonijalnoj upravi.¹³³

Eubeja je poput Krete već stoljećima bila pod mletačkim utjecajem koji je konačno reguliran 1390. godine. Mletački *bailo* u Halkidi omogućio je uspostavu vlasti zahvaljujući rješavanju sporova između lokalne elite i stanovništva.¹³⁴ Krf, Eubeja, peloponeska uporišta poput Modona i Korona te egejski otoci nastavili su koristiti latinske *Romejske uredbe* čak i nakon mletačkoga preuzimanja vlasti zbog želje metropole da sebe zadrži kriminalnu jurisdikciju lokalne statute nauštrb uplitanja u lokalne statute i autonomiju. Spomenuti *bailo* je mogao proširiti vlastite ovlasti upravo zahvaljujući monopolizaciji pravosuđa. U tim poslovima su mu pomagala dva do tri lokalno odabrana suca. Premda su *Romejske uredbe* uglavnom bile nedorečene i međusobno neusklađene, lokalno stanovništvo je više puta tražilo, uz blagoslov metropole, da mletački suci poštuju eubejske običaje. Na Krfu su Mlečani od samoga početka prihvatili lokalne statute i običaje koje su krfski plemići branili pomoću *capitola* u nastojanju da dođe do balansa između mletačkih i krfskih zakona. Mletački rektori i *bailo* na Krfu su odlučivali o kriminalnim i građanskim slučajevima u čemu su im pomagali krfski suci izabrani svake godine u krfskom Velikom vijeću.¹³⁵

U odnosu na opsežan administrativni aparat *Stato da Mar* dnevnski posjedi naizgled djeluju manje kompleksno. Međutim, *colonie genovesi* prve polovice 15. stoljeća bile su administrativnom i pravnom smislu odraz kompromisa između talijanskih kolonista i lokalnoga

¹³² Moorey, *History of Crete*, 85 – 86.

¹³³ Ibid., 86 – 87.

¹³⁴ O'Connell, *Men of empire : power and negotiation in Venice's maritime state*, 25.

¹³⁵ Ibid., 78 – 79.

stanovništva jednako kao i mletačke kolonije. Gazarija je nastavila biti najbitnija đenovska kolonija toga vremena u kojoj je grad Kaffa i dalje imao ulogu gospodarskoga i administrativnoga središta. Iako su na području Kaffe i njezine okolice živjeli Grci, Židovi, Tatari i Armenci, oni nisu imali dostatnu samoupravu. Navedene manjine imale su zasebne vjerske predstavnike iz njihova klera i četvrti u gradu.¹³⁶ S vremenom je čitav prostor Gazarije s Kaffom priznao isključivo vlast metropole u Genovi nauštrb nominalne vlasti kana Zlatne Horde. To se negativno odrazilo na lokalnu politiku zbog rasta elitizma i korupcije. Lokalna uprava je uspješno vršila pritisak na manjine te paralelno ostvarivala vrlo pogodne uvjete za procvat trgovine. Zakon u Gazariji bio je baziran na rimskom, dodatno kodificiran 1229. godine i upotpunjen građanskim statutima iz 1375. godine po uzoru na statut grada Genove djelomice prilagođen lokalnim običajima. Za razliku od Venecije lokalni slučajevi zločina su rješavani bez uplitanja metropole. Uprava je predstavljala grad Genovu u koloniji i morala je paziti na balans između stranaka gvelfa i gibelina ili različitih društvenih staleža u prisutnosti unutar uprave. Uz postavljanje dužnosnika iz metropole Gazarija je također birala lokalne niže činovnike. Zbog malenoga budžeta komune u Kaffi, trgovci su neminovno sudjelovali u glasanjima i usvajanju odluka i oni nisu mogli biti isključeni.¹³⁷

Struktura uprave Gazarije u 15. stoljeću se sastojala od Velikoga i Maloga vijeća. Konzuli birani u Genovi bili su na čelu kolonijalne uprave i njih su asistirali vikari, pravni pomoćnici te druga manja vijeća i komisije zvani *officie* u koje su dragovoljno stupali građani Kaffe. Krajem 15. stoljeća pojavljuje se Vijeće šestorice čija uloga je bila upravljanje riznicom i zapisivanje. Vojno zapovjedništvo u Kaffi bilo je u rukama kapetana burgova i vrata, a u manjim mjestima Gazarije tu zadaću su obnašali kastelani i konzuli. Vrhovni autoritet nad Gazarijom pripadao je đenovskom duždu i Vijeću starješina s tim da su za tehničke probleme kolonijalne uprave poput urbanizacije zadužili *Officium Gazarie* i *Officium Provisionis Romanie*. Uz pomoć tih komisija metropola je mogla primijeniti vlastite zakone i statute na udaljene kolonije.¹³⁸

Druge đenovske kolonije su imale specifične oblike upravne organizacije oblikovane geografskim ili povijesnim čimbenicima. Primjer obitelji Gattilusio pokazuje nam oblik kolonijalne vladavine na Egejskom moru koji je kombinirao naslijeđene bizantske lokalne običaje s privatnim interesima vladajuće kuće. Otokom Mitilene je upravljao gospodar iz obitelji Gattilusio uz pomoć vikara koji je predsjedao sudom i pregovarao u trgovačkim

¹³⁶ Khvalkov, *The Colonies of Genoa in the Black Sea Region - Evolution and Transformation*, 135 – 136.

¹³⁷ Ibid., 136 – 138.

¹³⁸ Ibid. 138 – 139.

sporovima. Uz vikarov sud uprava se sastojala od gospodareve kancelarije, *loggie* i carinske kuće u kojima su se susretali notari (Grci i Talijani) radi trgovine ili političkih rasprava. Zapisnik kancelarije i generalni guverner bili su najvažniji činovnici Mitilene iza gospodara.¹³⁹ Iako lokalni Grci nisu mogli obnašati bitnije političke funkcije, oni su mogli utjecati na đenovske upravitelje obavljanjem diplomatskih službi. Na otoku Mitilene đenovska je uprava neminovno ovisila o mreži grčkih pomoćnika i vladajuće elite kako bi sebi osigurala trajni politički i gospodarski utjecaj. Posjedi podređeni upravi Mitilene poput Thasa bili su kratko vrijeme pod vlašću obitelji Grimaldi do sredine 15. stoljeća.¹⁴⁰ Za razliku od Mitilene, vladajuća elita grada Eneza u Trakiji bila je sačinjena dobrim dijelom od grčkih plemića-zemljoposjednika što ukazuje na znatno manju penetraciju đenovske trgovačke mreže na Egejskom moru. Premda su Grci u Enezu nastojali Latine isključiti iz politike, utjecajni đenovski pisari bili su traženi na dvoru gospodara; arhonti iz utjecajnih obitelji nastojali su istovremeno održati dobre veze s Pravoslavnom crkvom i obitelji Gattilusio radi trgovačkih povlastica. Oni su zauzvrat koristili te veze za pregovaranje s osmanskim sultanima oko teritorijalnih sporova. Prisutnost grčkih titula svakako svjedoči važnosti trakijskih Grka u upravi Eneza.¹⁴¹

Uz upravu unutar navedenih kolonija pod kućom Gattilusio valja spomenuti otok Kij, uz Gazariju jednu od važnijih i dugovječnijih đenovskih kolonija. Njim je od sredine 14. stoljeća vladala već spomenuta *maona* u ime metropole uz određeno poštivanje postojećih privilegija grčke lokalne elite. Za razliku od Krete đenovski upravitelji su također potvrdili postojeće crkvene posjede, a upravu otoka strateški važnoga zbog proizvodnje mastika povjerena je *maoni* s kojom su dijelili vlast. Đenovskoj komuni je prepuštena sudska i zakonodavna vlast i tim su skupljanje poreza te upravljanje posjedima postali zadaće *maone*, odnosno potpuna kontrola proizvodnje alauna i mastika na Kiju i Fokeji. Na čelu komune se nalazio *podesta* kojega je imenovao đenovski dužd s liste kandidata članova *maone*. 6 do 10 vijećnika iz redova *maone* pomagali su *podesti* u upravljanju, a za obranu Kija zadužen je čuvar kojega je *maona* birala i plaćala.¹⁴² Struktura lokalne uprave ovisila je o rješavanju dugova đenovske komune stečenih tijekom osvajanja otoka radi kojih je organiziran opsežan aparat za skupljanje poreza. Budući da se metropola često nalazila u političkim sukobima i dugovima, „stara“ *maona* iz Genove prepustila je „novoju“ *maoni*, sačinjene od 13 dioničara (*appaltatori*), brigu o

¹³⁹ Wright, *The Gattilusio Lordships and the Aegean World 1355 – 1462*, 266 – 271.

¹⁴⁰ Ibid., 274 – 278.

¹⁴¹ Ibid., 278 – 282.

¹⁴² Becker, "Life and Local Administration on Fifteenth Century Genoese Chios", 185 – 188.

financijama i obrani Kija i Fokeje u 15. stoljeću. Iako je temeljni ustroj uprave bio vrlo sličan onomu u Gazariji, *maona* se svjesno uplitala u izbor dvaju rektora koji su nadzirali 12 upravnih jedinica te 2 *podestina* vijećnika što zorno pokazuje veliki utjecaj poslovnih interesa na Kiju. Te iznimne koncesije prema *maoni* od strane metropole bile su odraz njezine političke nestabilnosti i ograničenoga utjecaja na istoku Sredozemlja.¹⁴³

U navedenom prikazu unutarnjega ustroja uprave prekomorskih kolonija Genove i Venecije očite su brojne sličnosti i različitosti u njihovu odnosu prema domicilnomu stanovništvu, pravosuđu i strukturi administracije. Međutim, da bismo dobili potpuniju sliku o ekonomskoj ulozi kolonija treba usporediti njihove gospodarske strukture i institucije.

6.1. Usporedba mletačkih i đenovskih posjeda te gospodarskih čimbenika

Uprave kolonija Genove i Venecije na istočnom Sredozemlju, unatoč očitim sličnostima u strukturi, imale su različite ekonomske uloge i rezultate koji su primarno ovisili o relativnoj poziciji kolonije unutar međunarodne trgovačke mreže, prirodnim resursima ili strateškom položaju. S obzirom na gore navedeni prikaz struktura uprave, valja započeti komparacijom njihova pravosuđa i administracije.

Provođenje zakona u mletačkim kolonijama temeljilo se na dvama tipovima pravosuđa – kaznenom u rukama mletačkih upravitelja te civilnom prilagođenom lokalnim običajima i društvenim strukturama. Isključivost pravosuđa u *Stato da Mar* bilo je u kompletnoj suprotnosti *Terrafermi* gdje su lokalni suci imali prednost pred Venecijom. Premda su lokalni suci u kolonijama mogli savjetovati mletačke, potonji su imali isključive ovlasti u presudama. S izuzetkom Krete mletački upravitelji su držali do kontinuiteta s bizantskom upravom poštivanjem prethodnih statuta i običaja, no u praksi kretski običaji nisu imali prioritet pred mletačkim zakonom dok su na Eubeji mletački zakoni samo bili komplementarni postojećima. Prilikom prelaska pod mletačku vlast na Krfu su potvrđeni raniji anžuviski privilegiji uz mogućnost njihove izmjene te primata mletačkoga zakona nad lokalnima. Otoku Tinu također su priznate *Romejske isprave* te statuti obitelji Ghisi koja je prethodno upravljala otokom.¹⁴⁴ U svakom slučaju, ovisnost o mletačkim pravnim normama u pravosuđu bila je mnogo slabija kada su Grci i židovi unutar kretskih gradova bili u pitanju.¹⁴⁵ Mletačke vrhovne skupštine u

¹⁴³ Ibid., 188 – 192.

¹⁴⁴ Dursteler, *A Companion to Venetian History, 1400 – 1797*, 156 – 157.

¹⁴⁵ Ibid., 159.

metropoli mogle su intervenirati u sudske parnice unutar kolonija i smjenjivati činovnike za koje se sumnjalo za kršenje ovlasti. Vijeće desetorice nerijetko je dodjeljivalo inkvizicijske ovlasti odabranim kolonijalnim činovnicima, osobito generalnom kapetanu.¹⁴⁶ U pogledu sudskih apela, oni su usmjeravani upraviteljima kolonija i tek iznimno su se prosljeđivali metropoli *auditorima*. Apele za presude provjeravali su *Avvogadori di comun* koji su mogli slati poništenje presuda sucima odgovornima za njih.¹⁴⁷

U odnosu na centralizirani način upravljanja mletačkih kolonija, pristup Genove bio je sporadičan i decentraliziran tako da je pristup obiju republika prema domorocima bio relativno sličan. Budući da je Gazaria bila najbitnija kolonija Genove, to se odrazilo i na konzule u Kaffi postavljene iz metropole. Njegova vlast se temeljila na đenovskom trgovačkom zakonu i pravosuđu, a ujedno je morao voditi računa o komunalnoj blagajni, porezima, novčanim kaznama, aukcijama zemljišta i kovanju novca. Početkom 15. stoljeća konzuli Kaffe bili su bolje plaćeni i nadređeni svim upraviteljima diljem *colonie genovesi* što se odrazilo na njihovu materijalnu moć i relativan položaj unutar Đenovske Republike.¹⁴⁸ Vijeće Gazarie bilo je dužno skupljati poreze i nadzirati tržnice, a pravdu su izvršavali sindici čije ovlasti su mogle dovesti bilo kojega činovnika pred sud u slučaju prekršaja. Vikari su bili vrhovni suci te najbliži suradnici konzula u upravljanju kolonijom i rješavanju sporova. Iako su niži činovnici i članovi Vijeća bili redovito birani za te pozicije, kandidati su jedino birani iz reda visokoobrazovanih latinskih građana.¹⁴⁹

Ranije spomenute *grazie* bile su temelj klijentelizma u mletačkim kolonijama te ključne za nesmetano funkcioniranje uprave. One su nudile raznim političkim i gospodarskim akterima mogućnost za materijalni ili statusni probitak. U 15. stoljeću Senat i Vijeće desetorice počeli su nuditi *grazie* čim su upotpunjavali dotadašnju ulogu Velikog vijeća i Vijeća četrdesetorice garantiranja promaknuća za činovnike. Zahtjevi za potvrdu privilegija ili posebne usluge omogućavali su dublju političku i ekonomsku integraciju među činovnicima diljem *Stato da Mar* što znači da su *grazie* bile prijeko potrebne za djelovanje formalnih ustanova ograničene velikim udaljenostima, a ujedno su uključivale lokalne stanovnike u pregovaranje za usluge.¹⁵⁰ Plemići kolonisti nastojali su pomoću *grazia* sklopiti brakove s kolonijalnim plemićkim obiteljima u kolonijama, bilo radi prestiža, održavanja unutarnjega mira ili stvaranja lojalne

¹⁴⁶ Ibid., 160.

¹⁴⁷ Ibid., 161 – 162.

¹⁴⁸ Khvalkov, *The Colonies of Genoa in the Black Sea Region - Evolution and Transformation*, 139 – 142.

¹⁴⁹ Ibid., 142 – 144.

¹⁵⁰ O'Connell, *Men of empire : power and negotiation in Venice's maritime state*, 97 – 99.

podrške. Iako je sustav dodjela *grazia* bio centraliziran, rektori na terenu su donosili konačne preporuke i odluke. Izvan plemstva *grazie* u obliku mirovina i subvencija su dodjeljivane vojnicima, pisarima i kancelarima, no većina nagrada je i dalje dodjeljivana imućnim i politički utjecajnim osobama, pogotovo onima s Krete koji su se zbog obiteljskih ili poslovnih veza njima najviše okoristili.¹⁵¹ Ne smije se zanemariti ekonomsko obilježje *grazia* sustava zbog koje su kolonijalni činovnici dobivali izuzeća od plaćanja poreza ili pak primali mito radi očuvanja podaništva. Takav sustav korupcije je povremeno narušavao zakonske norme i običaja, a metropola je uvijek nastojala odgovoriti na prigovore akomodacijom i stabilizacijom uz pomoć komunalnih upravitelja. Jedan od najčešćih tipova *grazia* služio je redukciji ili oprostima dugova, pogotovo onih koji se tiču novčanih obveza prema državi s tim da se nastojalo izbjeći pretjerano trošenje lokalnih prihoda u tu svrhu. Zato je Senat redovito provjeravao slučajeve bankrota plemićkih obitelji radi potvrde privremenih oprosta dugova ili kažnjavanja zakašnjelih dugova. Komisije za nadzor dužnika na Kreti bile su zadužene za nepristrano provjeravanje individualnih dugova, ali to je bio težak zadatak zbog sukoba plemićkih i židovskih interesa. Stoga je posredništvo metropole između zajmodavaca i dužnika, kao i nadzor nad rektorima, bilo ključno za kolonijalnu upravu na Kreti i šire.¹⁵²

Odnos između vladajućih i podložnih imao je istu poveznicu u Mlečana i Đenovljana – daleko manji broj latinskih kolonista u odnosu na domicilno stanovništvo. Na otoku Kiju pod upravom *maone* kolonisti su osobito bili koncentrirani u višoj administraciji i raznim gospodarskim djelatnostima unatoč omjeru populacije 1 : 5, a među kolonistima je također bio prisutan stanovit broj židova. Zahvaljujući većoj populaciji, Grci s Kija su povremeno sudjelovali u upravi.¹⁵³ Za razliku od Mlečana đenovski činovnici iz *maone* su koristili usluge židovskih doktora i grčkih pisara, a potonji su mogli sudjelovati u sudskim parnicama. Mada oni nisu imali zakonska ograničenja za sudjelovanje u pravosuđu, židovi su jedino svjedočili novčanim razmjenama unutar svoje zajednice na sudu barem do sredine 15. stoljeća.¹⁵⁴ Na Kiju su Đenovljani, nasuprot etnički isključive politike prisutne na Kreti i u Gazariji, povjerali pojedinim Grcima i židovima zadatke skupljanje poreza, određivanja cijena ulja i vina te distribucije žita po otoku. Mogući razlog za uključivanje lokalnih Grka i Židova u upravu i

¹⁵¹ Ibid., 99 – 102.

¹⁵² Ibid., 107 – 110.

¹⁵³ Becker, "Life and Local Administration on Fifteenth Century Genoese Chios", 194 – 198.

¹⁵⁴ Ibid., 209; 211 – 213.

sudstvo mogla je biti udaljenost Kija od Genove, kao i potreba za održavanjem unutarnjega mira.¹⁵⁵

Što se tiče cehova, oni su bili sveprisutni u kasnosrednjovjekovnim talijanskim gradovima-državama. Njih je odlikovala rigidna struktura i hijerarhija članstva od kojih se očekivala redovita prisutnost na skupovima, provjeravanje i distribucija robe u svrhu što veće zarade i monopolizacije lokalnoga tržišta. Premda su cehovi imali određenu razinu unutarnje demokracije i mogućnost primanja novih članova, cehovi su strogo zabranjivali bavljenje zanatom izvan strukture ceha i oni su poticali svoje članove na suradnju, ispomoć u pregovorima ili određivanje mjera.¹⁵⁶ U Genovi i Veneciji cehovi i druge poslovne organizacije imali su bitne uloge u razvoju trgovine s kolonijama. Mletački cehovi su se najviše razlikovali u pogledu djelatnosti – dok su graditeljski cehovi imali ulogu sličnu današnjim sindikatima, trgovački cehovi su nastojali suzbiti „nepoštenu“ konkurenciju ili su bili zaduženi za kontrolu kvalitete proizvodnje. Oni su ograničavali članstvo radi probitka sinova majstora ili primitka imigranata u svoje redove. Cehovi su najviše zarađivali na raznim daćama, održavanju sakralnih objekata ili organiziranjem blagdanskih manifestacija. Svi cehovi su brinuli o pogrebima svojih članova, a razina unutarnje demokracije je varirala ovisno o djelatnosti. U nekim cehovima svi članovi su bili punopravni majstori i sve odluke koje bi cehovi izglasali nadzirali su viši činovnici i suci. Radnici i preprodavači su pomoću cehova mogli biti šire uključeni u društveni život grada.¹⁵⁷ U Genovi je situacija po pitanju unutarnje strukture cehova bila slična Veneciji, međutim tamo je u prvoj polovici 15. stoljeća došlo do promjena u gospodarskim trendovima. Proizvodnja svile zapošljavala je najviše ljudi u metropoli, međutim sve više cehova i obrtnika se počelo baviti obradom pamuka. Pomorske djelatnosti su također ostale veoma važne za dnevno gospodarstvo kao i drugi obrti poput kožara, krznara, graditelja i drugih. S druge strane, broj mornara i brodograditelja bio je u znatnom padu i država je više vremena posvećivala nadzoru cehova nego trgovine robom. Cehovi su i u Genovi postali instrument za regulaciju zapošljavanja.¹⁵⁸

Iako su cehovi bili važni za obrt u metropolama, obje republike su i dalje ovisile o prekomorskoj trgovini što je zahtijevalo vještu organizaciju međunarodne trgovine i financija. Cehovi su bili nužno sredstvo državi za regulaciju vrijednosti valuta što zorno pokazuje slučaj *cambio* cehova unutar talijanskih gradova-država poput Milana, Bologne, Perugie i Firenze. U

¹⁵⁵ Ibid., 221 – 224.

¹⁵⁶ Dean, *The Towns of Italy in the later Middle Ages*, 128 – 131.

¹⁵⁷ Lane, *Venice - A Maritime Republic*, 164 – 165.

¹⁵⁸ Epstein, *Genoa & the Genoese, 958 – 1528*, 275 – 277.

odnosu na te gradove ili pak mletačke komune *Terraferme*, Venecija nije imala takve cehove koji su provjeravali težinu zlata i srebra, mjere, težinu ili valjanost kovanica. Premda tamo nisu djelovali mjenjači-bankari, komunalne vlade su mogle određivati uvjete poslovanja bankama i cehovima bili oni u komuni ili ne. Zbog sigurnosti poslovanja komune su tražile od bankara određene pologe prije ikakva poslovanja, a u Veneciji i Genovi su za njih bile određivane skupe obveznice.¹⁵⁹ Mletački bankari i mjenjači novca iz Rialta i San Marca primali su strane kovanice te zlatne i srebrne poluge koje su njima dane na procjenu. No mletačko bankarstvo doživjelo je težak udarac zbog špekulacije s cijenama srebra što je dovelo do nagloga ograničenja između 1374. i 1482. godine u korištenju srebra za investiranje. Bez obzira na te restrikcije, bankari i trgovci su nastavili biti glavni kupci poluga iz inozemstva bilo radi preprodaje levantskoga začina i pamuka njemačkim trgovcima u Veneciji, špekulacije cijenama ili dostava sirovina obrtnicima. Komunalna vlast je redovito intervenirala tijekom aukcija metala da spriječi sukob između stranih i domaćih bankara što nije bilo u skladu s trgovačkom politikom na Levantu i Siriji gdje su mnogi surađivali i kupovali sirovine po nižoj cijeni. Mletački bankari su također bili vješti u formiranju kartela unutar kojih su kružila velika likvidna sredstva.¹⁶⁰ Takav način poslovanja mletačkih banaka bio je vrlo pogodan u situacijama prilikom naglih šokova ili glasina poput slučaja smrti firentinskoga bankara Piera Benedetta kada se dogodila navala clijenata banke. Umjesto da njima izvrše isplate, bankari su se odlučili na privremeno zatvaranje dok ne skupe dovoljno novca za isplatu klijentima i oporučnu novčanu ostavštinu Pierovim sinovima.¹⁶¹

U vezi s bankarstvom Genova je bila vrlo inovativna u svom pristupu. Za razliku od mletačkoga *ad hoc* načina poslovanja banaka u metropoli, u Genovi je 1407. godine osnovana *Casa delle compere e dei banchi di San Giorgio*, tj. Banka sv. Jurja. Đenovski bankari su pomoću te institucije uspjeli ograničiti uplitanje *podeste*, vijećnika i duždeva u vođenje financija. Premda je bila zamišljena kao ustanova za upravljanje javnim dugom, ona ubrzo postaje dio izvršne grane unutarnje uprave te uspijeva utjecati na politiku prema *colonie genovesi*. Banka je također nastojala zaštititi interese investitora od unutarnjih političkih sukoba i osigurati sredstva za uspješno poslovanje kolonija. Njezin relativno demokratski unutarnji ustroj, sačinjen od obveznika iz svih društvenih klasa izabраниh na svoje pozicije u skupštini banke, poprilično se razlikovao od zatvorenosti mletačkoga patricijata.¹⁶² Primjer utjecaja

¹⁵⁹ Lane i Mueller, *Money and banking in medieval and Renaissance Venice*, 83 – 87.

¹⁶⁰ Ibid., 153; 158 – 160.

¹⁶¹ Jansen, Drell i Andrew, *Medieval Italy -Texts in Translation*, 98.

¹⁶² Salonia, "Genoese Economic Culture: from the Mediterranean into the Spanish Atlantic", 71 – 72.

Banke sv. Jurja daje nam njezino okrupnjavanje *compere* ili *mutui*, prisilnih zajmova s fiksnim kamatama kojima se moglo trgovati i koje su posjedovali brojni plemići, osobito oni u egejskim kolonijama poput Gattilusia. Grofovi Eneza i Mitilene imali su brojne račune u *comperama* kasnije objedinjenih u Banci sv. Jurja, međutim oni su ih povukli zbog nižih kamatnih stopa u banci ili su ih oporučno prepuštali prokuratorima. U tom razdoblju (1408. – 1426. g.) Gattilusii također gube brojne nekretnine u Liguriji što se poklapa s prestankom njihova ulaganja u javni dug metropole. Kasniji egejski nasljednici izvornih emigranata iz Ligurije nisu otvarali račune niti ulagali svoje bogatstvo u Genovi, međutim takve odluke su se nastavile i kasnije tijekom osmanskoga širenja zbog mogućih ulaganja u Osmanskom Carstvu, ili pak izbjegavanja komunalnih sukoba u metropoli koji bi to ugrozili.¹⁶³

Još jedan fenomen specifičan za đenovsku trgovinu i bankarsku oligarhiju je pojava *albergha*, velikih umjetnih obitelji okupljenih oko zajedničkih interesa. *Alberghi* su formirani zbog potrebe za osiguranjem komercijalnih interesa i unutarnjom stabilnošću, pogotovo ako se uzme u obzir kaotično stanje đenovske komune u kasnom 14. ili ranom 15. stoljeću. Doduše, na formiranje *albergha* su jednako utjecale promjene u načinu poslovanja koliko i društvena previranja. No slični procesi su se odvijali i u drugim talijanskim gradovima-državama poput Venecije, u kojoj su maleni klanovi (*fraterne*) bile temeljne organizacije za bavljenje trgovinom.¹⁶⁴ Iako su obiteljske veze bile relativno nevažne u ranijim fazama širenja prekomorske trgovine, njezin rast i specijalizacija te urbanizacija doveli su do smanjene ovisnosti o oportunističkim društvenim odnosima ili o ponašanju cijena na tržištima. U 15. stoljeću *alberghi* su bili zaslužni za većinu međuobiteljskih poslovnih udruživanja i za održavanje prekomorskih trgovačkih ruta, redovitim slanjem svojih članova u inozemstvo. *Alberghi* su s vremenom razvili specijalizirane kadrove za bavljenje trgovačkim djelatnostima kompletno izvan političke strukture države što je njihovim članovima omogućavalo življenje i poslovanje u udaljenim kolonijama.¹⁶⁵

Da bismo mogli bolje razumjeti djelovanje navedenih mletačkih i đenovskih gospodarskih institucija u prekomorskim kolonijama, treba svakako obratiti pozornost na njihove valute i monetarnu politiku. Mletačka Republika je preuzela sustav računanja valuta od Karolinškoga Carstva što znači da im je novčani standard bio srebrni *libar* jednak 240 *denara*. Tijekom bizantske dominacije istočnim Sredozemljem Venecija je koristila istočni (zlatni)

¹⁶³ Wright, *The Gattilusia Lordships and the Aegean World 1355 – 1462*, 157; 159 – 160 .

¹⁶⁴ Van Doosselaere, *Commercial Agreements and Social Dynamics in Medieval Genoa*, 176 – 178.

¹⁶⁵ *Ibid.*, 179 – 181.

standard za prekomorsku trgovinu u kojem je jedna zlatna *nomisma* vrijedila 480 *denara*. Nakon četvrtoga križarskoga rata Venecija je prešla na trostruki sustav obračuna (*Lira di Piccoli, di Grossi i a Grossi*) u kojem je srebrni *grosso* ili *denari di grossi* bio temeljna obračunska jedinica. Nakon više desetljeća kovanja isključivo srebrnih kovanica zajednička prijetnja manje vrijednih zapadnih srebrnjaka te korištenje zlatnih *florena* u Firenci naveli su Veneciju na uvođenje dukata 1284. godine te na postupno smanjenje vrijednosti *grossa*.¹⁶⁶ Do sredine 14. stoljeća vrijednost srebrnoga *soldi a grossi* u mletačkim kolonijama kretala se između 26 do 32 perpera na Kreti, Peloponezu, u Carigradu, Solunu te drugdje na prostoru Bizantskoga Carstva. Pad cijene zlata na istoku pratio je rast vrijednost zlatnih valuta u Italiji, vjerojatno zbog sve većega korištenja srebrnog novca u Bizantu.¹⁶⁷ U međuvremenu Vijeće četrdesetorice je 1353. godine uvelo novu srebrnu valutu *soldin* za trgovinu s Levantom vrijednosti od 392 kovanice za jednu marku srebra težine 238 g. Za istu valutu predložena je vrijednost od 384 kovanice za marku srebra, ali rađene od srebra miješanoga s bakrom u omjeru 5 : 3. Ubrzo je uvedena još jedna valuta (*torneselli*) za cirkulaciju u *Stato da Mar* vrijednosti 320 kovanica za marku srebra miješanoga sastava od 8 unci bakra na 1 uncu srebra. Postoji mogućnost da je *tornesello* uveden radi povišenja plaća radnoj snazi u metropoli u nešto slabijoj valuti što je za posljedicu imalo rušenje životnoga standarda Grcima i kolonistima diljem egejskih kolonija.¹⁶⁸

Na promjenu monetarne politike, osobito prema slabljenju mletačkih srebrnih valuta, utjecao je rastući uvoz zlata te korištenje zlatnika za trgovinu. Povećano korištenje zlata se preklapalo s inovacijama u trgovini i moreplovstvu diljem Italije, a 1331. godine Venecija je službeno prešla na bimetalni monetarni standard čiju bazu su činili *lire di piccoli* te zlatni *dukati*. Mletački pokušaji objedinjavanja desetak preostalih obračunskih mjera u jedan bimetalni standard nisu bili uspješni, međutim ti pokušaji su posljedično stvorili bolje uvjete za trgovinu na Levantu i olakšali su kupovanje poluga na aukcijama. S druge strane, mletački mjenjači i trgovci imali su velikih poteškoća u praćenju tečaja brojnih valuta. Premda su nastojali iskoristiti taj kompleksni monetarni sustav sebi u korist, Mlečani su do početka 15. stoljeća znatno pojednostavili obračune vrijednosti između srebra i zlata prepustivši tržištu da određuje cijenu zlata odnosno vrijednost *dukata* (124 srebrnih *soldi*). Usprkos iznimno

¹⁶⁶ Lane i Mueller, *Money and banking in medieval and Renaissance Venice*, 107; 110; 123 – 124; 259.

¹⁶⁷ Ibid., 295 – 297; 299.

¹⁶⁸ Jansen, Drell i Andrew, *Medieval Italy -Texts in Translation*, 87 – 89.

komplikiranom monetarnom sustavu Venecija je kovala zlatne i srebrne kovanice vrlo standardizirana dizajna, težine i finoće, gotovo neizmijenjene puna tri stoljeća.¹⁶⁹

Valute Đenovske Republike pratile su slične trendove i tržišne mehanizme koji su utjecali na razvoj mletačke monetarne politike i bimetalizma – pad cijene bakra, rast cijene srebra i gotovo maksimalna vrijednost zlata kao i tržišne fluktuacije. Od 13. prema sredini 15. stoljeća vrijednost srebrnoga *libra* također je padala usporedno s rastom njegove sirovine. Genova je poput Venecije imala probleme u procjeni vrijednosti valuta, međutim u njihovom slučaju to je bila posljedica neravnoteže između finoće plemenitih metala u kovanicama i njihove nominalne vrijednosti. Takav odnos, prema Greshamovom zakonu dominacije lošije valute nad boljom jednake nominalne vrijednosti, dovodio je do pretjeranoga uvoza manje vrijednih kovanica ili nedostatka kvalitetnoga (i velikoga) novca.¹⁷⁰

Što se tiče valuta koje su Đenovljani koristili, kovnice novca u Genovi počele su djelovati (1139. g.) otprilike istovremeno kada i u Veneciji. Prvo su kovani srebrni *denari* po uzoru na druge srebrne valute na sjevernotalijanskom području Svetoga Rimskoga Carstva s imenom grada i voditelja komunalne kovnice na reversu umjesto imena cara. Korištenje đenovskoga novca širilo se s djelovanjem njihovih trgovaca po cijelom Sredozemlju. Prve veće srebrne valute vrijednosti od 4 *denara* kovane su između 1194. i 1215. godine, ali je njihov izgled bio baziran na ranijim valutama. Sredinom 13. stoljeća kovani su prvi zlatnici (*genovino d'oro*) koji su uz *florene* iz Firence postali primaran novac za međunarodnu razmjenu.¹⁷¹ U razdoblju od diarije Spinole i Dorie do prve polovice 14. stoljeća došlo do izmjena u težini srebra i zlata te izgleda kovanica, a simboli iskazani na njima često su označavali stranačke naklonosti unutar same metropole. *Genovino* je izgubio znatno na vrijednosti i optjecaju nakon carskoga edikta iz 1312. godine kojim je uspostavljen primat *florena* i srebrnoga *tornesea*, a nekoliko desetljeća (do 1339. g.) je kovan i korišten bakreni *quarto di denaro*.¹⁷² Razdoblje od uspostave doživotnih duždeva do sredine 15. stoljeća obilježili su učestali unutarnji i vanjski sukobi zbog kojih se je Genova našla pod sve većim utjecajem susjednih zemalja poput Francuske ili grada Milana. Usprkos političkim krizama đenovska monetarna politika prolazi kroz period reforme izazvane već spomenutim osnutkom Banke sv. Jurja te prelaskom đenovskih trgovaca u financijske djelatnosti. U 15. stoljeću *genovino* je prvi zamijenio zlatni *dukat*, potom *scudo del sole*. Kao i u Veneciji đenovske valute toga vremena odlikovale su se konzistencijom težine, čistoćom i

¹⁶⁹ Lane i Mueller, *Money and banking in medieval and Renaissance Venice*, 487 – 491.

¹⁷⁰ Travaini, *Il patrimonio artistico di Banca Carige – Monete, pesi e bilance monetali*, 27 – 29.

¹⁷¹ Ibid., 34 – 36.

¹⁷² Ibid., 36 – 37.

prepoznatljivim izgledom, uz minimalne preinake pod stranim vladarima.¹⁷³ *Colonie genovesi* djelomično su koristile lokalne valute, osobito u Gazariji u kojoj je obračunska jedinica bio *sommo* jednak tatarskoj *sumi* ili ruskoj *rublji*. Najviše korištena metalna valuta bio je srebrni *asprum baricatum* čiji je tečaj prema dnevskim valutama znatno varirao, počevši od 8 *denara* za 1 *aspre* ili 4 *aspra* u *sommu* krajem 13. stoljeća. Zbog slabljenja *aspra* do kraja 14. stoljeća uvedeni su *aspri novi* vrijednosti 1.3 grama srebra, a istovremeno je Kaffa dobila pravo kovanja vlastitoga novca s istaknutim simbolima Genove i tatarskoga kana.¹⁷⁴

Usporedo s monetarnom politikom Genove i Venecije možemo prikazati različite cijene za određenu robu kojom se trgovalo. Budući da su robovi bili tražena roba na istoku Sredozemlja i oko Crnoga mora, obje republike su nastojale postići što bolje uvjete za zaradu. U Genovi su na cijene robova iz Kaffe utjecali vanjski faktori poput ratova s Venecijom tako da je cijena jednoga roba porasla s 15/16 srebrnih *libara* početkom 14. stoljeća na 62 *libra* za ženskoga, odnosno 54 *libra* za muškoga roba. S obzirom na to da se u godinu dana (1410. – 11. g.) iz Kaffe u crnomorske luke poput Samsuna, Burse i Sinopa izvezlo 1.080 robova zarada dnevskih trgovaca je zasigurno bila velika.¹⁷⁵ Interesantan primjer obrnute trgovine robova, tj. kupnje turskih robova iz Anatolije je mletačka Kreta. Početkom 14. stoljeća prosječna cijena turskoga roba na Kreti bila je 17 *hiperpirona*, odnosno 8,5 *dukata* s tim da je ta cijena uglavnom vrijedila za žene; muškarci prosječne vrijednosti od 8 *hiperpirona* su bili više negoli dvostruko jeftiniji. Zbog rastućih poreza na izvoz robova i manje količine cijena robova je također rasla pa je tako 1330-ih dostigla prosječnu cijenu između 31 i 55 *hiperpirona* (15,5 i 27,5 *dukata*) za žene, odnosno 25 i 36 *hiperpirona* za muškarce (12,5 i 18 *dukata*). Potom se cijena nije znatnije mijenjala sve do doba kuge kada je cijena robova u Genovi skočila na 55 *libara* za žene te 35 *libara* za muškarce. Jačanjem Osmanskoga Carstva dodatno je ojačao pritisak na izvoz turskih robova na Kretu gdje je također došlo do stanovitoga rasta – 96/64 *hiperpirona* (48/32 *dukata*) za žene i muškarce. Naime, na rast cijena je znatno utjecala devalvacija valuta poput dnevnske *funte* koja je izgubila 50 % vrijednosti u srebru te 33 % u zlatu. Omjer mletačkoga *dukata* prema *hiperpironu* pao je s 1 : 2 na 1 : 3.¹⁷⁶

Prema navedenim obilježjima mletačke i dnevnske kolonijalne uprave primjetne su određene sličnosti i razlike. Dok su mletačke kolonije bile vođene centralistički uz nezaobilazno uplitanje dužnosnika ili organa vlasti iz metropole, dnevnske kolonije su imale relativno veći

¹⁷³ Ibid., 39.

¹⁷⁴ Khvalkov, *The Colonies of Genoa in the Black Sea Region - Evolution and Transformation*, 336 – 337.

¹⁷⁵ Fleet, *European and Islamic Trade in the Early Ottoman States*, 42; 45.

¹⁷⁶ Ibid., 47; 49 – 50.

stupanj autonomije ponajprije zbog ekonomske naravi njihova postanka. Kolonijalno stanovništvo obiju republika nije bilo u potpunosti isključeno iz donošenja odluka, međutim važniji položaji u sudstvu ili u prekomorskoj trgovini ostali su rezervirani za talijanske koloniste. Mletački i đenovski cehovi su u načelu imali vrlo slične ciljeve, ali su u praksi Mlečani imali sindikalni pristup nasuprot zaštitničkom partikularizmu Genove. S druge strane, improvizirani i kartelizirani mletački bankarski sustav nije se mogao mjeriti s Bankom sv. Jurja, ali sličan trend okrupnjivanja očit je u prisutnosti *albergha* diljem đenovskih kolonija. Iako monetarna politika i sustav denominacija Venecije djeluju znatno kompliciraniji od đenovskoga, unutarnji i vanjski faktori su različito utjecali na jačinu valuta i opseg prometa obiju republika, kao i na financije unutar kolonija.

7. Urbanizacija i komercijalizacija u hanzeatskim gradovima

Na sjeveru Europe odvijao se proces razvoja trgovine naizgled sličan onomu na Sredozemlju. Zlatno doba Hanzeatske lige obuhvaća drugu polovinu 14. te prvu polovinu 15. stoljeća, otprilike istovremeno kada dolazi do konsolidacije mletačkih i đenovskih prekomorskih kolonija te stabilizacije trgovine. Začetak Hanze u 12. stoljeću, točnije nastanak njezina najvažnijega grada Lübecka 1158. godine, uvjetovali su postojeća robna razmjena soli i ribe na prostoru Sjevernoga i Baltičkoga mora. Lübeck se nalazio na pograničnom području na kojem je cvala lokalna trgovina između germanskoga i slavenskoga stanovništva. Pravna i trgovačka povezanost Lübecka s novoosnovanim njemačkim gradovima, osobito uz baltičku obalu, također su utjecali na razvoj grada. S druge strane, novopridošli njemački trgovci su se morali nositi sa žestokom skandinavskom konkurencijom i nedostatkom trgovačkih privilegija od Engleske do Novgorodske Republike, osobito nakon bitke kod Bornhoveda 1227. godine kada je Lübeck postao slobodan grad pritom načelno ostavši bez prethodnih danskih privilegija.¹⁷⁷ Tijekom 13. stoljeća Lübeck uspijeva povratiti prijašnje danske privilegije za trgovinu u Engleskoj s tim da su s vremenom i ostali njemački trgovci iz drugih gradova ili krajeva postali dio „Hanze“ u inozemstvu koja je trebala braniti njihova prava i interese.¹⁷⁸

Navedeno „zlatno doba“ Hanze započelo je sporazumom u Stralsundu 1370. godine s kojim je završio danski monopol nad Øresundom i Beltovima. Premda je vijeće hanzeatskih

¹⁷⁷ Wubs – Mrozewicz i Jenks, *The Hanse in Medieval and Early Modern Europe*, 44 – 49.

¹⁷⁸ Ibid., 49 – 51.

gradova (*Hansetag*) do određene mjere moglo odlučivati o važnim ekonomskim pitanjima, ono nije moglo izbjeći ratove s mnogobrojnijim i moćnijim susjedima poput Danske, Engleske i Holandije. Iako Hanza nije bila sposobna u potpunosti očuvati autonomiju svojih članica u doba najveće vojne moći, postojale su određene zajedničke regulacije u borbi protiv unutarnjih pobuna i samovolje carskih kneževa poput Kölnske konfederacije do 1385. godine koja je pola stoljeća kasnije obnovljena u formi *tohopesatena*.¹⁷⁹ *Tohopesateni* su bili sklapani na određeni period radi zaštite saskih, pomeranijskih i vendskih gradova od prisile kneževa s područja Svetoga Rimskog Carstva. Njihov karakter bio je čisto političke naravi i djelovali su mimo Hanzeatske lige.¹⁸⁰

S obzirom na uvjete koji su utjecali na razvoj baltičke trgovine te mnogobrojne unutarnje i vanjske sukobe s kojima su se suočavali hanzeatski gradovi, potrebno je opisati procese urbanizacije i komercijalizacije. Njemački gradovi na Sjevernom i Baltičkom moru su zbog geografskih i klimatskih uvjeta bili orijentirani na izvoz robe u udaljene zemlje. „Hanze“ u inozemstvu i cehovi kod kuće omogućavali su određen stupanj sigurnosti i stabilnosti mnogim trgovcima iz gradskoga patricijata. Jednako važan proces za stabilan rast i razvoj hanzeatskih gradova je bila njemačka kolonizacija srednje i istočne Europe koja je mnogima otvorila nova tržišta i bolje poslovne prilike.¹⁸¹ Mreža hanzeatskih gradova stvorena je na temelju trosmjerne trgovine prema Rusiji, Engleskoj i Skandinaviji sa sjecištem na otoku Gotlandu što je rezultiralo nastankom trgovačkih kolonija u postojećim emporijima poput Brugesu i Londonu ili osnivanjem novih gradova na Baltiku u sklopu istočne kolonizacije, primjerice Revala (današnji Tallinn) i Rige. Razvijenost brodogradnje i trgovačkih organizacija spadaju među ključne faktore koji su omogućili ubrzano širenje hanzeatskoga izvoza te prijevoza uvozne robe s istoka na zapad.¹⁸²

Razvoj hanzeatskih gradova je svakako ovisio o intenzivnoj gospodarskoj interakciji između urbanih i ruralnih sredina te o konsolidaciji urbanih aglomeracija. S druge strane, hanzeatski gradovi postaju istinski politički i ekonomski saveznici tek početkom 15. stoljeća kada se njihova suradnja proširila s trgovačkih djelatnosti na zaštitu ekonomskih interesa i autonomije gradova unutar saveza. Zajednički vojno-politički ciljevi i donjonjemačka kultura uz privrženost hanzeatskih građana njihovom staležu te urbanom pravnom poretku poticali su

¹⁷⁹ Harreld, *A Companion to the Hanseatic League*, 64 – 65.

¹⁸⁰ Hammel – Kiesow, *Die Hanse*, 83 – 84.

¹⁸¹ Von Brandt et al., *Die Deutsche Hanse als Mittler zwischen Ost und West*, 12 – 14.

¹⁸² *Ibid.*, 18 – 20.

hanzeatske gradove na sve veću suradnju. Takav ustavni poredak zahtijevao je očuvanje određenoga stupnja autonomije radi slobodne trgovine diljem Baltika i Sjevernoga mora.¹⁸³

Na navedene uzroke iza urbanizacije i političkoga povezivanja hanzeatskih gradova uvelike je utjecala „trgovačka revolucija“. Iako se razvijala odvojeno od sredozemnih pomorskih republika, rezultati su u mnogočemu bili slični. Naime, uspostava sigurnosti za plovidbu trgovačkih brodova bila je preduvjet bilo kakvoj prekomorskoj trgovini hanzeatskih gradova prema udaljenim odredištima. Hanzeatski trgovci preferirali su politički stabilne države poput Engleske i Flandrije za slanje svojih trgovaca i poslanika. Poput talijanskih trgovaca hanzeatski trgovci su također s vremenom prešli na „sjedeći“ tip poslovanja umjesto redovitih putovanja na inozemne sajmove što im je omogućavalo istovremeno djelovanje na više mjesta diljem Sjevernoga i Baltičkoga mora. Iako su hanzeatski gradovi relativno kasnili za talijanskim gradovima-državama s uvođenjem standardiziranih valuta i mjenica, oni su ubrzo prihvatili promjene u karakteru i decentralizaciju trgovine.¹⁸⁴

Promjene u gospodarskim strukturama na sjeveru Europe dovele su do manje važnosti velikih sajмова u Champagne i Engleskoj od 14. stoljeća nadalje. Veliki gradovi poput Brugesa su postali trajna sjedišta trgovine, a istovremeno dolazi do lokalizacije trgovine na Baltiku. Politička nestabilnost i dugotrajan rat Francuske s Engleskom učinili su te krajeve nepoželjnima za trgovinu ili redovito održavanje sajмова. S druge strane, trgovcima se otvorio novi pravac preko Brennera prema sjevernoj Italiji i Ugarskoj kojim su dvije gospodarske cjeline konačno spojene kopnenim putem. Iako su tranzitne luke između Sjevernoga i Baltičkoga mora poput Visbya izgubile na važnosti, baltički gradovi Riga, Reval i Dorpat (Tartu) postaju izlazne luke za ruske gradove daleko od obale. No nijedan grad nije ostao pošteđen demografske i gospodarske krize izazvane pandemijom kuge.¹⁸⁵

Naime, uz strukturalne promjene došlo je do unapređenja prometne infrastrukture koja je omogućila veći volumen trgovine nego ranije. Hanzeatski gradovi su bili zaslužni za uvođenje nove robe iz dalekih krajeva u regionalnim tržištima, a za praćenje potražnje između udaljenih odredišta poput Flandrije i Rusije koristili su gore spomenutu decentraliziranu mrežu trgovaca kojom je uvelike olakšana logistika prekomorske trgovine. Kao u đenovskim crnomorskim konvojima, većinu robe na hanzeatskim trgovačkim brodovima činio je rasuti ili krupni teret.

¹⁸³ Ibid., 21; 25 – 26; 28 – 29; 30.

¹⁸⁴ Hammel – Kiesow, *Die Hanse*, 52 – 53.

¹⁸⁵ Ibid., 58 – 61.

Za tu svrhu su bile građene i korištene hanzeatske *koke* koje su do 15. stoljeća dominirale baltičkom trgovinom ponajprije zbog njihove dvostruke vojne i trgovačke namjene te velike nosivosti. Iako su hanzeatske flote uz *koke* koristile brodove srednje (*Kraier*) i manje (*Schnigge*, *Schute*) istisnine ili dugačke i brze lađe slične vikinškim *drakkarima* iz prijašnjih stoljeća, velike i okrugle *koke* pogonjene jedrima bile su najbolje prilagođene hanzeatskim tržištima.¹⁸⁶

Nadalje, budući da je Hanzeatska liga obuhvaćala mnoge gradove izvan njemačkoga govornoga područja čiji zakoni su se nerijetko razilazili, potrebna je bila određena razina standardizacije. Znamenit primjer su standardizirane bačve za prijevoz haringe koje su služile kao kontejner za robu i mjerna jedinica. Uz to postojali su zaštitni znakovi na bačvama određenih tipova robe poput soli iz Lüneburga. Premda su navigacijskim tehnikama zaostajali u odnosu na sredozemne pomorske republike čije su flote redovito koristile kompas, mnogi hanzeatski gradovi su te nedostatke upotpunjavali uvođenjem intermodalnoga transporta između *koka* na moru i riječnih plovila, odnosno cestovnih karavana. Prateća infrastruktura za prijevoz robe na različitim vozilima ubrzala je tehnološki razvoj brodova i kočija, ali i mobilizaciju resursa za brzu brodogradnju te militarizaciju trgovačkih konvoja i karavana. Tek u 15. stoljeću dolazi do razvoja specijaliziranih hanzeatskih ratnih brodova, a prije toga su trgovačke i vojne aktivnosti Hanze na moru bile vrlo povezane – ratni ciljevi su nerijetko bili ekonomske naravi.¹⁸⁷ Slično mletačkoj *mudi*, hanzeatski gradovi su također organizirali oružane konvoje koji su pomoću zajedničkoga djelovanja i planiranja monopolizirali zimsku plovidbu Baltikom u doba godine kada konkurencije nije bilo zbog uvjeta na moru.¹⁸⁸

Uz navedene čimbenike komercijalizacije ne smije se zanemariti proizvodnja i potrošnja unutar hanzeatskih gradova. U proizvodnji teretnih bačvi specijalizirao se Hamburg, a jedan od najtraženijih proizvoda iz Hanze tijekom 14. stoljeća bilo je pivo iz Wismara, Rostocka, Danziga ili Stralsunda. Postojala je bitna razlika između piva visoke kvalitete za izvoz te jeftinijega piva za lokalnu potrošnju, a ta specijalizacija je dodatno potencirala uzgoj hmelja u okolici gradova. Distribuciju uvozne robe unutar gradova Hanze reguliralo je tzv. pravo skladištenja (*Stapelrecht*). Strani trgovci su bili dužni izložiti uvoznu robu u tranzitu na nekoliko dana radi povoljnijih uvjeta za hanzeatske kupce. U konačnici su ribolov i izvoz

¹⁸⁶ Pichierri. *Die Hanse - Staat der Städte. Ein ökonomisches und politisches Modell der Städtevernetzung*, 82 – 84.

¹⁸⁷ *Ibid.*, 85 – 88.

¹⁸⁸ *Ibid.*, 90.

ulovljene haringe bili daleko najunosnije gospodarske aktivnosti koje su dovele do uspješne podjele rada i organizacije specijalizirane radne snage.¹⁸⁹

U ovom kratkom prikazu čimbenika iza gospodarskoga uspona hanzeatskih gradova u 14. i 15. stoljeću vidljive su određene sličnosti u političkoj i trgovačkoj organizaciji te makroekonomskim trendovima između Hanzeatske lige i pomorskih republika. S druge strane, posebnosti političkih i geografskih uvjeta dovele su do veoma različitih formi unutarnjega ustroja te odnosa između metropola i periferija na Sjevernom i Baltičkom moru. Njih ću usporediti s prekomorskim kolonijama Genove i Venecije u sljedećem poglavlju.

7.1. Usporedba ustroja i gospodarstava hanzeatskih gradova s mletačkim i đenovskim posjedima

Trodiobu vlasti i administrativni ustroj hanzeatskih gradova obilježio je decentralizirani, ali kulturno homogeni karakter Lige u čemu su se oni prilično razlikovali od uplitanja đenovske ili mletačke metropole unutar demografski heterogenih kolonija. Ustavni poredak unutar gradova temeljio se na pravima zajednice građana i njihove ravnopravnosti. Građanske skupštine su tehnički bile nadređene vijećnicima, no zbog njihove veličine uloge su im nerijetko bile svedene na svakodnevno upravljanje gradom. Premda izabrani vijećnici nisu mogli djelovati mimo volje skupština, oni su bili odgovorni za obranu zajedničkih interesa građana iznad uskogrudnih poslovnih ambicija. Naprotiv, za odlučivanje o kompleksnijim pitanjima poput vlasništva, savezništva, financija grada i autonomije bila je potrebna suglasnost vijećnika, predstavnika iz skupština i članova cehova.¹⁹⁰

Gore spomenuto vijeće gradova *Hansetag* također je funkcioniralo po principu konsenzusa. Gradovi su mogli slati svoje vijećnike na sastanke *Hansetaga* tek kada bi došli do sporazuma s građanima oko važnih pitanja. Autoritet predstavnika gradova bio je ograničen na jurisdikciju njihova pripadajućega grada. U svim važnim pitanjima gradovi su nastojali uskladiti svoje odluke, no isto tako su česti bili prekršaji pravila ili odredbi donesenih u *Hansetagu* koje kolektiv gradova nije mogao lako sankcionirati.¹⁹¹ Unatoč tim poteškoćama odluke su mogle biti donesene čak i u slučajevima nesloge. Tako je na sastanku *Hansetaga* iz 1366. godine ustanovljeno da su političke privilegije mogli uživati jedino punopravni građani.

¹⁸⁹ Ibid., 90 – 92.

¹⁹⁰ Hammel – Kiesow, *Die Hanse*, 70 – 71.

¹⁹¹ Ibid., 71 – 72.

Poslovanje u hanzeatskim *kontorima* ili traženje azila zabranjeno je onima bez građanskih privilegija ili onima koji su se njih odrekli u vrijeme rata s čim se grad Kiel nije složio. Visby i Lübeck su kao dva moćnija trgovačka središta Hanze ograničili osobnu autonomiju trgovaca u novgorodskom *kontoru*, a uz to su bili dužni plaćati za robu kupljenu u Novgorodu zakonski određenom valutom.¹⁹²

Već spomenuti *kontori* služili su hanzeatskim trgovcima kao formalno utvrđene trgovačke ispostave u inozemstvu radi očuvanja stečenih privilegija. Najvažniji *kontori* nalazili su se u Brugesu, Novgorodu, Bergenu i Londonu, a u njima su trgovci mogli boraviti i održavati veze s hanzeatskim metropolama. *Kontori* su također određivali odštete za gubitke i nadzor kvalitete uvezene robe.¹⁹³ Unutarnji ustroj *kontora* temeljio se na hanzeatskim gradovima i počivao je na cehovima, bratovštinama i drugim udruženjima. Na čelu svih *kontora* nalazio se odbor starješina koji su imali sudske, reprezentativne i diplomatske dužnosti. Starješine su imali pomoćnike koji su nadzirali mjere, stražu i nabavu potrepština. S uvođenjem službene dokumentacije u 15. stoljeću, starješine zapošljavaju prve zapisničare koji je njima pomagao u sudskim poslovima. Zapisničari su bili traženi zbog vrsnoga poznavanja njemačkih zakona i statuta gradova u kojima su obitavali. Oni su bili direktna veza između trgovaca i metropole i najčešće su birani iz redova gradskih vijećnika ili svećenstva.¹⁹⁴

Primjer organizacije *kontora* vidljiv je u revizijama statuta Brugesu iz 1347. godine. U njima su hanzeatski trgovci podijeljeni na tri grupe odnosno trećine - Lübeck sa saskim i vendskim gradovima, Pruska i Vestfalija te Skandinavija i Livonija. Svake godine se imenovalo dvojicu starješina iz navedenih trećina koji su bili dužni organizirati skupove s trgovcima, a izostajanje s njih ili napuštanje položaja je bio sankcioniran novčanim kaznama. Na sastancima su odluke usvojene dvotrećinskom većinom, tj. konsenzusom dviju od triju trećina. Šestero starješina je iz svake trećine biralo šest pomoćnika, ukupno osamnaest. Plaćale su se kazne za bilo kakvo kršenje discipline ili protokola prilikom sastanaka, a trgovci su na parnicama bili dužni braniti sebe o svojem trošku ili tražiti drugu osobu da ih brani u njihovo ime.¹⁹⁵

Navedeni primjeri organizacije Hansetaga i *kontora* upućuju na relativno veću autonomiju te ustavnu i pravnu jednakost između članica Hanze što stoji u oštroj suprotnosti kolonizacijskim pothvatima Genove i Venecije te drugorazrednomu statusu domorodačkog

¹⁹² Dollinger, *The German Hansa*, 404 – 405.

¹⁹³ Ibid., 89 – 90.

¹⁹⁴ Harreld, *A Companion to the Hanseatic League*, 134 – 135.

¹⁹⁵ Dollinger, *The German Hansa*, 401 – 403.

stanovništva. Međutim, zbog različite geografije i povijesti pojedini gradovi su se našli u osjetno boljem ekonomskom položaju u odnosu na druge članove Hanze ili *kontore*. Lübeck je predstavljao shemu prema kojoj su kasnije osnovani hanzeatski gradovi poput Rige i Königsberga bili uređeni, a prvi njemački doseljenici u Lübecku i drugdje dolazili su iz Vestfalije i Porajnja.¹⁹⁶ Dominantan položaj Lübecka očitovao se u zaštiti zajedničkih interesa manjih ili siromašnijih gradova u *Hansetagu* što je očito u dekretu donesenom na skupu 1418. godine prema kojem je grad Lübeck bio dužan braniti i predstavljati vendske gradove na Baltiku.¹⁹⁷

Jedna od karakteristika hanzeatske vladajuće klase bila je pravna i rodna povezanost između patricijskih obitelji koje su nerijetko živjele u više gradova. Obiteljski potomci su često bili imenovani nasljednicima titula u emigraciji, a obiteljska prezimena kao Plescow su označavala mjesto u kojem je određena obitelj najviše trgovala ili držala političku moć; u njihovu slučaju je pribaltički grad Pskov u današnjoj Rusiji. Nadalje, obitelji poput Sudermann i Hengstenberg sklapale su međusobne brakove pomoću kojih su održavali političke i rodbinske veze od Dortmunda i Kölna u Ruru do Toruna u Pruskoj. Lokalna politika je često diktirala međurodbinske odnose pomoću kojih su sklapani ugovori i usvajani dekreti u *Hansetagu*.¹⁹⁸ Članstvo vijećnika i trgovaca u društvima i bratovštinama bilo je poželjno radi neformalne komunikacije. Primjerice, Bratovština Crna glava u Rigi služila je mladim trgovcima kao mjesto za izučavanje trgovačkoga zanata, upoznavanje i sklapanje poslova. Osim društvenoga postojalo je i prostorno povezivanje urbanoga patricijata u zasebne četvrti unutar kojih su njihove gradine služile kao statusni simbol. U *Oberstadtbuch* iz Lübecka i zapisima iz Greifswalda vidljiva je prostorna i socijalna mobilnost trgovaca koja je u slučaju potonjeg definirala prostor urbane elite na istočnoj strani grada pored gradske tržnice. Grupiranje elite u urbanoj sredini stvorilo je dodatan oslonac već čvrstim rodbinskim vezama unutar hanzeatskih gradova. Tim su se razlikovali od talijanske elite čije obitelji su neosporno vladale vlastitim četvrtima.¹⁹⁹ Prema svemu sudeći hanzeatska trgovačka oligarhija je zbog zatvorenoga i elitističkoga karaktera nalikovala mletačkomu Velikom vijeću nakon *Serrate*, a tendencija hanzeatskih patricijskih obitelji prema rodbinskomu i poslovnomu povezivanju se može usporediti s nastankom denovskih *albergha*.

¹⁹⁶ Ewert i Selzer, *Institutions of Hanseatic Trade*, 166 – 167.

¹⁹⁷ Dollinger, *The German Hansa*, 399 – 400.

¹⁹⁸ Ewert i Selzer, *Institutions of Hanseatic Trade*, 167 – 170.

¹⁹⁹ *Ibid.*, 174 – 177.

Ustroj hanzeatskih gradova i *kontora* oblikovala je proaktivna vanjska politika prema susjednim državama u prvoj polovici 15. stoljeća. U odnosu na talijanske gradove-države koji su redovito ulazili u međusobne sukobe, hanzeatski gradovi pod vodstvom Lübecka su zajedno tvorili moćan kolektiv. Rezultati vodeće uloge Lübecka i kolektivnoga djelovanja očiti su u odnosima s Engleskom i Danskom-Norveškom u kojima su se nalazila dva velika *kontora*. Naime, sporazum sklopljen s Engleskom iz 1437. godine uspio je u svojem naumu očuvanja poreznih olakšica engleskim trgovcima u gradovima Hanze ponajprije zbog zasluga glavnoga hanzeatskoga pregovarača Henrika Vorratha koji nije prekoračio svoje službene dužnosti, a uz to je prepoznao važnost ranijih sporazuma s Engleskom te posredničku ulogu Hanze na Sjevernom moru. Hanzeatski trgovci su zauzvrat bili oslobođeni plaćanja tunaža i postotka na funtu u Engleskoj.²⁰⁰

Kontekst iza hanzeatskih koncesija se nalazio u opadanju udjela hanzeatskih trgovaca u izvozu engleskoga tekstila – od 1400. do 1437. godine, njihov udio se smanjio s 20 % u vrijeme dvadesetogodišnje engleske krize (1402. – 1422. g.) na 9 % u vrijeme potpisivanja sporazuma. Njih su najviše zamijenili domaći i strani trgovci iz Italije. Usprkos padu hanzeatskoga udjela u izvozu tekstila, hanzeatski trgovci su odlučili usmjeriti svu trgovinu prema *kontoru* u London koji je u istom periodu gotovo udvostručio svoj udio u engleskoj trgovini s 46 na 81 %. Na rast Londona nauštrb luka u Lynnu i Bostonu utjecali su brojni vanjski faktori poput holandskoga bojkota engleske robe i ratova s Danskom od 1426. do 1435. godine.²⁰¹ S druge strane, ni engleski trgovci nisu bili u povoljnom položaju u Pruskoj zbog strmoga pada izvoza tekstila prema Baltiku, sve većega uvoza haringe iz Holandije umjesto Skanije i ispadanja baltičkoga krzna iz mode. Unatoč svim navedenim nepovoljnim uvjetima za pomorsku trgovinu Hanza se uspjela izboriti za vlastite privilegije.²⁰²

Uloga Lübecka u trgovini Bergenom daje nam uvid u dinamiku između metropole i udaljene periferije. Lübeck je demografski bio najdominantniji, premda ne i jedini hanzeatski grad s trgovcima u bergenskom *kontoru*. U periodu od 1350. do 1430. godine, gotovo svi zimski stanovnici *kontora* su dolazili iz Lübecka.²⁰³ Za to je zaslužan bio libečki ceh *Bergenfahrer* koji je vodio redovitu korespondenciju s bergenskim starješinama i mnogi njihovi trgovci u bergenskom *kontoru* su se obogatili u trgovini sušenim bakalarom. Godinama prije uspostave

²⁰⁰ Lloyd, *England and the German Hanse. 1157-1611: a study of their trade and commercial diplomacy*, 149 – 151; 153.

²⁰¹ Ibid., 157 – 160; 164

²⁰² Ibid., 170 – 171.

²⁰³ Nedkvitne, *The German Hansa and Bergen 1100 – 1600*, 351 – 353.

kontora 1366. godine, Lübeck je imao posredničku ulogu u Norveškoj za druge hanzeatske gradove. S druge strane, posredovanje Lübecka između raznih trgovaca u Norveškoj išlo je u korist rješavanju političkih sporova poput vraćanja otetih hanzeatskih brodova iz Danziga i Stralsunda vojnim intervencijama protiv gusara. Takav posrednički status grada nije bio u potpunosti nesebičan i zbog toga je Lübeck postao najmoćniji grad unutar Hanze. To je zauzvrat Lübecku omogućilo uplitanje u trgovačku politiku manjih hanzeatskih gradova te uspostavu monopola u Bergenu. Sukobi između gradova Hanze nisu bili rijetkost što pokazuje napad gusara iz Wismara i Rostocka na Bergen 1393. godine koji je dao povod Lübecku da tim gradovima kompletno oduzme trgovačke privilegije u Norveškoj sve do 1410. godine. Zbog neuspješnih pritužbi u *Hansetagu* Wismar i Rostock su zasebno riješili spor s Bergenom što je jednim dijelom bio rezultat indirektna političke i ekonomske moći Lübecka nad Hanzom.²⁰⁴ Iako Hanzeatska liga nije posjedovala kolonijalne posjede u pravom smislu riječi, njezine članice nisu bile u potpunosti imune na sukob interesa koji je na Sredozemlju doveo do višestrukih sukoba između Venecija i Genove. Međutim, uloga Lübecka unutar Hanze bila je istovremeno posrednička i hegemonistička i ona je počivala na njegovu političkom prestižu i ekonomskim interesima iza kojih su stajali cehovi i hanzeatske mornarice.

Budući da se navedeni primjeri odnosa između metropole i periferije referiraju na Sjeverno more, treba obratiti pozornost na baltičku trgovinu i njezinu organizaciju. Na prostoru Baltika, za razliku od talijanskih trgovaca u vertikalnim i birokratiziranim organizacijama, hanzeatska poduzeća su bila malena, neformalna i većinom bilateralna u obavljanju poslova. Taj tip organizacije ubrzala je velika trgovačka mreža između hanzeatskih gradova koja je bila velikim dijelom određena rodbinskim ili političkim vezama. Nadalje, unutar Hanze postojalo je jasno razgraničenje između domaćih i stranih trgovaca ovisno o privilegijama koje su posjedovali. Premda je u očima stranaca Hanza bila ustavno i gospodarski usklađena, ona nikad nije bila prava država niti je ona *de facto* bila trgovačko carstvo.²⁰⁵ Baltička trgovina pratila je dvije glavne rute: kopnenu, sigurnu, ali i najskuplju preko Lübecka i Hamburga ili pomorsku uz danski rt Skagen. Premda povoljnija od kopnene, uvjeti za plovidbu su nerijetko bili pogubni za manja plovila i zato su tom rutom najčešće plovili veliki teretni brodovi. S druge strane, Beltovi i Øresund su bili pod danskom upravom što je ponekad stvaralo poteškoće Hanzi u trgovini između Sjevernoga i Baltičkoga mora. Zbog navedenih okolnosti baltička trgovina se također odvijala između obalnih regija i njihovog zaleđa.²⁰⁶ Istočna kolonizacija (*Ostsiedlung*)

²⁰⁴ Ibid., 364 – 366; 367 – 370.

²⁰⁵ Ewert i Selzer, *Institutions of Hanseatic Trade*, 104 – 107.

²⁰⁶ Harreld, *A Companion to the Hanseatic League*, 195 – 196.

preobrazila je karakter baltičke trgovine u kojoj su hanzeatski gradovi sudjelovali, osobito na području ekspanzije redovničke države Teutonskoga viteškoga reda. U 15. stoljeću pruski trgovci su postali dovoljno samostalni da trguju s Nizozemcima bez posredništva Lübecka između Sjevernoga i Baltičkoga mora što je dovelo do jačanja i dominacije Danziga u baltičkoj trgovini.²⁰⁷

Koliko god su hanzeatski trgovci bili međusobno usklađeni, oni su se morali nositi s pozitivnim i negativnim efektima heterogenosti krajeva s kojima su trgovali. Iako su članice hanzeatske lige bile gotovo isključivo gradovi njemačkoga govornoga područja, to ne znači da nisu postojale znatne razlike u gospodarskoj politici ili razvijenosti između njih. Poput Genove i Venecije, hanzeatske trgovačke veze su bile primarno pomorske i zato su informacije o stranim tržištima u Flandriji, Engleskoj ili Rusiji bile vitalne za „sjedeće“ hanzeatske trgovce. Za razliku od *commendi* i *colleganza* Hanza nikad nije razvila formalno pomorsko osiguranje niti organizirana društva za podjelu rizika. S druge strane, postojali su ugovori poput *wedderleginge* ili *kumpanie* radi skupljanja sredstava za trgovačka putovanja, a nakon zaključenoga posla obje stranke bi dijelile profite. Unatoč tomu, hanzeatski trgovci su često prevozili istu robu na više brodova radi raspodjele rizika.²⁰⁸ Primjer trgovačkoga udruženja daje nam isprava iz 1441. godine u kojoj su Friedrich Depenbeke iz Revala, Ludwig Greverode iz Lübecka i njegov brat Alf Greverode iz Stralsunda sklopili poslovnu suradnju bez troškovnih odgovornosti izuzev carine. U ispravi je bilo određeno da Alf kupi stralsundski med pomoću Ludwigova i Friedrichova novca te da ga pošalje u Reval. Njih dvojica su zauzvrat morali voditi knjigu računa te podmiriti troškove posudbe. Svaka proljeća, svi su bili dužni slati obavijesti o kapitalu udruženja i osobnim računima. S početnim kapitalom od 1200 libečkih maraka, trajanje udruženja je određeno na 3 godine s tim da je partnerima uz prethodnu najavu bilo omogućeno otkazati suradnju. Svršetkom poslovanja bila je predviđena podjela kapitala i profita na trećine.²⁰⁹

Budući da su na Baltiku trgovali trgovci različitih etniciteta i vjeroispovijesti, za sve njih je postojao zajednički zakonski okvir unutar kojega su djelovali regionalni zakoni. Razvoj gradova, bili oni hanzeatski ili ne, temeljio se više na zajedničkom identitetu nego na trgovačkoj ponudi i potražnji. Premda je zakon grada Lübecka bio najutjecajniji u Hanzi temeljem više od stotinjak gradova koji su ga prihvatili, švedski gradovi uglavnom nisu temeljili svoje zakone

²⁰⁷ Ibid., 197 – 199.

²⁰⁸ Ewert i Selzer, 86 – 89.

²⁰⁹ Dollinger, *The German Hansa*, 421.

prema libečkomu primjeru. Većina njih je u 15. stoljeću prihvatila švedske gradske zakone oblikovane stoljeće ranije, a švedski zakoni su sadržajno bili triput veći, bolje strukturirani, detaljniji i sadržavali su kaznene odredbe koje libečki zakon nije imao. S druge strane, libečki zakon je pokrивao 40 % više zakonskih područja od švedskoga i samo 30 % zakona u vezi trgovine je bilo dovoljno slično za međusobno usklađivanje. Lübeck nije znatnije mijenjao svoje zakone do 1586. godine i zbog toga je gradsko vijeće koristilo zakonik iz 13. stoljeća sve do kraja srednjega vijeka.²¹⁰

Osim libečkoga i švedskoga gradskoga zakona na snazi su bili norveški zakoni te zakon grada Visbyja. U vidu poslovnih zakona postojale su određene sličnosti i razlike između njih. Iako je rukovanje prema norveškomu i švedskomu zakonu bilo simboličan čin sklapanja ugovora, jedino je švedski zahtijevao prisutnost svjedoka. Njemački zakoni su također zahtijevali prisutnost svjedoka prilikom sklapanja ugovora, ali čin sklapanja je bio *winkop* - simbolično plaćanje u vinu ili novcu. Bez rukovanja, švedski ugovori su bili ništavni. Drugi simboličan čin koji se pojavljuje u zakonima švedskih gradova, Lübecka i Visbyja bio je „Božji novčić“ (*gottespfenning*), no on se ne spominje u Norveškoj i vjerojatno je predstavljao daću Crkvi ili siromašnima. U konačnici oba čina su se nadopunjavala, imali su ulogu ozakonjivanja ugovora ili su mogli biti način izražavanja zadovoljstva trgovaca.²¹¹

Prikazani zakoni i tipovi ugovora odražavali su veoma decentralizirane strukture unutar trgovačke mreže Hanzeatske lige i brojnih trgovačkih gradova. Ona se bitno razlikovala od vertikalne uprave te segregiranoga sudstva i zakonodavstva kakvoga se moglo pronaći u kolonijama Genove i Venecije. Međutim, ostaje pitanje kakvi su zaista bili učinci trgovačke povezanosti između hanzeatskih gradova i kakvu ulogu su imale banke i monetarna politika. Naime, hanzeatsku organizaciju trgovine odlikovali su visok stupanj autonomije te dobra povezanost i informiranost trgovaca o stanju na tržištu. Takav fleksibilan sustav omogućavao je trgovinu raznovrsnim tipovima robe, a prosječna razina profita u Brugesu i Novgorodu bila je 15 % što ih stavlja u istu razinu s bavarskim trgovačkim kućama. Premda su brzorastući hanzeatski gradovi bili teško pogođeni kugom u 14. stoljeća, znakovi njihova napretka su bili vidljivi u sve većoj gustoći stanovništva te pretežito kamenim ili ciglenim zgradama. Nadalje, hanzeatski trgovci su mogli sudjelovati u prekomorskoj trgovini s vrlo malim početnim

²¹⁰ Wubs – Mrozewicz i Jenks, *The Hanse in Medieval and Early Modern Europe*, 129 – 133.

²¹¹ Ibid. 134 – 139.

kapitalom. Razina nejednakosti u bogatstvu unutar baltičkih gradova sredinom 15. stoljeća bila je manja nego u gradovima Bavarske i stoga je gradski patricijat bio osjetno veći i utjecajniji.²¹²

Ako se uspoređuje volumen trgovine, Genova je tijekom 14. stoljeća imala 5 do 6 puta veći promet od Lübecka. Hanzeatski trgovci su također bili ograničeni malom veličinom trgovačkih firmi i organizacija što znači da oni pojedinačno nisu imali mogućnosti trgovati velikim količinama robe kao što je bilo uobičajeno na Crnom moru.²¹³ Uvid u tipove i količinu lučkoga prometa u Lübecku daju nam godišnji podaci između proljeća 1368. i 1369. godine prema kojima je uvezena i izvezena količina robe u vrijednosti od 546 tisuća libečkih *marki*, od kojih je 339 tisuća otpadalo na uvoz te 207 tisuća na izvoz. Najveći udio u trgovini bio je s Flandrijom i Engleskom (34 %), potom s livonijskim gradovima (17.4 %), Skanijom i Gotlandom (oboje 15 %). Najviše su se uvozili flandrijski tekstil, skanijska riba, švedski maslac i ruska krzna, a od izvoza je najunosnija bila sol iz Lüneburga. Mjesta dolazaka i polazaka trgovačkih brodova u libečkoj luci bila su pretežito iz šire regije – od 680 brodova zabilježenih u luci, najveći broj je potjecao iz Mecklenburga, Pomeranije, Skanije i Pruske.²¹⁴

U odnosu na vrlo napredne kreditne mehanizme i bankarske ustanove u Veneciji i Genovi, hanzeatsko bankarstvo je bilo primitivno i ograničeno. Korištenje kredita u obliku zajmova već je bilo rašireno na području sjeverne Njemačke od 13. stoljeća, a u 14. stoljeću pojavljuju se prve mjenice i knjige računa. Unatoč tim naprecima, banke sa širokim mrežama klijenata i ograncima nisu postojale unutar Hanze sve do 1410. godine kada prvu banku u Lübecku osnivaju Ludovico Baglioni iz Perugie i Gerardo Bueri iz Firence. Oni su se ubrzo uključili u izdavanje zajmova libečkim trgovcima, velike isplate u Italiji i Brugesu, mijenjanje valuta i održavanje bankovnih računa. Premda je korištenje kredita bilo rašireno hanzeatski trgovci su osuđivali tu praksu zbog remećenja cijena, potenciranja rizika i narušavanja trgovine u mjestima gdje se plaćalo u naturi (npr. Novgorod). Livonijski gradovi su zabranili korištenje kredita 1399. godine, a isto je učinio Lübeck 1401. godine na period od 3 godine. Od 1411. godine sva trgovina između Livonije i Flandrije se morala obavljati u gotovini. Iako su te mjere uzrokovale propadanje sitnih trgovaca, njihova namjera je bila zaštititi privilegije hanzeatskih trgovaca od strane konkurencije.²¹⁵ Hanzeatski trgovci su bili naučeni na bezgotovinsku trgovinu u istočnim krajevima što je smanjilo potrebu za rizičnim kapitalom. Za razliku od gornjonjemačkih trgovaca, hanzeatski nisu primali rizični kapital u obliku depozita od plemića

²¹² Ewert i Selzer, 125 – 129.

²¹³ Ibid., 129 – 130.

²¹⁴ Dollinger, *The German Hansa*, 431 – 432.

²¹⁵ Dollinger, *The German Hansa*, 203 – 206.

ili klera. *Wedderleginge* ugovori su do 15. stoljeća ispali iz upotrebe upravo zbog izostanka kapitalnoga tržišta, stoga su hanzeatski gradovi počeli zaostajati za velikim i kapitalno bogatim nizozemskim lukama poput Antwerpa i Amsterdama.²¹⁶

Konačno, monetarna politika Hanze nikad nije bila usklađena ili sistematizirana kao u Genovi ili Veneciji. Hanzeatski gradovi su uglavnom kovali vlastite kovanice – *marke* u Pruskoj, Pomeraniji, Lübecku i Rigi, *taleri* u Brandenburgu i rajnski *guilderi* su samo neke od valuta koje su bile u redovitom optjecaju unutar Hanze. Jedino su vendski gradovi (Lübeck, Wismar, Hamburg i Lüneburg) osnovali monetarnu uniju 1379. godine kojoj su privremeno bili priključeni Stralsund, Stettin i Dansko Kraljevstvo. Unija je redovito imala članove izvan Hanzeatske lige koji su zasebno vodili monetarnu politiku. Težina jedne libečke *marke* je bila 18 grama srebra i svi hanzeatski gradovi su bili vezani za srebrni standard. Lübeck je od 1340. godine do kraja 15. stoljeća kovao zlatne kovanice jednake vrijednosti kao firentinski *floren* vrijednosti od 23 karata. Zbog učestale devaluacije rajnskih *guildera* hanzeatski gradovi su nastojali smanjiti plaćanje u zlatnicima, osobito u Livoniji i unutar vendske monterane unije. Hanzeatska ograničenja su kasnije prenesena u *kontore* u kojima se oduzimala roba kupljena zlatnicima.²¹⁷

Na temelju opisanih primjera administrativnih i trgovačkih organizacija te gospodarskih čimbenika, može se reći da su postojale znatne razlike između hanzeatskih gradova i sredozemnih pomorskih republika. Za razliku od Đenovske i Mletačke Republike, Hanzeatska liga je bila savez gradova-država naizgled slične gospodarske i političke strukture. Iako hanzeatski gradovi nisu imali kolonijalne prekomorske posjede, *kontori* su imali važnu ulogu u projekciji gospodarske moći Hanze, osobito većih i bogatijih gradova poput Lübecka. Hanzeatska građanska elita je u mnogočemu bila slična onoj u talijanskim gradovima, pogotovo u formiranju političkih i poslovnih saveza. Usprkos unutarnjim sukobima, hanzeatski gradovi su posjedovali mehanizme za usvajanje zajedničkih odluka u pogledu vanjske politike i trgovačkih zakona. Vladavina konsenzusa i decentralizacija uvjetovali su nastanak malih i fleksibilnih poduzeća, a ti trendovi su dugoročno doveli do nedostatka kapitala, neusklađene monetarne politike i gospodarskoga zaostajanja.

²¹⁶ Ewert i Selzer, 138 – 139.

²¹⁷ Dollinger, *The German Hansa*, 206 – 209.

8. Zaključak

Mletačka i Đenovska Republika bile su najveće trgovačke sile svojega vremena, a njihov uspon je bio rezultat raznih čimbenika i događaja poput vakuuma moći nakon četvrtoga križarskoga rata i ekonomskoga razvoja usmjerenoga na prekomorsku. Glavno prijeporno područje bile su trgovačke luke na Levantu, uz obale Crnoga mora te brojni otoci na Jonskom i Egejskom moru. Četiri mletačko-genoveška rata vođena su u 13. i 14. stoljeću na prostoru od venecijanske lagune do poluotoka Krima, a Venecija je iz tih ratova izišla kao glavna kolonijalna sila u istočnom Sredozemlju. Jezgru Mletačkoga *Stato da Mar* i *colonie genovesi* činili su otok Kreta i poluotok Krim naseljeni talijanskim kolonistima. U manjim posjedima đenovski i mletački kolonijalni dužnosnici morali su se prilagoditi lokalnim običajima i elitama. U kasnom srednjem vijeku đenovske i mletačke kolonije postale su ključan dio njihove trgovačke mreže, prvenstveno zbog strateškoga položaja i dvostruke vojno-trgovačke namjene. Njihove trgovačke rute bile su prilično stabilne, a kasnije su ih dodatno osnažile nove pomorske tehnologije i poslovne inovacije. Usporedba đenovske i mletačke kolonijalne uprave pokazuje znatne sličnosti i razlike između dviju pomorskih republika. Obje republike su oblikovale kolonijalnu upravu prema modelu sjevernotalijanskih gradova-država. Mletačkim kolonijama uglavnom se upravljalo centralno iz metropole, dok su Đenovljani svojim kolonijama davali veći stupanj autonomije prvenstveno zbog njihova ekonomskoga značenja za metropolu. Svi glavni sudski i trgovački uredi bili su rezervirani za talijanske koloniste, a nižerangirani položaji s ograničenim funkcijama prepuštani su kolonijalnomu stanovništvu. U odnosu na protekcionističku i partikularističku politiku đenovskih cehova, mletački su imali više sindikalni pristup. Što se tiče financija, improvizirani venecijanski bankarski sustav je znatno zaostajao za đenovskim bankama poput slavne Banke sv. Jurja. Iako su mletačka monetarna politika i denominacijski sustav bili znatno složeniji od đenovskih, unutarnji i vanjski čimbenici imali su različit utjecaj na snagu njihovih valuta, opseg trgovine i kolonijalne financije.

Uz pomorske republike, Hanza je bila druga glavna europska trgovačka sila. Premda u nekim pogledima slična Genovi i Veneciji, Hanza je zapravo bila politički i trgovački savez njemačkih gradova. Iako su hanzeatski gradovi prošli sličan proces urbanizacije i komercijalizacije koji se dogodio u Italiji, usporedba između hanzeatskih gradova i talijanskih pomorskih republika pokazuje velike razlike između njihovih urbanih uprava, cehova, vanjskih odnosa i gospodarskih struktura. Za razliku od Genove i Venecije hanzeatski gradovi nisu imali prave kolonijalne posjede, oslanjajući se na *kontore* koji su imali glavnu ulogu u projekciji

hanzeatske ekonomske moći. Hanzeatska urbana elita stvarala je političke i poslovne saveze između obitelji slično mletačkim i đenovskim praksama. Za razliku od pomorskih republika, usvajanje odluka među hanzeatskim gradovima je počivalo na međusobnim sporazumima. Konačno, vladavina konsenzusa i decentralizirana struktura Hanze utjecala je na razvoj malih i fleksibilnih tvrtki nauštrb dugoročnoga nedostatka kapitala, nekoordinirane monetarne politike i ekonomske stagnacije.

Premda su pomorske republike već stoljećima bile velike pomorske i trgovačke sile na Sredozemlju, jedino su se Genova i Venecija pokazale sposobnima održati svoje udaljene posjede zahvaljujući spletu unutarpolitičkih i vanjskopolitičkih okolnosti, gospodarskoj ekspanziji nakon velike pandemije kuge te dugoročnoj stabilnosti na Bliskom istoku. U stoljeću nakon pada Carigrada 1453. godine pod osmansku vlast, Genova gubi gotovo sve crnomorske i sredozemne kolonije, a Venecija je prisiljena braniti sve manji *Stato da Mar* od osmanskih napada. Na drugom kraju Europe utjecaj Hanzeatske lige se sve više smanjivao zbog jačanja atlantske trgovine te hegemonističke politike Danske i Švedske na Baltiku u kasnijim stoljećima. Gradovi-države su sami po sebi bili slaba karika u mreži kopnene i pomorske trgovine na Sredozemnom, Baltičkom i Sjevernom moru, stoga su se njihove političke slobode i gospodarski sustavi sve više nalazili pod pritiskom stranih sila. Usprkos trajnim gubitcima prekomorskih posjeda Genova i Venecija su i dalje bile relevantne pomorske i trgovačke sile u ranom novom vijeku, posebice u vidu njihova kulturnoga utjecaja i financijske podrške velikim istraživanjima Novoga svijeta.

Utjecaj đenovskih i mletačkih kolonija na širu sredozemnu trgovinu je relativno dobro obrađena tema u historiografiji, no brojne dosadašnje sinteze o povijesti Genove i Venecije im ne daju previše prostora osim ako je u pitanju kronološki narativ ili općeniti prikaz unutarnjeg ustroja pomorskih republika. Iako postoje doktorski radovi, članci i sinteze koji se bave određenim kolonijalnim posjedima, njih obilježavaju partikularizmi koji srećom ne oduzimaju vrijednost dosadašnjim istraživanjima istaknutih kolonija poput Krete ili Gazarije na Krimu. Historiografija Hanzeatske lige je sustavno obradila mnoge teme koje se tiču inozemne trgovine i *kontora*. Međutim, velika većina objavljenih radova je na njemačkom jeziku - mnogi od njih su zastarjeli, osobito oni koji su prevedeni na strane jezike. Za razliku od Hanze, Venecija i Genova pobuđuju daleko veći interes među povjesničarima izvan Italije što jednim dijelom objašnjava suvremenost sinteza o sredozemnoj trgovini. Objavljenih primarnih izvora o detaljima kolonijalne uprave i o sredozemnoj odnosno hanzeatskoj trgovini je relativno malo,

a još manji broj je preveden s latinskoga, srednjoniskonjemačkoga ili starotalijanskoga na današnje jezike. Područja iz historiografije Genove i Venecije poput pomorskog prava, fiskalne politike i pravne povijesti sredozemnih kolonija slabo su istražena i sigurno zaslužuju veću pažnju povjesničara. Odnose između kolonista i koloniziranih su obradile pojedine sinteze, no one također zahtijevaju širi kontekst. S druge strane, problemi u historiografiji Hanze se uglavnom svode na preveliku općenitost sinteza, dominaciju određenih tema na račun drugih i nedovoljnoga fokusa na manje poznate hanzeatske gradove. Unatoč dostupnim primarnim izvorima gospodarska povijest Hanze ostaje nedovoljno istražena.

Daljnja istraživanja gospodarske povijesti Genove, Venecije i Hanzeatske lige trebala bi sustavnije obraditi političku ekonomiju, osobito u vezi kolonijalnih carstava pomorskih republika i hanzeatskoga merkantilizma. Buduće sinteze bi svakako trebale objediniti dosadašnje spoznaje o pojedinim kolonijama s nedovoljno istraženim prostorima ili sustavnije obraditi relativno neistražene pravne teme. Za takva istraživanja valjalo bi učiniti primarne izvore pristupačnijima bilo digitalizacijom građe ili na suvremene jezika, a slične promjene su nužne za širenje istraživanja Hanze izvan okvira njemačkoga govornoga područja. U odnosu na već temeljito obrađen *Stato da Mar*, buduća istraživanja denovskih kolonija trebaju bolje obraditi njihove međusobne političke i ekonomske odnose, osobito u relaciji prema mletačkim posjedima. Iako je teško primijeniti današnja ekonomska mjerila na srednjovjekovna društva, bilo bi poželjno izraditi komparativnu analizu gospodarskih pokazatelja Genove i Venecije. Isto se može reći za međusobnu komparaciju hanzeatskih gradova prema kojoj bi se mogla bolje ustanoviti njihova relativna razina gospodarske moći, centralnost trgovine i politički utjecaj unutar Hanze. Konačno, u kontekstu vojne ili pomorske povijesti mogu se dodatno istražiti ekonomska logika i političke odluke iza osnivanja prekomorskih kolonija ili *kontora*.

9. Summary

The maritime republics of Genoa and Venice were the foremost mercantile and naval powers of the Mediterranean in the Late Middle Ages. Their rise to prominence was caused by a variety of factors and events, particularly the emergence of a power vacuum following the Fourth Crusade and the terminal decline of Byzantine Empire. In addition to historical events, the economic development of Genoa and Venice was geared towards overseas trade across the Mediterranean. One area of contention were trading ports in the Levant, along the Black Sea coast, Cyprus and Aegean Islands. Four Venetian-Genoese Wars were waged in the 13th and 14th century from the Venetian Lagoon to the Crimean Peninsula. While the fortunes of war were often changeable, it was Venice that emerged from these wars as the premier colonial power in the Eastern Mediterranean.

Overseas territories of Venice and Genoa, collectively called *Stato da Mar* and *colonie genovesi*, were centred around the island of Crete and Crimea respectively. These two colonies were settled by Italian settlers in large numbers, whereas in the other smaller possessions Genoese and Venetian colonial officials had to contend with local laws, customs and established elites. By the Late Middle Ages, Genoese and Venetian colonies became an integral part of their commercial network, owing in part to their strategic locations and dual military-mercantile purposes. While the trade routes used by Genoese and Venetian merchants had mostly stayed the same over many centuries, novel maritime technologies and business innovations had caused a tremendous shift in structure and traffic of overseas trade.

A structural comparison of Genoese and Venetian colonial administration, from legislative and judicial aspects, to the economic role of state institutions and colonial metropole, shows some marked similarities and differences between the two maritime republics. Both republics had modelled their colonial administration upon the template of small city-states found across northern Italy. As a rule, Venetian colonies were usually administered centrally from the metropole and they were highly influenced by the interference of officials and state authorities from *Dogado*. By contrast, the Genoese had granted their colonies a greater degree of autonomy primarily due to their economic significance and differing circumstances of their creation. While colonised people weren't fully excluded from political life or decision-making, all major judicial and commercial offices were reserved for the Italian colonists. Venetian and Genoese guilds, in principle, had very similar missions, but in practice Venetians had a more syndicalist approach compared to the protectionist and particularist policies of Genoa. In terms of finance, the improvised and cartelised Venetian banking system was no match to the

pioneering Bank of St. George. A similar development of business consolidation had occurred in Genoese colonies in the form of *alberghi* families. Although Venetian monetary policy and denominational system were significantly more complex than Genoese, internal and external factors had a different effect on strength of their respective currencies, volume of trade and internal colonial finance.

Parallel to developments on the Mediterranean was the growing size and power of the Hanseatic League. Although superficially similar to the merchant republics, the Hansa was in fact a political and commercial alliance of predominantly Low German cities. While Hanseatic cities had undergone a similar process of urbanisation and commercialisation that occurred in Italy, there were many differences in political culture, administrative structures and economic policies – in no small part a consequence of Hansa's geopolitical significance on the Baltic and North Seas. A comparison between Hanseatic cities and Italian maritime republics shows major differences between their urban administrations, guilds, foreign relations and economic structures. Unlike Genoa and Venice, Hanseatic cities did not have genuine colonial possessions. Instead, merchant guilds called *kontors* had a major role in projection of Hanseatic economic power, especially for the largest and most affluent Hanseatic cities such as Lübeck. The Hanseatic urban elite was similar in many aspects to their Italian rivals, particularly with the formation of political business alliances between patrician families. Furthermore, Hansa's decision-making regarding foreign policy and trade privileges had rested upon mutual agreements which was unlike more exclusionary maritime republics. Rule by consensus and decentralised structure of Hansa had influenced the development of small and flexible companies, albeit at the cost of long-term lack of capital, uncoordinated monetary policy and economic stagnation compared to the neighbouring Low Countries or maritime republics of Italy.

10. Bibliografija

Izvori

Balducci Pegolotti, Francesco. 1936. *La pratica della mercatura*. Cambridge: The Mediaeval Academy of America.

Dean, Trevor. 2000. *The Towns of Italy in the later Middle Ages*. Manchester: Manchester University Press.

Dollinger, Philippe. 1970. *The German Hansa*. Stanford: Stanford University Press.

Jansen, Katherine L., Drell, Joanna i Andrew, Frances (ur.). 2009. *Medieval Italy - Texts in Translation*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Literatura

Abulafia, David. 2011. *The Great Sea – A Human History of the Mediterranean*. Oxford: Oxford University Press.

Appelaniz, Francisco. "Venetian Trading Networks in the Medieval Mediterranean", *Journal of Interdisciplinary History*, 44 (2), str. 157 – 179.

Becker, Brian Nathaniel. "Life and Local Administration on Fifteenth Century Genoese Chios", doktorski rad, Western Michigan University, 2010..

Beneš, Carrie E. (ur.). 2018. *A Companion to Medieval Genoa*. Leiden: Brill.

Braudel, Fernand. 1984. *Civilization and Capitalism, 15th - 18th Century*. Volume 3. London: Collins.

Dollinger, Philippe. 1970. *The German Hansa*. Stanford: Stanford University Press.

Dursteler, Eric R. (ur.). 2013. *A Companion to Venetian History, 1400 - 1797*. Leiden: Brill.

Epstein, Steven A. 1996. *Genoa & the Genoese, 958 – 1528*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press.

Ewert, Ulf Christian i Selzer, Stephan. 2016. *Institutions of Hanseatic Trade*. Frankfurt: Peter Lang.

- Fernandez – Armesto, Felipe. 1987. *Before Columbus - Exploration and Colonisation from the Mediterranean to the Atlantic, 1229-1492*. Basingstoke: Macmillan Education.
- Ferraro, Joanne M. 2012. *Venice – History of the Floating City*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fleet, Kate. 1999. *European and Islamic Trade in the Early Ottoman States*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gertwagen, Ruthy. (2014). „Venice's policy towards the Ionian and Aegean islands, c. 1204 – 1423“. *The International Journal of Maritime History*, 26 (3), str. 529 – 548.
- Hammel – Kiesow, Rolf. 2000. *Die Hanse*. München: Verlag C. H. Beck.
- Harreld, Donald J. (ur.). 2015. *A Companion to the Hanseatic League*. Leiden: Brill.
- Khvalkov, Evgeny. 2018. *The Colonies of Genoa in the Black Sea Region - Evolution and Transformation*. Abingdon: Routledge.
- Lane, Frederic C.. 1973. *Venice - A Maritime Republic*. Baltimore: The John Hopkins University Press.
- Lane, Frederic C. i Mueller, Reinhold C. 1985. *Money and banking in medieval and Renaissance Venice*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Le Goff, Jacques. 2014. *Trgovci i bankari u srednjem vijeku*. Zagreb: Jesenski i Turk.
- Lloyd, Terence H. 2002. *England and the German Hanse. 1157-1611: a study of their trade and commercial diplomacy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Luzzatto, Gino. 1958. *Ekonomska povijest Italije*. Zagreb: Naprijed.
- Madden, Thomas F.. 2012. *Venice: A New History*. New York: Viking.
- Moorey, Chris. 2019. *History of Crete*. London: Haus Publishing.
- Nedkvitne, Arnved. 2014. *The German Hansa and Bergen 1100 – 1600*. Köln: Böhlau Verlag.
- O’Connell, Monique. 2009. *Men of empire : power and negotiation in Venice’s maritime state*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Pichierri, Angelo. 2000. *Die Hanse - Staat der Städte. Ein ökonomisches und politisches Modell der Städtevernetzung*. Opladen, Leske + Budrich.

- Pilat, Liviu i Cristea, Ovidiu. 2018. *The Ottoman Threat and Crusading on the Eastern Border of Christendom during the 15th Century*. Brill: Leiden.
- Salonia, Matteo. "Genoese Economic Culture: from the Mediterranean into the Spanish Atlantic", doktorski rad, University of Liverpool, 2015..
- Stallsmith, Allaire B. (2007). „One Colony, Two Mother Cities: Cretan Agriculture under Venetian and Ottoman Rule“. *Hesperia Supplements*, 40, str. 151 – 171.
- Travaini, Lucia (ur.). 2010. *Il patrimonio artistico di Banca Carige – Monete, pesi e bilance monetali*. Milano: Silvana.
- Van Doosselaere, Quentin. 2009. *Commercial Agreements and Social Dynamics in Medieval Genoa*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Von Brandt, Ahasver, Kumlien, Kjell, Kellenbenz, Hermann, van Werveke, Hans i Johansen, Paul. 1963. *Die Deutsche Hanse als Mittler zwischen Ost und West*. Wiesbaden: Springer.
- Wright, Christopher. 2014. *The Gattilusio Lordships and the Aegean World 1355 – 1462*. Leiden: Brill.
- Wubs – Mrozewicz, Justyna i Jenks, Stuart (ur.). 2013. *The Hanse in Medieval and Early Modern Europe*. Leiden: Brill.